

การให้ความหมายและเหตุการณ์ดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาค
ในยุคโลกาภิวัตน์

ลลนา สักดีชูวงศ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทสาขาสถาปัตยกรรมมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

พ.ศ. 2548

ISBN 974-9745-86-8

**The Giving of Meaning and Reason for Existence of The *naga* Fireballs
Ritual in The age of Globalization**

Lalana Sakchuwong

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts
Department of Communication and Information Technology
Graduate School Dhurakit Pundit University**

2005

ISBN 974-9745-86-8

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี เนื่องมาจากความเมตตา กรุณาของศาสตราจารย์ สุกัญญา สุกบรรทัด อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ซึ่งเป็นผู้ที่จุดประกายวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ และคอยให้คำปรึกษา ชี้แนะแนวทางในการศึกษาให้แก่ผู้วิจัยจนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว ประธานกรรมการ สอบ รองศาสตราจารย์ ดร.พีระ จิรโสภณ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิลาสินี พิพิธกุล คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ทุกท่านได้กรุณาชี้แนะแนวทางการศึกษาเพิ่มเติม เพื่อให้ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สุรางคณา ณ นคร อดีตเลขานุการ บัณฑิตศึกษา สาขาวิชานิเทศศาสตร์ ที่คอยห่วงใย ช่วยเหลือและเป็นกำลังใจให้ผู้วิจัยตลอดเวลา และขอขอบพระคุณชาวจังหวัดหนองคายทุกท่านที่กรุณาให้ข้อมูลทั้งจากการสัมภาษณ์และเอกสาร อันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่ผู้วิจัย

ขอขอบพระคุณแม่และอาเจก ที่ยอมเสียสละทุกอย่างเพื่อความสำเร็จของลูกสาวคนนี้ รวมไปถึงกำลังใจแบบเงียบ ๆ จากพี่สาวและน้องชายอันเป็นที่รักของผู้วิจัย ขอขอบคุณ คุณวัชรินทร์ เวชกามา ที่เสียสละเวลาทำ VCD ให้ผู้วิจัยใช้ในการนำเสนองานวิทยานิพนธ์ และขอขอบคุณพี่อ้อยที่ยอมเสียสละเวลาในการพักผ่อนไปช่วยเก็บข้อมูล และช่วยถอดเทปสัมภาษณ์ นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ รวมทั้งเป็นกำลังใจที่ดีให้แก่ผู้วิจัย และสุดท้ายนี้ต้องขอขอบคุณ ตัวผู้วิจัยเองที่สามารถอดทน เพียรพยายามฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ จนมีวันแห่งความสำเร็จวันนี้

อนึ่ง หากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้ก่อให้เกิดคุณค่าต่อผู้ที่สนใจ หรือจุดประกายให้ สังคมหันมาให้ความสำคัญในประเด็นท้องถิ่นมากขึ้น ผู้วิจัยขอมอบเป็นเครื่องบูชาพระคุณ บุพการี ครู อาจารย์ ที่ได้เคยอบรมสั่งสอนให้การศึกษาแก่ผู้วิจัยด้วยดีตลอดมา

ลลนา ศักดิ์ชูวงษ์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	๗
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	๖
กิตติกรรมประกาศ.....	๗
สารบัญตาราง.....	๘
สารบัญภาพ.....	๙
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
ปัญหาคำวิจัย.....	14
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	14
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	15
ข้อสันนิษฐานของการวิจัยเบื้องต้น.....	15
ขอบเขตการวิจัย.....	15
นิยามศัพท์.....	15
กรอบแนวคิด.....	18
2 แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	19
แนวคิดเรื่องพญานาค.....	19
แนวคิดโลกาภิวัตน์.....	25
แนวคิดความหลากหลายทางวัฒนธรรม.....	27
แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์.....	29
แนวคิดระบบทุนนิยม.....	32
แนวคิดการดำรงอยู่ร่วมกัน.....	34
แนวคิดการจัดการความขัดแย้ง.....	35
ทฤษฎีเส้นแบ่งแยก.....	39
ทฤษฎีสัญญาวิทยา.....	40
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	43

สารบัญ (ต่อ)

DRPU

3	ระเบียบวิธีวิจัย	46
	ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	47
	เครื่องมือในการเก็บรวบรวม	50
	ข้อมูล.....	
	การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	50
	ระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	55
	การวิเคราะห์	55
	ข้อมูล.....	
	การนำเสนอข้อมูล.....	56
4	ผลการวิจัย.....	57
	ตอนที่ 1 ผลการวิเคราะห์การให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟ	59
	พจนานาค.....	
	ตอนที่ 2 ผลการวิเคราะห์การให้ความหมายในเชิงสัมพันธ์กับประเพณี	85
	ท้องถิ่น.....	
	ตอนที่ 3 ผลการวิเคราะห์การให้เหตุผลของการดำรงอยู่ของประเพณีท้องถิ่น	
	และเส้นแบ่งแยกระหว่างประเพณีท้องถิ่นที่อาศัยความเชื่อทางศาสนา	
	กับความเป็นวิทยาศาสตร์ของยุคโลกาภิ	112
	วัตน์.....	
	ตอนที่ 4 ผลการวิเคราะห์ความคาดหวังและวิธีการปฏิบัติการเพื่อการดำรงอยู่	
	ของประเพณีบั้งไฟพญานาคท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์.....	123
5	สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	136
	สรุป	136
	ผลการวิจัย.....	
	อภิปราย	140
	ผล.....	
	ข้อเสนอแนะ.....	148
	บรรณานุกรม.....	150
	ภาคผนวก.....	157
	ภาคผนวก ก. ตารางเก็บ	158
	ข้อมูล.....	

	๗
ภาคผนวก ข. แผ่นพับประชาสัมพันธ์ประเพณีบั้งไฟพญานาคปี 2546.....	162
ภาคผนวก ค. ข่าวเกี่ยวกับปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาค.....	165
ภาคผนวก ง. ภาพหุ่นยนต์ปลาหู น้ำ.....	17 7
ประวัติผู้เขียน.....	18
	0

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1. แสดงรูปแบบการต่อรองต่อความ ขัดแย้ง.....	33
2. แสดงระเบียบวิธี วิจัย.....	42
3. แสดงปัจจัยด้านวัย/เพศ/การศึกษา/ศาสนา ในเชิงสัมพันธ์กับประเพณีท้องถิ่นของ กลุ่มท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาค.....	67
4. แสดงปัจจัยด้านวัย/เพศ/การศึกษา/ศาสนา ในเชิงสัมพันธ์กับประเพณีท้องถิ่น ของกลุ่มท้องถิ่นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาค.....	72
5. แสดงปัจจัยด้านวัย/เพศ/การศึกษา/ศาสนา ในเชิงสัมพันธ์กับประเพณีท้องถิ่นของ กลุ่มผลประโยชน์.....	76
6. แสดงปัจจัยด้านวัย/เพศ/การศึกษา/ศาสนา ในเชิงสัมพันธ์กับประเพณีท้องถิ่นของ กลุ่มนักท่องเที่ยว.....	80
7. แสดงประเด็นความเชื่อระหว่างกลุ่มท้องถิ่นและกลุ่มนักท่องเที่ยว.....	117

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1. แสดงศาลเจ้าแม่สองนาง ตั้งอยู่ที่ปากห้วยหลวง อำเภอโพนพิสัย.....	1
2. แสดงนาคก่อบรรพชาเป็นพระสงฆ์.....	4
3. แสดงพญามุจลินท์ขุดตัวให้เป็นบัลลังก์ 7 ชั้น แผ่พังพานเหนือพระเศียร.....	4
4. แสดงพระพุทธรูปปางนาคปรก.....	5
5. แสดงพระพุทธรูปปางเปิดโลก.....	7
6. แสดงลักษณะของบั้งไฟพญานาค.....	9
7. แสดงป้ายหนองคายเมืองบั้งไฟพญานาค.....	10
8. แสดงแผนที่จังหวัดหนองคาย.....	11
9. แสดงแผ่นป้ายประท้วงของชาวจังหวัดหนองคาย.....	13
10. แสดงแผนภูมิสาเหตุของการเกิดความขัดแย้ง.....	36
11. แสดงแผนภูมิรูปแบบการจัดการกับความขัดแย้ง.....	38
12. แสดงธาตุหลวงนครเวียงจันทน์ที่เชื่อว่าเป็นทางขึ้น-ลงของพญานาค.....	62
13. แสดงกล่องไม้ขีดไฟตราพระยานาค.....	64
14. แสดงป้ายสนับสนุนงานประเพณี.....	80
15. แสดงพญานาคราชในท่าเลื้อย.....	85
16. แสดงสัตตะนาคราช พร้อมแผ่นทองสำหรับหล່อรอยพระพุทธรูป.....	86
17. แสดงประเพณีการแข่งขันเรือของอำเภอท่าบ่อ.....	86
18. แสดงอุปกรณ์การทำเรือไฟและเรือไฟ.....	87
19. แสดงชาวบ้านกำลังปักธูปเทียนบนเรือไฟที่ทำด้วยกาบกล้วย.....	89
20. แสดงการประดิษฐ์กาบกล้วยเป็นรูปพญานาค.....	89
21. แสดงแสง สี เสียงของตำนานความผูกพันระหว่างพญานาค พญาแฉนพญาคันคาก (พญาคาคก) และบั้งไฟ.....	90
22. แสดงชาวบ้านนำไม้ไฟที่เหลาแล้วออกมาตากแดด.....	91
23. แสดงชาวบ้านที่เลี้ยงไก่ชนซึ่งจะเลี้ยงภายในบริเวณบ้าน.....	92

24. แสดงชาวบ้านนำวัวออกมากินหญ้าตามริมแม่น้ำโจง.....	92
25. แสดงชาวบ้านกำลังปลูกผักสวนครัวริมแม่น้ำโจง.....	93

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
26. แสดงชาวบ้านกำลังวางเหยื่อล่อปลาและกุ้งในแม่น้ำโจง.....	93
27. แสดงผลิตภัณฑ์ของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหมู่บ้านจอมแจ้ง.....	94
28. แสดงเหล่าชาว 40 ดิกริชของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหมู่บ้านหินโงม.....	94
29. แสดงรอยที่เชื่อว่าเป็นรอยพญานาคบนหลังการถักของนายพันธ์ บูชากุล.....	101
30. แสดงต้นมะพร้าวพญานาค (เจ้าพ่อนิลนาค)หมู่บ้านจอมแจ้ง.....	103
31. แสดงเครื่องสักการะเต็มรูปแบบของวัดโพธิ์ชัย.....	104
32. แสดงหงอนพญานาคของวัดโพธิ์ชัย.....	105
33. แสดงชาวบ้านกำลังทำแพสำหรับใช้ในพิธีบวงสรวงพญานาคและพิธีบวงสรวงพญานาค.....	106
34. แผนภาพเส้นแบ่งแยกของประเพณีท้องถิ่นระหว่างความเชื่อทางศาสนา กับความเป็นวิทยาศาสตร์.....	145

DRU

ชื่อวิทยานิพนธ์	การให้ความหมายและเหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาค ในยุคโลกาภิวัตน์
ชื่อนักศึกษา	ลลนา ศักดิ์ชูวงษ์
อาจารย์ที่ปรึกษา	ศาสตราจารย์สุกัญญา สุดบรรทัด
สาขาวิชา	นิเทศศาสตร์ (สารสนเทศ)
ปีการศึกษา	2547

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มและการสังเกตแบบมีส่วนร่วมโดยมีกลุ่มตัวอย่างสามกลุ่ม ดังนี้ 1) กลุ่มท้องถิ่น แบ่งออกเป็นสองกลุ่มย่อยคือ กลุ่มท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาค และกลุ่มท้องถิ่นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาค 2) กลุ่มผลประโยชน์ 3) กลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงการให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาค การให้เหตุผลของการดำรงอยู่ของประเพณีและศึกษาถึงเส้นแบ่งแยกระหว่างความเชื่อทางศาสนากับความเป็นวิทยาศาสตร์ และวิธีการเจรจาต่อรองของคนท้องถิ่นในประเพณีบั้งไฟพญานาค รวมทั้งศึกษาถึงความคาดหวังของการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์

ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จะมีการให้ความหมายหนักไปในด้านปรากฏการณ์ธรรมชาติและพญานาคตามความเชื่อทางศาสนาผสมปนเปกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ

ส่วนการให้เหตุผลของการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาค กลุ่มท้องถิ่นให้เหตุผลของการดำรงอยู่ของประเพณีว่าเป็นประเพณี / วัฒนธรรมเก่าแก่ ซึ่งต่างจากกลุ่มนักท่องเที่ยวให้เหตุผลของการดำรงอยู่ของประเพณีไปในด้านประเพณี / วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ / สังคม ทั้งสองอย่างรวมกัน และจากการศึกษาหาเส้นแบ่งแยกของประเพณีบั้งไฟพญานาคในกลุ่มท้องถิ่นและกลุ่มนักท่องเที่ยว พบว่า มีเส้นแบ่งแยกของประเพณีท้องถิ่นระหว่างความเชื่อทางศาสนาและความเป็นวิทยาศาสตร์ของโลกาภิวัตน์อยู่ในกลุ่มท้องถิ่นและกลุ่มนักท่องเที่ยว แต่เส้นแบ่งแยกนี้มีความบางเบาและสลับกันไปมาระหว่างความเชื่อทางศาสนากับทัศนคติความเป็นวิทยาศาสตร์ โดยจะมีความกำกวมอยู่ จะไม่เอียงไปข้างใดข้างหนึ่งไม่มีการชิงดี แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างไม่

มีการตัดสินใจอย่างเด็ดขาด เป็นแค่เพียงเส้นกั้นเขตแดนระหว่างความเชื่อทางศาสนากับความเป็นวิทยาศาสตร์เท่านั้น

กลุ่มตัวอย่างทั้งสามกลุ่ม มีความคาดหวังอยากให้ประเพณีบั้งไฟพญานาคสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ โดยการใช้วิธีการอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่นเป็นวิธีการปฏิบัติการเพื่อการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคในยุคโลกาภิวัตน์

DPU

Thesis title: The Giving of Meaning and Reason for Existence of The *naga* Fireballs
Ritual in The age of Globalization

Name: Lalana Sakchuwong

Thesis advisor: Professor Sukanya Sudbanthad

Department: Communication and Information Technology

Academic Year: 2004

Abstract

This research is a qualitative study, using in-depth interview, focus group discussion and participatory observation as main methodologies in data collection. There are three sample groups for the study as follows: 1) local people who are subdivided into two smaller groups – local group who are involved in the organization of the *naga* fireballs ritual and those who have no involvement in the *naga* fireballs ritual; 2) interest groups; and 3) local and foreign tourists. The objective of the study is to study the following: a) the giving of meaning and reason for existence of the *naga* fireballs ritual; b) the dividing line between religious beliefs and science in the way the samples relate to *naga* fireballs ritual; c) negotiation methods of local people who participate in the *naga* fireballs ritual and their expectation about the ritual's existence amidst the ongoing currents of globalization.

The research finds that most of the samples studied tend to give meaning to the ritual as a natural phenomenon related to the epic creature *naga* according to the Buddhist religious belief.

As for the rationalizing for the existence of the *naga* fireballs ritual, the local group tend to consider it as ancient tradition and culture while the tourist group tend to rationalize in terms of tradition, culture, economy and society or all of them combined. In terms of the dividing line between religious and scientific beliefs, the study finds that the dividing line is present in both the local group and the tourist group. But this dividing line is very thin and sway back and forth between religious and scientific beliefs. There are apparent overlapping grounds of both types of

beliefs without extreme positions taken. This shows that the sample groups are not entirely determined in their decision about the *naga* fireballs ritual in terms of religious and scientific beliefs.

All the three sample groups expect that the *naga* fireballs ritual will survive amidst the currents of globalization, by using the conservation of local tradition as a major operational method in sustaining its existence.

DRU

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คนอีสานในแถบลุ่มน้ำโขงมีความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคมาแต่โบราณกาลที่ว่าเป็นเทพแห่งเมืองบาดาลที่คอยปกป้องคุ้มภัยให้แก่ผู้ที่อาศัยในแถบลุ่มน้ำโขง ซึ่งหนองคายก็เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีความเชื่อดังกล่าว จนเป็นผลต่อการดำรงชีวิตไม่ว่าจะเป็นการปลูกบ้านเรือนและสิ่งก่อสร้าง โรงเรียน โรงแรม การเกษตรกรรมที่เกี่ยวข้องกับปริมาณน้ำฝน การเจ็บป่วยหรือโชคชะตาราศีต่าง ๆ รวมถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละฤดูกาล

จากการเล่าสืบต่อกันมาตั้งแต่ครั้งปู่ย่าตายายว่า ในแม่น้ำโขงมีเทพเจ้าทางน้ำเรียกว่า “พญานาค” อาศัยอยู่ ในแต่ละปีจะมีผู้เสียชีวิตในแม่น้ำโขงจำนวนไม่น้อย ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเพราะการกระทำของเทพเจ้าทางน้ำ จึงได้สร้างศาลเจ้าแม่สองนาง (เทพเจ้านางน้ำ) ขึ้นที่ริมฝั่งแม่น้ำโขง เพื่อเซ่นไหว้บวงสรวงให้ปกป้องคุ้มครองมิให้ประสบอันตรายและเกิดสิริมงคลแก่ผู้ที่ประกอบอาชีพทางน้ำเป็นประจำทุกปี ดังปรากฏมีศาลเจ้าแม่สองนางอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงที่อำเภอเมืองหนองคาย อำเภอโพนพิสัย อำเภอบึงกาฬ

ภาพที่ 1 แสดงศาลเจ้าแม่สองนาง ตั้งอยู่ที่ปากห้วยหลวง คุ้มวัดศรีเกิด อำเภอโพนพิสัย

นอกจากความเชื่อที่เล่าสืบต่อกันมาแล้ว ในปัจจุบันนี้ยังมีชื่อสถานที่ที่แสดงถึงความผูกพันของคนไทยกับนาค และยังคงเป็นสถานที่เขตทะเลเกือบทั้งหมดดังที่ จินดา เทียมรัมย์ กล่าวไว้มีดังต่อไปนี้

“ เป็นชื่อดำบลว่า ขนابนาค ในจังหวัดนครศรีธรรมราช, นาคาในจังหวัดระยอง เป็นชื่อเกาะนาคาน้อยและนาคาใหญ่, ในจังหวัดภูเก็ต เป็นชื่อหนองน้ำ, ในจังหวัดบุรีรัมย์ว่า นาคโคกสิงห์, ชื่อคลองนาคราช ของจังหวัดชุมพร กับนาคาน้อยที่ระนองกับเป็นชื่อทุ่งนาคราช อีกทั้งนาคกล้อในจังหวัดกาญจนบุรี ”

พญานาคในพระพุทธศาสนา

เรื่องของนาคและพญานาคมีปรากฏในพุทธประวัติและตำนานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาหลายแห่ง โดยเฉพาะผู้ชายที่จะเข้าสู่พิธีอุปสมบทจะได้รับการเรียกขานว่า “ นาค ” สาเหตุที่เรียกเช่นนี้ เพราะมีความเชื่อมาจากนาคที่แปลงกายเป็นมนุษย์มาบวชเมื่อถูกจับได้ว่าเป็นนาคก็ต้องสึก นาคนั้นจึงขอฝากนามไว้ถ้าใครมาขอบวชก็ให้เรียกคนนั้นว่า “ นาค ” ซึ่งมีกล่าวไว้ในพระไตรปิฎก ดังนี้

นาคตัวหนึ่งอี้อัครธรรมาเกลียดกำเนิดนาค นาคนั้นได้มีความดำริว่า ด้วยวิธีอะไรหนอ เราจึงจะพ้นจากกำเนิดนาคและกลับได้อัตภาพเป็นมนุษย์เร็วพลัน ครั้นแล้วได้ดำริต่อไปว่า พระสมณะเชื้อสายพระศากยบุตรเหล่านี้แล เป็นผู้ประพฤดิธรรม ประพฤติสงบ ประพฤติพรหมจรรย์ กล่าวแต่คำสัตย์ มีศีล มีกัลยาณธรรม หากเราจะพึงบวชในสำนักพระสมณะเชื้อสายพระศากยบุตร ด้วยวิธีเช่นนี้ เราก็จะพ้นจากกำเนิดนาคและกลับได้อัตภาพเป็นมนุษย์เร็วพลัน ครั้นแล้วนาคนั้นจึงแปลงกายเป็นชายหนุ่ม แล้วเข้าไปหาภิกษุทั้งหลายขอบรรพชา ภิกษุทั้งหลายจึงให้เข้าบรรพชาอุปสมบท

สมัยต่อมา พระนาคนั้นอาศัยอยู่ในวิหารสุดเขตกับภิกษุรูปหนึ่ง ครั้นปัจจุบันสมัยแห่งราตรี ภิกษุรูปนั้นตื่นนอนแล้วออกไปเดินจงกรมอยู่ในที่แจ้ง ครั้นภิกษุรูปนั้นออกไปแล้วพระนาคก็วางใจจำวัด วิหารทั้งหลังเต็มไปด้วย ขนคypressออกไปนอกหน้าต่าง ครั้นภิกษุรูปนั้นผลัดบานประตูด้วยตั้งใจจักเข้าวิหาร ได้เห็นวิหารทั้งหลังเต็มไปด้วย เห็นขนคypressออกไปทางหน้าต่าง ก็ตกใจจึงร้องอะอะขึ้น

ภิกษุทั้งหลายพากันวิ่งเข้าไปแล้ว ได้ถามภิกษุรูปนั้นว่า “ อาวุโสท่านร้องอะอะไปทำไม ”

ภิกษุรูปนั้นบอกว่า “ อาวุโสทั้งหลาย วิหารนี้ทิ้งหลังเต็มไปด้วยงู ขนคยี่นออกไปทางหน้าต่าง ”

ขณะนั้นพระนาคได้ตื่นขึ้น เพราะเสียงนั้น แล้วนั่งอยู่บนอาสนะของตน

ภิกษุทั้งหลายถามว่า “ อาวุโส ท่านเป็นใคร ”

นาคตอบว่า “ ผมเป็นนาคขอรับ ”

ภิกษุ “ อาวุโส ท่านได้ทำเช่นนั้นเพื่อประสงค์อะไร ”

พระนาคนั้นจึงแจ้งเนื้อความแก่ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาค

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ประชุมภิกษุสงฆ์ในเหตุที่เป็นคัมภีร์นั้น และเป็นเหตุแรกเกิดได้ทรงประทานพระพุทธรูปอวาทแก่นาคนั้นว่า

“ พวกเจ้านาคมีความไม่องงามในพระธรรมวินัยนี้เป็นธรรมดา ไปเกิดเจ้านาคจงไปรักษาอุโบสถ ในวันที่สิบสี่ ที่สิบห้า และที่แปดแห่งปีภิกษุนั้นแหละ ด้วยวิธีนี้เจ้าจักพ้นจากกำเนิดนาค และจักกลับได้อัตภาพเป็นมนุษย์เร็วพลัน ”

ครั้นนาคนั้นได้ทราบ ว่า ตนมีความไม่องงามในพระธรรมวินัยนี้เป็นธรรมดา ก็เสียใจหลังน้ำตา ส่งเสียงดังแล้วหลีกไป

ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาครับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า

“ ดูกรภิกษุทั้งหลาย อนุปสัมบันคือดิรัจฉาน ภิกษุไม่พึงให้อุปสมบท ที่อุปสมบทแล้วต้องให้สึกเสีย ”

ด้วยเหตุนี้เอง นาคได้ฝากชื่อไว้ให้เรียกผู้ที่จะบวชว่า “ นาค ” และที่ต้องซักถามผู้ที่มาขอบวชว่า “ มนุสโสสิ ” เป็นมนุษย์หรือ ก็เพื่อให้แน่ใจว่าไม่ใช่พวกอมมนุษย์แปลงตัวมาบวชนั่นเอง

ภาพที่ 2 แสดงภาพนาคก่อนบรรพชาเป็นพระสงฆ์

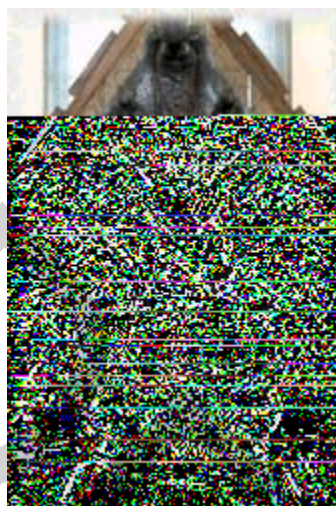
ยังมีตำนานความเชื่ออีกว่า สมัยพุทธกาลครั้งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเสวยวิมุตติสุขอยู่ใต้ต้นมุจลินท์ (ต้นจิก) ในระหว่างนั้นได้มีฝนตกหนักถึง 7 วัน 7 คืน พญานาคตนหนึ่งอาศัยอยู่ในบึงบริเวณใกล้เคียงแห่งนั้น คือ พญามุจลินท์นาคราช เกรงว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะทรงลำบาก เพราะต้องนั่งตากฝนที่ตกลงมาไม่ยอมหยุด พญามุจลินท์จึงขึ้นจากบึงมาขดตัวรอบ ๆ ให้เป็นบัลลังก์ถึง 7 ชั้น จากนั้นก็แผ่พังพานเหนือพระเศียรเพื่อเป็นที่กำบังลมฝน

ภาพที่ 3 แสดงพญามุจลินท์ขดตัวให้เป็นบัลลังก์ 7 ชั้น แผ่พังพานเหนือพระเศียร

นี่คือเหตุอันเป็นต้นกำเนิดของพระพุทธรูปปางนาคปรก ซึ่งเป็นพระบูชาของผู้ที่เกิดวันเสาร์

ภาพที่ 4 แสดงพระพุทธรูปปางนาคปรก

จากทั้งสองตำนานที่เล่าขานต่อกันมานี้และรวมถึงคำกล่าวของจินดา เทียมมรมย์ เป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงความผูกพันและความเชื่อกันว่า พญานาคมีส่วนเกี่ยวข้องกับมนุษย์มาอย่างช้านาน

ตามความเชื่อของคนโบราณเชื่อว่าในกลุ่มแม่น้ำโขงเป็นที่สิงสถิตของพญานาค ฉะนั้นเมื่อเกิดปรากฏการณ์ประหลาด คือ มีลูกไฟพุ่งขึ้นจากลำน้ำโขงในคืนวันออกพรรษาทุกปี เป็นเหตุให้เชื่อกันว่าลูกไฟนั้นเป็นบั้งไฟพญานาค

สิ่งที่เรียกกันว่าบั้งไฟพญานาคจะมีมาตั้งแต่ครั้งใด ไม่มีหลักฐานกล่าวไว้ แต่จากการรวบรวมข้อมูลจากคนเฒ่าคนแก่ที่มีอายุ 70 – 80 ปีขึ้นไป ต่างก็เล่าว่า ได้เคยพบเห็นมาตั้งแต่เป็นเด็ก และได้ยินได้ฟังจากพ่อแม่ต่อ ๆ กันมา ในสมัยก่อนผู้ที่พบเห็นลูกไฟประหลาดนี้ ก็ไม่ได้คิดว่า เป็นบั้งไฟพญานาค พวกเขาบ้านที่ออกหาปลาในแม่น้ำโขง เมื่อพบลูกไฟดังกล่าวก็จะรีบพายเรือเข้าหาฝั่ง และเรียกลูกไฟเหล่านั้นว่า “ บั้งไฟผี ”

ลุงคำมี บุญดี อายุ 70 ปี อาศัยอยู่คุ้มวัดไทย อำเภอโพธิ์พิสัย มาตั้งแต่กำเนิด ได้เล่าให้ฟังว่า

“ ลูกไฟที่ฉันเห็นมาตั้งแต่เด็ก ๆ คนเฒ่าคนแก่ยังเคยเล่าให้ฟังว่า เห็นลูกไฟอย่างนี้ มาตั้งแต่เกิดเหมือนกัน แล้วยังเรียกกันว่า “ บั้งไฟผี ” จะพบเห็นเฉพาะวันออกพรรษาเท่านั้น เมื่อครั้งที่ผมยังเด็กมักออกหาปลากับพวกผู้ใหญ่เมื่อเกิดลูกไฟ ขึ้นมาก็มีความกลัวอยู่เหมือนกัน แต่เมื่อโตขึ้นก็เห็นเป็นเรื่องธรรมดา นอกจากเกิดขึ้นในแม่น้ำโขงแล้ว เมื่อวันออกพรรษาในบางพื้นที่ของอำเภอโพธิ์พิสัยไม่ว่าจะเป็นบ่อน้ำหรือสระ คุ คลองจะมีปรากฏการณ์ที่ฉันนี่เสมอ ”

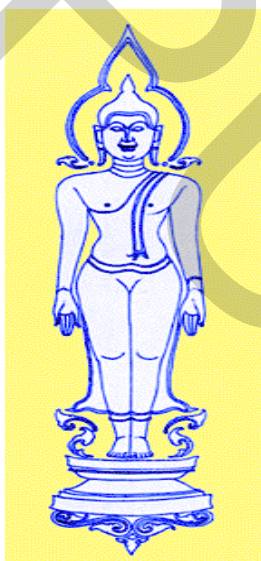
เหตุที่บั้งไฟผีตามที่ชาวบ้านเรียกมาแต่ก่อนจนกลายมาเป็นบั้งไฟพญานาคนั้นก็เนื่องมาจากคติความเชื่อของคนโบราณ เมื่อพอเห็นแสงตามทุ่งตามหนองคลองบึงก็เข้าใจว่าเป็นผี เช่นเห็นแสงวาบ ๆ สีเขียวเป็นดวงโต ก็เข้าใจกันว่าเป็นผีกระสือ ส่วนบั้งไฟผีแปลกออกไป คือพุ่งขึ้นไปเบื้องสูง เช่นเดียวกับบั้งไฟหรือบั้งไฟ ของชาวอีสานที่จุดในพิธีขอฝน หรือจุดบั้งไฟถวายแด่น และบั้งไฟเหล่านี้นิยมทำเป็นรูปพญานาคประดับ แต่ผอญบั้งไฟผีเกิดในลำแม่น้ำโขงซึ่งมีความเชื่ออยู่แล้วที่ว่า พญานาคเป็นเทพแห่งเมืองบาดาลที่คอยปกป้องคุ้มภัยให้แก่ผู้ที่อาศัยในแถบลุ่มน้ำโขง จึงอาจเป็นเหตุหนึ่งที่มีผู้คิดเปลี่ยนชื่อ บั้งไฟผีเป็นบั้งไฟพญานาค

บริเวณที่พบบั้งไฟพญานาคมีหลายแห่ง เช่นบ้านวัดหลวง บ้านจอมนาง ปากห้วยเป บ้านน้ำเป บริเวณดิ่งหน้าวัดไทยในเขตสุขาภิบาลจุมพล อำเภอโพธิ์พิสัย ซึ่งเป็นอำเภอที่มีบั้งไฟพญานาคเกิดขึ้นมากที่สุด นอกจากนี้ในต่างประเทศก็มีปรากฏที่เจดดาห์ ริมทะเลแดง ประเทศซาอุดีอาระเบียโดยเรียกกันว่า “ พระเจ้ามาโปรด ” และมีบันทึกกันมากกว่า 100 ปี ส่วนในสหรัฐอเมริกาเกิดขึ้นที่มาร์ฟา ทางตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองเอลปาโซ (El Paso) มลรัฐเท็กซัส และมีชื่อปรากฏการณ์ว่า “ Ghost light ” หรือ “ Marfa light ” กล่าวกันว่าเกิดขึ้นทุกปีโดยเริ่มบันทึกกันมาตั้งแต่ พ.ศ. 2426 นอกจากนี้ยังมีปรากฏขึ้นในบริเวณหมู่บ้านที่ชื่อ Hornet ทางเหนือของเมือง เซเนกา (Seneca) ในมลรัฐมิสซูรี โดยมีบันทึกกันมาตั้งแต่ พ.ศ. 2429 ว่าเกิดขึ้นทุกปีจนถึงปัจจุบัน

เปิดตำนานความเชื่อของการเกิดบั้งไฟพญานาค

มีความเชื่อว่าเมื่อครั้งสมัยพุทธกาล สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จสู่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ 1 พรรษา (3 เดือน) เพื่อเทศนาโปรดพระนางสิริ มหามายา พุทธมารดาจนดับ วัณโรคปรินิพานแล้วเสด็จลงสู่โลกในวันออกพรรษา เหล่าเทพนิกธอมรพรหมอินทร์ได้เนรมิตบันไดทองบันไดเงินลงสู่โลกมนุษย์ (ซึ่งได้ปรากฏเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนัง ในโบสถ์หลายแห่ง ก่อเกิดประเพณีการตักบาตรเทโวในวันออกพรรษา) พระพุทธเจ้าทรงพระเมตตาธิคุณผายพระกรทั้ง 2 ข้างออก เพื่อเปิดมิติโลกทั้งสวรรค์ มนุษย์และบาดาลให้แลเห็นกันวันนี้ (พระพุทธรูปปางเปิดโลก) พญานาคเจ้าบาดาลทั้งหลายต่างชื่นชมยินดีในพระกตัญญูทศเวทิตาต่อพุทธมารดาครั้งนี้จึงพ่นลูกไฟจากใต้แม่น้ำโขงขึ้นมาเฉลิมฉลองตั้งแต่วันออกพรรษานั้น

ภาพที่ 5 แสดงพระพุทธรูปปางเปิดโลก

ลักษณะของบั้งไฟพญานาค

ปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคมีลักษณะเป็นลูกไฟพุ่งขึ้นจากแม่น้ำโขงและลำห้วยสาขา ขึ้นสู่อากาศสูงประมาณ 30 – 50 เมตร บางลูกอาจสูงถึง 100 เมตรแล้วหายวับไป โดยไม่มีการไถ่ลงมาเช่น บั้งไฟทั่วไป ลูกไฟดังกล่าวมีขนาดตั้งแต่นิ้วหัวแม่มือ, ไข่ไก่, ผลส้ม จากระยะที่มองด้วยตาเปล่าในระยะ 200 เมตรขึ้นไป โดยประมาณเวลาที่เกิดไม่แน่นอนแต่โดยปกติต้องเป็นเวลากลางคืน 18.00 นาฬิกาเป็นต้นไป และขึ้นไม่เหมือนกันในแต่ละแห่ง บางปีอาจเกิดขึ้นราว ๆ หัวค่ำประมาณ 3 – 4 ลูก แล้วอาจจะทิ้งช่วงออกไปเป็นชั่วโมงหรือมากกว่านั้นแล้วค่อยเกิดขึ้นอีกติดต่อกันประมาณ 6 – 7 ลูก แล้วก็จะเกิดต่อไปเรื่อย ๆ จนถึง 24.00 – 02.00 นาฬิกาและจำนวนที่เกิดลูกไฟก็ไม่เท่ากันในแต่ละแห่ง เช่น บางแห่งเกิดเพียง 1 ลูก บางแห่งเกิดขึ้น 20 ลูก หรือ 50 – 100 ลูก ในบางแห่ง และบางแห่งก็อาจจะมากกว่านั้น ลูกไฟที่เกิดขึ้นเช่นเดียวกับแม่น้ำโขงและบริเวณริมฝั่ง ยังมีเกิดขึ้นตามห้วยหนองที่อยู่ใกล้ ๆ กับแม่น้ำโขงตามท้องที่อำเภอโพนพิสัย อำเภอปากคาดและบริเวณบ้านอาสง อำเภอบึงกาฬบางส่วน ทั้งยังเกิดตามลำน้ำโขงไปจนถึงพระราชอุทยานจังหวัดนครพนมด้วย

ลูกไฟจะมีลักษณะเหมือนพลุที่พุ่งขึ้นมาจากน้ำแต่ไม่มีเสียง ไม่มีควัน ไม่มีเปลว ไม่มีกลิ่น เหมือนลูกไฟทั่ว ๆ ไป จะมีสีแดงอมชมพูไปจนถึงสีเขียว ตามแต่ว่าจะขึ้นที่จุดไหนเช่นที่ อ่าวปลาบึก บ้านผาดั้ง อำเภอสังขม วัดหินหมากเป้ง อำเภอศรีเชียงใหม่ ปากน้ำเป กิ่งอำเภอรัตนวาปี และปากน้ำสวย บริเวณปากน้ำ ห้วยหลวงและบริเวณเขตสุขาภิบาล อำเภอโพนพิสัย ลูกไฟจะมีสีแดงอมชมพู ส่วนที่แก่งอาสงลูกไฟจะมีสีเขียวมรกต

ภาพที่ 6 แสดงลักษณะของบั้งไฟพญานาค

ตามความเชื่อของคนที่ได้พบเห็นบั้งไฟพญานาคสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ความเชื่อด้วยกัน ดังนี้

ความเชื่อที่ 1 คนที่เชื่อว่าเหตุการณ์อย่างนั้นเกิดจากพญานาคผู้มีอำนาจรักษาลุ่มน้ำโขงเป็นผู้กระทำ ความเชื่อนี้มีมานานแล้วโดยอิงมาจากความเชื่อทางศาสนา อีกต่อหนึ่งกล่าวคือใน ทุก ๆ ปี ของคืนออกพรรษา พญานาคจะออกมาปล่อยลูกไฟเพื่อเป็นการชื่นชมยินดีในความกตัญญูของพระพุทธเจ้าที่ทรงมีต่อพระมารดา

ความเชื่อที่ 2 มาจากกลุ่มที่ตั้งสมมติฐานและให้เหตุผลว่า สิ่งที่เกิดขึ้นมาจากปรากฏการณ์ของธรรมชาติ เพราะลำน้ำโขงเป็นแม่น้ำสายใหญ่ลึกลงไปยังพื้นบาดาลมีซากพืชซากสัตว์ รวมทั้งมูลของสัตว์ที่หมักหมม จนเกิดเป็นก๊าซความร้อน อันประกอบด้วยมีเทนและไฮโดรเจน เมื่อรวมเข้ากับแรงดึงดูด ระหว่างโลกกับดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ ในระยะเวลาและบรรยากาศที่เหมาะสม ทำให้เกิดการสันดาปและเห็นเป็นลูกไฟลอยขึ้นมาจากน้ำ โดยความเชื่อนี้มีนายแพทย์มนัส กนกศิลป์ จากโรงพยาบาลหนองคาย เป็นผู้ตั้งสมมติฐานดังกล่าว จนได้ตั้งให้เป็นทฤษฎีมนัส

ความเชื่อที่ 3 มาจากความเชื่อที่ว่าสิ่งต่าง ๆ ที่ว่ามาทั้งหมดเกิดจากน้ำมือมนุษย์ ซึ่งในขณะนี้ยังไม่สามารถหาเหตุผลและจุดประสงค์อันเด่นชัดได้

หนองคายเมืองแห่งบั้งไฟพญานาค

หนองคายตั้งอยู่บริเวณอีสานตอนบน มีอาณาเขตอยู่ริมแม่น้ำโขง ซึ่งมีแนวชายแดนทอดยาวไปตามริมฝั่ง แม่น้ำยาวถึง 320 กิโลเมตร และเป็นเมืองชายแดนที่มีอาณาเขตติดกับกำแพงนครเวียงจันทน์ เมืองหลวงของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยมีสะพานมิตรภาพไทย - ลาว ซึ่งเป็นสะพานแรกที่สร้างขึ้นเพื่อเชื่อมระหว่างสองฝั่งโขง เมืองเก่าอยู่ที่บริเวณบ้านไผ่ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2370 ต่อมาปี พ.ศ. 2436 ได้ย้ายเมืองมาตั้งที่บ้านหมากแข้งหรือตัวเมืองหนองคายในปัจจุบัน

ภาพที่ 7 แสดงป้ายหนองคายเมืองบั้งไฟพญานาค

จังหวัดหนองคายมีขนาดพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 7,332 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 4.34 ของพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ใหญ่เป็นอันดับ 12 ของภาค มีความกว้างโดยเฉลี่ยประมาณ 25 - 50 กิโลเมตร และความยาวจากทิศตะวันออกถึงทิศตะวันตกประมาณ 320 กิโลเมตร (หนังสือเฉลิมพระเกียรติฯ 2542 : 1) มีการแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 10 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอบึงกาฬ อำเภอโพนพิสัย อำเภอศรีเชียงใหม่ อำเภอเซกา อำเภอท่าบ่อ อำเภอโซ่พิสัย อำเภอสังคม อำเภอพรเจริญ อำเภอปากคาด กิ่งอำเภอบึงโขงหลง และกิ่งอำเภอ ศรีวิไล

จังหวัดหนองคายตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ห่างจาก กรุงเทพมหานครโดยทางรถยนต์ตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2 (ถนนมิตรภาพ) ประมาณ 616 กิโลเมตรและทางรถไฟประมาณ 624 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวโดยมีแม่น้ำโขงเป็นเส้นกั้นพรมแดน
ทิศใต้	ติดต่อกับ	เขตจังหวัดอุดรธานีและจังหวัดสกลนคร
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	เขตจังหวัดนครพนม
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	เขตจังหวัดเลย

ภาพที่ 8 แสดงแผนที่จังหวัดหนองคาย

สถานที่ดูบั้งไฟพญานาค

จากตัวเมืองหนองคายมีจุดที่สำคัญ ๆ และเกิดบั้งไฟพญานาคเป็นประจำคือ

- เขตอำเภอสังคม
บริเวณหน้าที่ว่าการอำเภอสังคม อ่างปลาบึก บ้านผาตั้ง อำเภอสังคม
- เขตอำเภอศรีเชียงใหม่
ทำนน้ำวัดหินหมากเป้ง อำเภอศรีเชียงใหม่
- เขตอำเภอเมือง
บ้านหินโงม ตำบลหินโงม

หน้าสถานีตำรวจภูธรตำบลบ้านเดื่อ

- เขตอำเภอโพธิ์ชัย

ปากห้วยหลวง หน้าวัดหลวง ตำบลห้วยหลวง

เขตเทศบาลตำบลจุมพล หน้าวัดไทย วัดจุมพล วัดจอมนาง ตำบลจุมพล

หนองสรวง อำเภอโพธิ์ชัย

เวินพระสุก ท่าทรายรวมโชค บ้านหนองกุ่ม ตำบลกุดบง

- เขตกิ่งอำเภอรัตนวาปี

ปากห้วยเป้ บ้านน้ำเป้ ตำบลน้ำเป้

วัดเป่งจาเหนือ กิ่งอำเภอรัตนวาปี

- เขตอำเภอปากคาด

บ้านปากคาดมวลชน ห้วยคาด

- เขตอำเภอบึงกาฬ

วัดอาสง ตำบลหอคำ อำเภอบึงกาฬ

- ที่อื่น ๆ

นอกจาก 14 แห่งที่อื่นก็อาจจะมีขึ้นบ้าง นอกจากในลำน้ำโขงแล้ว ตามห้วย หนอง คลอง บึง สระน้ำ กลางทุ่งนาที่มีน้ำขัง แม้แต่บ่อบาดาลที่ชาวบ้านขุดเพื่อเอาน้ำมาใช้ ในเขตจังหวัดหนองคาย ก็มีบั้งไฟพญานาคขึ้นเป็นที่น่าอัศจรรย์

ประเพณีบั้งไฟพญานาคเป็นประเพณีที่มีความผูกพันกับชาวจังหวัดหนองคายมาอย่างช้านานและทุกครั้งของการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาคจะมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติหลั่งไหลเดินทางไปชมปรากฏการณ์ประหลาดนี้เป็นจำนวนมาก

เมื่อช่วงประมาณปลายปี 2545 ได้มีสถานีโทรทัศน์ช่องหนึ่งออกมานำเสนอภาพทหารลาวยิงบั้งไฟ ซึ่งมีนัยยะสื่อให้เห็นว่า การเกิดบั้งไฟพญานาคนั้นเกิดจากการยิงด้วยปืน ก่อให้เกิดผลกระทบและสร้างความขุ่นเคืองต่อจิตใจของผู้นับถือและศรัทธา โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวจังหวัดหนองคายเป็นอย่างมากและจากเหตุการณ์นี้ทำให้ชาวจังหวัดหนองคายรวมตัวกันประท้วงโดยไม่ดู 'ไอทีวี' ไปดูช่องอื่นแทนรวมทั้งขึ้นแผ่นป้ายว่า "เขตปลอดไอทีวี" และ "ไอทีวีไร้จรรยาบรรณ"

ภาพที่ 9 แสดงแผ่นป้ายประท้วงของชาวจังหวัดหนองคาย

การนำเสนอเรื่องนี้ของสื่อถือว่าการละเลยมิติของวัฒนธรรมชุมชนซึ่งต้องยอมรับว่าเรื่องราวของ “พญานาค” มีมานานเป็นร้อย ๆ ปี แม้ “ความจริง” จะเป็นอย่างไรก็ตามที่ “พญานาค” กับคนสองฝั่งแม่น้ำโขงมันเป็นสิ่งที่ผูกพันและผูกร้อยเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต จนไม่สามารถแยกจากกันได้ การขึ้นแผ่นป้ายและการประท้วงนี้ อาจถือได้ว่าเป็นการแสดงวิธีการจัดการกับความขัดแย้งระหว่างชาวจังหวัดหนองคายกับสถานีโทรทัศน์ช่องดังกล่าว

แต่อย่างไรก็ตาม ประเพณีบั้งไฟพญานาคของชาวจังหวัดหนองคายก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงจากผลกระทบของกระแสโลกาภิวัตน์ได้ เพราะในจังหวัดหนองคายมีทั้งตลาดท่าเสด็จ ที่มีสินค้าทั้งไทยและต่างประเทศจำหน่ายอย่างมากมาย ร้านคอมพิวเตอร์ ร้านขายโทรศัพท์มือถือ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งแสดงให้เห็นว่าชาวจังหวัดหนองคายเองก็มีความเจริญ ความทันสมัย จึงเป็นเหตุที่น่าสนใจว่าในท่ามกลางสภาวะของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาเช่นนี้ ชาวจังหวัดหนองคายและนักท่องเที่ยวมีการให้ความหมายและเหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคอย่างไร

ปัญหานำวิจัย

1. ประเพณีบั้งไฟพญานาคมีประวัติความเป็นมาอย่างไรและกลุ่มท้องถิ่น กลุ่มผลประโยชน์และกลุ่มนักท่องเที่ยวให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาคในท่ามกลางยุคโลกาภิวัตน์ว่าอย่างไรและมีความสอดคล้องกับประวัติความเป็นมาหรือไม่
2. วัย / เพศ / กลุ่มการศึกษา / การเปิดรับสื่อ / การบริโภคสินค้าตะวันตก / การเข้าถึงเทคโนโลยี / ความเชื่อและกิจกรรมทางศาสนาทำให้คนทั้ง 3 กลุ่มให้ความหมายในเชิงสัมพันธ์กับประเพณีท้องถิ่นอย่างไร
3. กลุ่มท้องถิ่นและกลุ่มนักท่องเที่ยวให้เหตุผลของการดำรงอยู่ของประเพณีว่าอย่างไรและมีเส้นแบ่งแยกระหว่างประเพณีท้องถิ่นที่อาศัยความเชื่อทางศาสนากับความเป็นวิทยาศาสตร์ของยุคโลกาภิวัตน์หรือไม่และถ้ามีเส้นแบ่งแยกมีความเข้มข้นเพียงใดและคนท้องถิ่นมีการต่อรองกับประเด็นนี้อย่างไร
4. กลุ่มท้องถิ่น กลุ่มผลประโยชน์และนักท่องเที่ยวคาดหวังและมีวิธีการปฏิบัติการเพื่อการดำรงอยู่ของประเพณีท้องถิ่นท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ว่าอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงการให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาคในท่ามกลางยุคโลกาภิวัตน์ของกลุ่มท้องถิ่น กลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์และกลุ่มนักท่องเที่ยว
2. เพื่อศึกษาถึงการให้ความหมายในเชิงสัมพันธ์กับประเพณีท้องถิ่น ในกลุ่มท้องถิ่น กลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์และกลุ่มนักท่องเที่ยว ซึ่งอาจมีผลต่อการให้ความหมายและการให้เหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาค
3. เพื่อศึกษาถึงการให้เหตุผลของการดำรงอยู่ของประเพณีท้องถิ่น ในกลุ่มท้องถิ่นและกลุ่มนักท่องเที่ยว และเพื่อศึกษาถึงเส้นแบ่งแยกระหว่างความเชื่อทางศาสนาและความเป็นวิทยาศาสตร์ของยุคโลกาภิวัตน์และการเจรจาต่อรองของคนท้องถิ่นในประเพณีบั้งไฟพญานาค
4. เพื่อศึกษาถึงความคาดหวังและวิธีการปฏิบัติการเพื่อการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการช่วยกันอนุรักษ์ประเพณีบั้งไฟพญานาคให้ดำรงอยู่และสืบสานต่อไปในยุคสังคมโลกาภิวัตน์
2. เพื่อชี้ให้เห็นถึงความเข้าใจในการให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาคของกลุ่มชาวบ้าน กลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์และกลุ่มนักท่องเที่ยว
3. เพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับสื่อประเพณี ซึ่งในปัจจุบันนี้มีผู้สนใจทำการศึกษาไม่น้อยมาก

ข้อสันนิษฐานของการวิจัยเบื้องต้น

1. กลุ่มท้องถิ่น กลุ่มผลประโยชน์และกลุ่มนักท่องเที่ยวมีการให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาคในท่ามกลางยุคโลกาภิวัตน์ที่แตกต่างกัน
2. กลุ่มท้องถิ่น กลุ่มผลประโยชน์และกลุ่มนักท่องเที่ยวมีความคาดหวังถึงการดำรงรักษาและฟื้นฟูของประเพณีบั้งไฟพญานาค เพื่อเป็นการรักษาประเพณีท้องถิ่นสืบสานต่อไป

ขอบเขตการวิจัย

1. การศึกษาในครั้งนี้จะศึกษาเฉพาะประเพณีงานบั้งไฟพญานาคของจังหวัดหนองคาย และจะทำการศึกษาในช่วงเดือนตุลาคม ปี 2546
2. การศึกษารั้งนี้จะเน้นศึกษาเฉพาะการให้ความหมายและเหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาค ในกลุ่มของชาวบ้านในจังหวัดหนองคาย กลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์และกลุ่มนักท่องเที่ยวเท่านั้น

นิยามศัพท์

การให้ความหมาย หมายถึง การให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาคของคนจังหวัดหนองคายและนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติในมิติของศาสนา ไสยศาสตร์ วัฒนธรรม ปรัชญาการณธรรมชาติ ทูณนิยม การท่องเที่ยว วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

เหตุผลการดำรงอยู่	หมายถึง เหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคในด้าน ประเพณี / วัฒนธรรม เศรษฐกิจ / สังคม
กลุ่มท้องถิ่น	หมายถึง ผู้ที่มีภูมิลำเนา / บ้านเกิดหรือทะเบียนบ้านอยู่ในจังหวัด หนองคาย
กลุ่มผลประโยชน์	หมายถึง องค์กรเอกชน หรือพ่อค้าแม่ค้า ทั้งภายในและภายนอก ท้องถิ่นที่เข้ามาอาศัยในช่วงงานประเพณีบั้งไฟพญานาคหากำไรให้กับ ตนเองและองค์กร
กลุ่มนักท่องเที่ยว ยุคโลกาภิวัตน์	หมายถึง ชาวไทยและชาวต่างชาติที่เข้ามาท่องเที่ยวในจังหวัดหนองคาย หมายถึง ช่วงเวลาที่ปรากฏความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตลอดจนสภาพไร้พรมแดน ซึ่งข่าวสารไหลไปทั่วโลก และมีชาว ต่างประเทศเข้ามาเที่ยวชมประเพณีท้องถิ่นเป็นอันมาก อันอาจทำให้เกิด ความขัดแย้งระหว่างประเพณีท้องถิ่นกับความเป็นวิทยาศาสตร์
ประเพณีท้องถิ่น	ในที่นี่หมายถึงประเพณีบั้งไฟ ได้แก่ พุทธศาสนา ไสยศาสตร์ พุณ สังคมและเทคโนโลยี ซึ่งอิงความเชื่อทางศาสนาสืบต่อกันมายาวนาน
ความเป็นวิทยาศาสตร์ของยุคโลกาภิวัตน์	หมายถึง ความเชื่อในสิ่งที่ต้องพิสูจน์ได้ เช่น ความ เชื่อว่าเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่สามารถอธิบาย ได้
เส้นแบ่งแยก	อิงทฤษฎีของ Huntington ใน The Clash of Civilization ที่กล่าวถึง “Fault Line” ที่แยกระหว่างประชาชนแต่ละชาติที่ต่างความเชื่อ เส้น แบ่งแยกนี้มองไม่เห็นแต่เหมือนมีอยู่ ทำให้คนหลายฝ่ายเกิดความ ขัดแย้งกัน ในที่นี้ผู้วิจัยหมายถึงเส้นแบ่งแยกระหว่างคนท้องถิ่นกับกลุ่ม ผลประโยชน์และนักท่องเที่ยวจากภายนอก วัดได้จากการสัมภาษณ์ ความคิดเห็นในเชิงลึกและการสังเกตเกี่ยวกับประเพณีบั้งไฟซึ่งอาจ ขัดแย้งกัน เส้นนี้อาจเบาบางหรือเข้มข้น ขึ้นอยู่กับความรุนแรงของ ความขัดแย้ง
การต่อรอง	หมายถึงการที่ชาวบ้านและนักท่องเที่ยวพยายามผ่อนคลายความสัมพันธ์ ระหว่างกันไม่ให้เกิดความขัดแย้งที่รุนแรง อาจจะเป็นการหลีกเลี่ยงไม่พูด ถึงทัศนคติที่ไม่ตรงกัน หรือการปรองดอง การเอาชนะแต่ฝ่ายเดียว การ ประนีประนอม การแก้ปัญหา

วัย / เพศ / กลุ่มการศึกษา / การเปิดรับสื่อ / การบริโภคสินค้าตะวันตก / การเข้าถึงเทคโนโลยี / ความเชื่อและกิจกรรมทางศาสนาในเชิงสัมพันธ์กับประเพณีท้องถิ่น

หมายถึง ปัจจัยทั้ง 7 ที่อาจมีผลต่อการให้ความหมายและ

การ

ดำรงอยู่ของประเพณีท้องถิ่น ซึ่งวัดได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกต

การบริโภคสินค้าตะวันตก

หมายถึง การที่กลุ่มท้องถิ่นและกลุ่มนักท่องเที่ยว เป็นเจ้าของสินค้าจากต่างประเทศ เช่น เครื่องไฟฟ้า เครื่องเรือน เครื่องประดับ เครื่องแต่งกาย เครื่องสำอาง ภายนอกต่างประเทศ

การเข้าถึงเทคโนโลยี

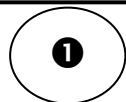
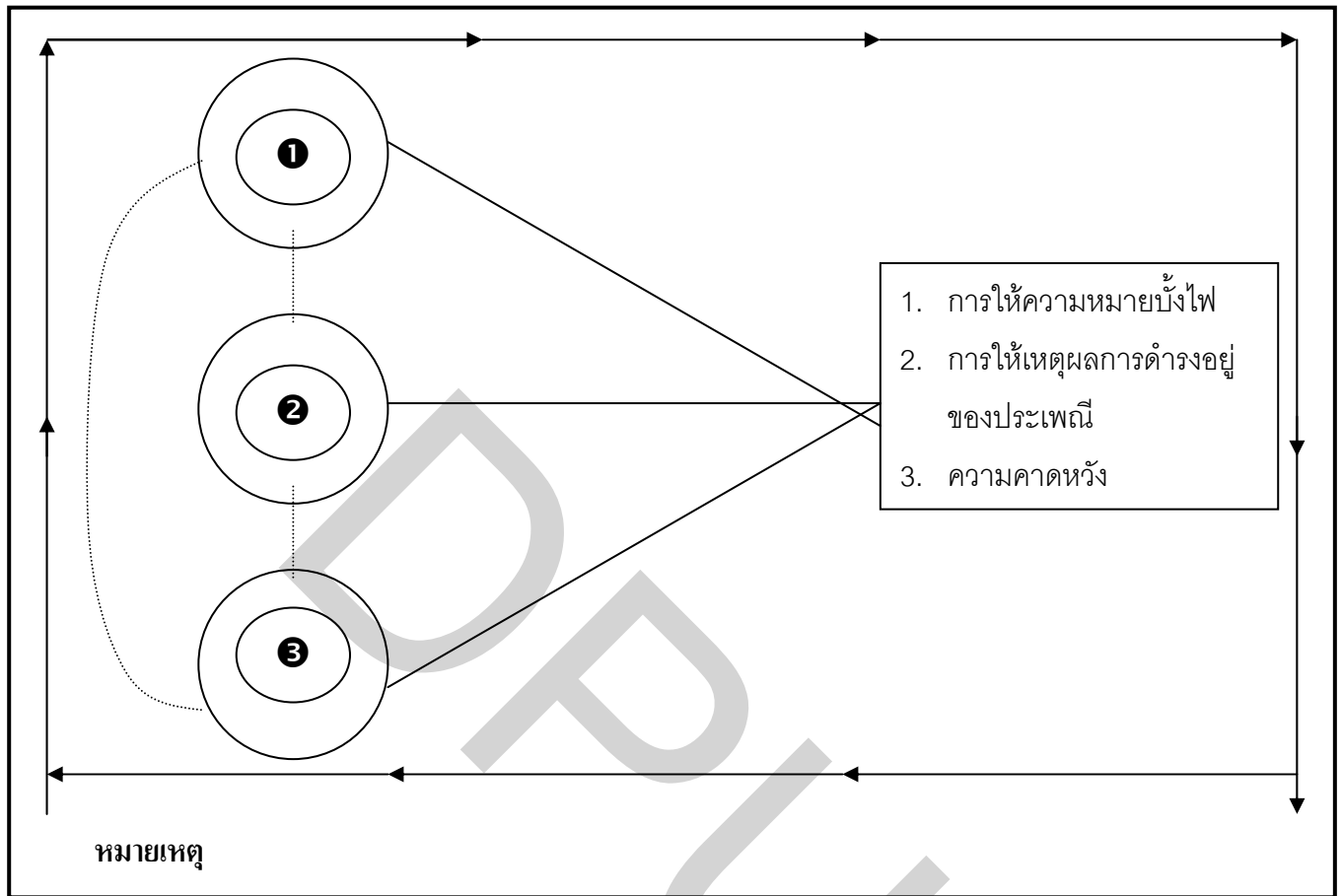
หมายถึง การเป็นเจ้าของเครื่องมือสื่อสารที่ทันสมัย เช่น โทรศัพท์มือถือ คอมพิวเตอร์

การเปิดรับข่าวสาร

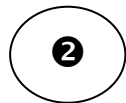
หมายถึง 1) การเปิดรับสื่อมวลชน คือ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนต์ หนังสือพิมพ์ และนิตยสาร 2) การสื่อสารกับญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง เกี่ยวกับประเพณีบ้านไฟ

ความเชื่อและกิจกรรมทางศาสนา หมายถึง ความเชื่อและกิจกรรมทางศาสนาของกลุ่มท้องถิ่น กลุ่มผลประโยชน์และกลุ่มนักท่องเที่ยวที่อาจมีความแตกต่างกัน

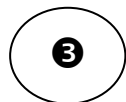
กรอบแนวคิด

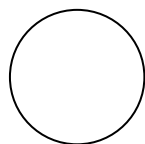
หมายถึง กลุ่มท้องถิ่น

หมายถึง กลุ่มผลประโยชน์

หมายถึง กลุ่มนักท่องเที่ยว

หมายถึง ปัจจัยทั้ง 7 ประกอบด้วย วิทย / เพศ / การศึกษา / การสื่อสาร / ความเชื่อและกิจกรรมทางศาสนา / การบริโภคสินค้าตะวันตก / การเข้าถึงเทคโนโลยี

หมายถึง เส้นแบ่งแยกระหว่างกลุ่ม

หมายถึง ประวัติความเป็นมาของประเพณีบั้งไฟพญานาค

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การให้ความหมายและเหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคในยุคโลกาภิวัตน์ ผู้วิจัยได้นำเอาแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาใช้เป็นกรอบในการศึกษาดังนี้

1. แนวคิดเรื่องพญานาค
2. แนวคิดโลกาภิวัตน์
3. แนวคิดความหลากหลายทางวัฒนธรรม
4. แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์
5. แนวคิดระบบทุนนิยม
6. แนวคิดการดำรงอยู่ร่วมกัน
7. แนวคิดการจัดการความขัดแย้ง
8. ทฤษฎีเส้นแบ่งแยก
9. ทฤษฎีสัญญาวิทยา
10. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเรื่องพญานาค

ชนิดของพญานาค

ตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ได้แยกชนิดของพญานาคหรืองูใหญ่ไว้ละเอียดถึง 1,024 ชนิด ในหนังสือปรมัตถโชติกะมหาอภิธรรมมัตถสังคหฎีกา ปริเฉทที่ 5 ได้จัดเป็นหมวดหมู่ของพญานาคไว้ดังต่อไปนี้

พญานาคมี่ 4 ประเภท คือ

1. **กฏฐุมข** เป็นพญานาคมี่พิษชนิดหนึ่ง ซึ่งถ้ากัดผู้ใดแล้ว ร่างกายผู้นั้นจะแข็งไปหมดทั้งตัว อวัยวะต่าง ๆ เช่น แขนจะงอเข้าและยืดออกไม่ได้ จะปวดมาก
2. **ปุติมข** เป็นพญานาคมี่พิษชนิดหนึ่ง ถ้ากัดผู้ใดแล้ว รอยแผลที่ถูกกัดนั้นจะเน่าและมีน้ำเหลืองไหลออกมา

3. **อกคิมุข** เป็นพญานาคมีพิษชนิดหนึ่ง ถ้ากัดผู้ใดแล้วจะมีอาการร้อนไปทั่วทั้งตัว และรอยแผลที่ถูกกัดนั้นเป็นรอยริ้ว คล้ายกับถูกไฟไหม้
4. **สตุดมูข** เป็นพญานาคมีพิษชนิดหนึ่ง ถ้าไปกัดผู้ใดเข้าแล้ว ผู้นั้นจะเหมือนกับถูกฟ้าผ่า

ในบรรดาพญานาคที่กล่าวมาแล้วทั้ง 4 ประเภทนี้ พญานาคแต่ละประเภทก็ยังมีวิธีทำอันตรายต่างกันออกไปถึง 4 วิธีคือ

1. **ทัญญูวิสาพญานาค** เป็นพญานาคที่ขบกัดใครแล้ว จะเกิดพิษชานไปทั่วทั้งตัว
2. **ทิกัญญูวิสาพญานาค** เป็นพญานาคที่ใช้มองดูแล้วพิษออกทางตา
3. **มุญญูวิสาพญานาค** เป็นพญานาคที่ใช้ลมหายใจพิษเป็นพิษและพิษอันนี้สามารถแผ่ชานไปได้
4. **วาตวิสาพญานาค** เป็นพญานาคที่ใช้ลมหายใจพิษ และพิษอันนี้สามารถแผ่ชานไปได้

พญานาคแต่ละประเภท ต่างก็มีวิธีที่จะทำอันตรายได้ 4 ชนิด รวมพญานาค 4 ประเภทที่มีวิธีทำอันตรายได้เป็น 16 ชนิด

ในวิธีที่จะทำอันตรายได้ทั้ง 16 ชนิดนี้ ชนิดหนึ่ง ๆ ก็แบ่งวิธีทำอันตรายออกไปได้อีก 4 ชนิดคือ

1. **อากาศวิสา นโฆรวิส** มีพิษแผ่ชานไปอย่างรวดเร็ว แต่ไม่รุนแรง
2. **โฆรวิส น อากาศวิสา** มีพิษแรงมาก แต่พิษนั้นแผ่ออกไปอย่างช้า ๆ
3. **อากาศวิสา โฆรวิส** มีพิษแผ่ชานไปอย่างรวดเร็ว แต่ไม่รุนแรง
4. **น อากาศวิสา นโฆรวิส** มีพิษแผ่ออกไปช้าและไม่แรง

รวมเป็นวิธีที่จะทำอันตรายได้ถึง 64 วิธี และในบรรดา 64 วิธีนี้ แต่ละวิธียังแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท คือ

1. **อันทชพญานาค** พญานาคที่เกิดในไข่
2. **ชลาพชพญานาค** พญานาคที่เกิดในครรภ์
3. **สังเสทชพญานาค** พญานาคที่เกิดจากเหงื่อไคล
4. **โอปปาติพญานาค** พญานาคที่เกิดก็โตใหญ่ทีเดียว

รวมเป็นพญานาคทั้งหมด 256 ชนิด แต่ในแต่ละชนิด ยังแบ่งออกได้เป็น 2 ชนิด คือ

1. **ชลขพญานาค** พญานาคที่เกิดอยู่ในน้ำ (ผู้รวบรวมได้พบในไตรภูมิพระร่วงอธิบายต่อไปว่า นาคพวกนี้เนรมิตตนได้แต่ในน้ำเท่านั้น บนบกเนรมิตตนไม่ได้ นอกจากนี้ “ที่เขาเกิด ที่เขาตายก็ดี ที่เขาอนก็ดี ที่เขาสมาคมด้วยกันนั้นก็ดี ที่เขาลอกคราบก็ดี แลในสถานทั้งนี้ แลเขาอยู่แห่งใดแห่งหนึ่งก็ดี เขาบมีอาจนฤมิตตนเขาให้เป็นอื่นได้หามิได้ ผิดแล เขาไปสถานแห่งอื่นได้ เขาจึงนฤมิตตนเขาให้เป็นอันอื่นไผแล แม้นว่าเขาจะนฤมิตตนเขาได้งามดังเทพดาาก็ได้แล ผินาคตัวเมียจะนฤมิตตนให้งามดังนางเทพดาอัปสรก็ได้แลฯ ผิเมื่อนาคนั้นจะไปล่าหากิน แลเป็นสิ่งใดอันหาเหยื่อกินได้ง่ายนั้นได้ เขาก็ข่มนฤมิตตนเขาเป็นสิ่งนั้นแล แล้วเขาจึงเที่ยวขึ้นมาล่าหากินในดินนี้ ลางคาบเขาเป็นงูอื่น ลางคาบเขาเป็นสัตว์อื่น แลเขาล่าหากินและเหตุว่าเขานั้นชาติดิรัจฉานแล”)

2. **ถลขพญานาค** พญานาคที่เกิดบนบก ในไตรภูมิอธิบายว่า ถลขนั้นนฤมิตตนได้แต่บนบก แลในน้ำนั้นนฤมิตบมิได้ ส่วนลักษณะและสถานที่อันจะพึงเนรมิตตนนั้น ก็คงเช่นเดียวกันกับชลขพญานาคดังกล่าวข้างต้น

เมื่อรวมทั้งหมดแล้วจะเป็นพญานาค 512 ชนิด ในบรรดาพญานาค 512 ชนิดนี้ ในแต่ละชนิดยังแบ่งออกได้เป็น 2 ชนิด คือ

1. **กามรูปพญานาค** พญานาคที่เสวยกามคุณ
2. **อกามรูปพญานาค** พญานาคที่ไม่เสวยกามคุณ

รวมเป็นพญานาคทั้งหมด 1,024 ชนิด รายละเอียดเกี่ยวกับพญานาคทั้งหมดนี้ มีมาในชั้นรัชกาลสังขตอัฐราชกานาควัคค (หนังสือปรมัตตโชติกะมหาวชิรมัตตสังคหฎีกา ปริจเฉทที่ 5)

พญานาคเป็นสัตว์มหัศจรรย์ ที่มีคุณสมบัติพิเศษ คือ สามารถแปลงกายได้ พญานาคมีอิทธิฤทธิ์ และมีชีวิตใกล้ชิดกับคน พญานาค สามารถแปลงเป็นคนได้ เช่นคราวที่แปลงเป็นคนมาขอบวชกับพระพุทธเจ้าและพญานาค สามารถผสมพันธุ์กับสัตว์ชนิดอื่น ๆ ได้ แปลงกายแล้วผสมพันธุ์กับมนุษย์ได้ เมื่อนาคตั้งท้องจะออกลูกเป็นไข่เหมือนงู มีทั้งพันธุ์เศียรเดียว 3, 5 และ 7 เศียร ในหนังสือไตรภูมิพระร่วงกล่าวถึงนาคที่ชื่อ ถลขะ ที่แปลว่า เกิดบนบก จะเนรมิตกายได้แต่บนบก และพวกชื่อ ชลขะ แปลว่า เกิดจากน้ำ จะเนรมิตกายได้ในน้ำเท่านั้น

ตามที่ได้กล่าวมาในตอนต้นว่า พญานาคสามารถเนรมิตตัวได้และถึงแม้จะเนรมิตกายได้จริงแต่ในลักษณะอาการ 5 อย่างที่มีประจำตัวอยู่เสมอ นั้น ไม่สามารถจะทำให้หายไปได้จะต้องปรากฏเป็นงูใหญ่เช่นเดิม คือ ขณะเกิด ขณะลอกคราบ ขณะสมสู่กันระหว่างนางกับนาค ขณะนาคหลับ โดยไม่มีสติ และที่สำคัญ ตอนตาย ก็กลับเป็นงูใหญ่เหมือนเดิม

พญานาค มีพิษร้าย สามารถทำอันตรายผู้อื่นได้ถึง 64 ชนิด ซึ่งตามตำนานกล่าวว่า สัตว์จำพวกงู แมงป่อง ตะขาบ คางคก มด ฯลฯ มีพิษได้ ซึ่งก็ด้วยเหตุที่ พญานาคายพิษทิ้งไว้แล้วพวกงูไปเลีย พวกที่มาถึงก่อนก็เอาไปมาก พวกมาทีหลัง เช่น แมงป่อง กับ มด ได้พิษน้อย แค่อោหาง เอาคันไปป้ายเศษพิษ จำพวกนี้จึงมีพิษน้อย และพญานาคต้องคายพิษทุก 15 วัน

พญานาค อาศัยอยู่ใต้ดิน หรือบาดาล คนโบราณเชื่อว่าเมื่อบนสวรรค์มีเทพเทวาอาศัยอยู่ลึกลงไปได้พื้นโลก ก็น่าจะมีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ ในหนังสือไตรภูมิพระร่วงกล่าวว่า ที่ที่นาคอยู่นั้นลึกลงไปได้ดิน 1 โยชน์ หรือ 16 กิโลเมตร มีปราสาทราชวังที่วิจิตรพิสดารไม่แพ้สวรรค์ ที่มีอยู่ถึง 7 ชั้น เรียงซ้อน ๆ กัน ชั้นสูง ๆ ก็จะมีความสุขเหมือนสวรรค์

สามารถขึ้นลง ตั้งแต่ใต้บาดาลพื้นโลก จนถึงบนสวรรค์ ในทุกตำนานมักจะกล่าวถึงนาคที่ขึ้น-ลง ระหว่างเมืองบาดาล กับเมืองสวรรค์ ที่จะแปลงกายเป็นอะไรตามที่คิด ตามสภาวะเหตุการณ์นั้น ๆ

จะเห็นว่าพญานาคหรืองูใหญ่ นั้นมีความเป็นมาและถิ่นที่อยู่เป็นส่วนหนึ่งในภพหนึ่งต่างหาก จะมีเป็นบางครั้งที่มนุษย์สามารถมองเห็นได้ พญานาคเป็นทั้งเอกลักษณ์ของความดีและความไม่ดี

พญานาคเกี่ยวข้องกับศาสนา

ในครั้งพระพุทธกาลได้มีพญานาคไปเกี่ยวพันกับพระพุทธเจ้าอยู่หลายครั้ง คือ

ครั้งที่ 1 เรื่องมัจฉลินทนาคราช พระพุทธเจ้าทรงเข้าสมาธิอยู่ใต้ต้นอชปาลนิโครธได้ 7 วัน แล้วทรงออกจากสมาธิ เสด็จไปเสวยมฤตสุขภายใต้ต้นมัจฉลินทตลอด 7 วัน ในขณะที่นั้นเกิดฝนตกพรำเจือด้วยลมหนาวตลอด 7 วัน ครั้งนั้นมัจฉลินทนาคราชออกจากที่อยู่ของตน ได้แหวกวงพระกายของพระพุทธเจ้าด้วยขนาด 7 รอบ ได้แผ่พังพานใหญ่เหนือพระเศียร ไม่ให้ฝน ความหนาว

ความร้อน ลม แดด เหลือบ ขุง เบียดเบียนพระพุทธเจ้า ครั้นล่วง 7 วัน อากาศปลอดโปร่ง ปราศจากฝนแล้ว จึงคลาย ขนคจากพระกายของพระพุทธเจ้า จำแลงรูปตนเป็นเพศมานพ ได้ยื่น ประครองอัญชลี ถวายนมัสการพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นที่มาของพระนาคปรก (พระไตรปิฎก ภาษาไทยฉบับหลวงเล่มที่ 4 ข้อ 5 หน้า 7)

ครั้งที่ 2 เรื่องชฎิลสามพี่น้อง พระพุทธเจ้าได้เสด็จจาริกไปถึง ตำบลอรุเวลา ซึ่งเป็นที่อยู่ของชฎิลสามพี่น้อง ผู้ที่ซื้ออรุเวลกัสสป มีบริวาร 500 คน คนรองซื้อนทีกัสสป มีบริวาร 300 คน คนเล็กซื้อคยัคกัสสป มีบริวาร 200 คน ชฎิลทั้งสามเป็นเจ้าของลัทธินูชาไฟ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปสู่อารามของชฎิลผู้พี่ ขออาศัยอยู่ในโรงบูชาเพลิงหนึ่งคืบ ชฎิลผู้พี่ไม่อนุญาตให้พระพุทธเจ้าเข้าพักอาศัยที่โรงบูชาเพลิง เพราะเป็นที่อยู่ของพญานาคที่ร้ายมีฤทธิ์ จะทำลายพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าขอเข้าพักอาศัยโรงบูชาเพลิงถึง 3 ครั้ง โดยพระองค์ให้เหตุผลว่าพญานาคจะไม่ทำร้ายพระองค์ ชฎิลจึงยอม ในคืนนั้น พระพุทธเจ้าได้ต่อสู้กับพญานาคในโรงบูชาเพลิง และพระองค์ปราบพญานาคจนหมดฤทธิ์ ดิ้นเข้ามาทรงขดพญานาคไว้ในบาตร แล้วเอามาให้ชฎิลผู้พี่ดู “นี่พญานาคของท่านเราครอบงำเดชของมันด้วย เเดชของเราแล้ว” ชฎิลสามพี่น้องเห็นอนุภาพของพระพุทธเจ้าหลายครั้ง ในที่สุดก็ทิ้งลัทธิตน ทูลขอบรรพชาอุปสมบทต่อพระพุทธเจ้าทั้ง 1,003 คน (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงเล่มที่ 4 ข้อ 37-38 หน้า 36-37)

ครั้งที่ 3 เรื่องนาคแปลงกายเป็นมนุษย์มาขอบวช นาคตัวหนึ่งได้เห็นการปฏิบัติตนของพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า เกิดความเลื่อมใส เบื่อหน่ายในชาติกำเนิดของตนจึงแปลงร่างเป็นชายหนุ่มขอบรรพชาอุปสมบทกับภิกษุทั้งหลาย พระนาคได้อาศัยอยู่ในวิหารสุดเขตกับภิกษุรูปหนึ่ง เมื่อภิกษุออกจากวิหารไป พระนาคก็จำวัด กลายเป็นงูใหญ่ขนาดหางยื่นออกไป ครั้งภิกษุนั้นผลัดบานประตูจะเข้าไปในวิหาร ได้เห็นงูใหญ่อยู่ในวิหารก็ร้องอะอะจิ้น ภิกษุทั้งหลายต่างวิ่งไปตามภิกษุรูปนั้น ท่านร้องอะอะทำไม? ภิกษุรูปนั้นบอกว่า วิหารนี้มีงูใหญ่ขนาดหางยื่นออกไปทางหน้าต่าง ฝ่ายนาคตื่นขึ้นเพราะเสียงนั้น แล้วนั่งอยู่บนอาสนะของตน ภิกษุทั้งหลายจึงถามพระนาคว่าท่านเป็นใคร? พระนาคจึงเล่าความจริงให้ฟัง ภิกษุเหล่านั้นได้กราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงทราบ พระพุทธเจ้าจึงสั่งให้ประห่มพระภิกษุสงฆ์ แล้วทรงประทาน โอวาทแก่พระนาคว่า “พวกเจ้าเป็นนาคมีความไม่องกามในพระธรรมวินัยเป็นธรรมดา ไปเกิดเป็นนาค จงไปรักษาอุโบสถในวันที่ 14 ที่ 15 และที่ 8 แห่งปีภิกษุนั้นแหละ ด้วยวิธีนี้เจ้าจักพ้นกำเนิดนาค และจักได้เป็นมนุษย์” นาคมีความเสียใจน้ำตาไหล ร้องโหยหวนแล้วหลีกไปพระพุทธเจ้าจึงแจ้งให้พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายได้

ทราบว่า นาคเป็นสัตว์เดรัจฉาน ฝึกหัดไม่พึงให้อุปสมบท ที่อุปสมบทแล้วต้องให้สึกเสีย (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงเล่มที่ 4 ข้อ 127 หน้า 143-144)

ครั้งที่ 4 ครั้งหนึ่งเมื่อพระพุทธเจ้าได้เสด็จพร้อมด้วยพระอรหันต์จำนวน 500 รูป เพื่อเสด็จไปยังเทวโลก ได้ผ่านวิมานของเหล่าพญานาค ที่กำลังมีการรื่นเริงกันอย่างสนุกสนาน ที่มีนันทโตะปะนันทะนาคราชเป็นประธานใหญ่ เมื่อเห็นคณะสงฆ์ผ่านไป เหนือวิมานจึงมีความโกรธมาก จึงได้ตรงไปยังเขาพระสุเมรุแปลงตนเป็นนาคขนาดใหญ่ พันโอบเขาพระสุเมรุด้วยขดถึง 7 รอบ แล้วแผ่พังพานบังชั้นดาวดึงส์เอาไว้ เพื่อไม่ให้พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ผ่านไป และเมื่อเป็นดังนั้น ได้มีพระอรหันต์หลายรูปอาสาปราบ แต่พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาต จนพระโมคคัลลานะผู้ซึ่งตามเสด็จไปด้วยอาสา พระองค์จึงอนุญาต ดังนั้น พระโมคคัลลานะ จึงได้แปลงกายเป็นนาคราชขนาดใหญ่กว่าถึงเท่าตัว พันเอานาคนั้น โตะปะนันทะนาคราช เอาไว้ด้วยขดถึง 14 รอบ นาคราชทนไม่ไหวบันดาลให้ไฟลุกขึ้น พระโมคคัลลานะก็ให้เกิดไฟขึ้นเช่นกัน ไฟของนันทโตะปะนันทะนาคราชสู้ไม่ไหว จึงถามว่า “ท่านผู้เจริญท่านเป็นใคร” ตอบว่า “เราคือ โมคคัลลานะ ศิษย์ของตถาคต” นันทโตะปะนันทะนาคราช จึงบอกว่า ท่านจงคืนร่างกลับเป็นพระเหมือนเดิมเถิด แต่ด้วยนิสัยของผู้รู้ว่า นันทโตะปะนันทะนาคราช เป็นคนไม่ยอมแพ้ใครง่าย ๆ จึงได้แปลงกายให้เล็กนิดเดียวสามารถเข้ารูหู รูจมูกได้ แล้วเข้าไปตามรูต่าง ๆ จนนันทโตะปะนันทะนาคราชทนไม่ไหวและนันทโตะปะนันทะนาคราช สู้ไม่ได้จึงหนีไป พระโมคคัลลานะ จึงแปลงร่างเป็นพญาครุฑไล่ติดตามไป เมื่อหนีไม่พ้นจึงแปลงร่างเป็นมาณพหนุ่ม ยอมแพ้แก่พระโมคคัลลานะและที่สุดจึงยอมให้พระพุทธเจ้าพร้อมพระอรหันต์ผ่านไปแต่โดยดี (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงเล่มที่ 27 ข้อ 2498-2499-2500 หน้า 451-456)

ทำไมพญานาคไม่สามารถบรรลุถึงธรรม

พญานาคเป็นสัตว์อยู่ในไตรภพภูมิ เป็นอยู่ด้วยสัญญา 3 อย่างคือ

1. กามสัญญา คือ การรู้จำในกามกิเลส
2. อาหารสัญญา คือ การรู้จำในการหากินอาหาร
3. มรณะสัญญา คือ เดรัจฉานทุกชนิดย่อมรู้จักตาย

สิ่งที่พญานาคไม่มีก็คือ “ธรรมสัญญา” จึงไม่สามารถบรรลุพระนิพพานได้ นาคบางหมู่บางพวกก็ถึงกับไม่รู้บาป ไม่รู้บุญ เป็นเดรัจฉานแท้ประหนึ่งงูมีเขาหรืองูมีฤทธิ์ หากเป็นนาคที่เป็นเทพเดรัจฉานย่อมบังเกิดมีธรรมสัญญาอยู่บ้าง คือ รู้บุญ รู้บาป รู้จักบำเพ็ญตะบะธรรมมีความ

ละอาย และเกรงกลัวต่อบาป แต่ยอมไม่สามารถบรรลุเป็นอริยบุคคลได้ ตัวธรรมสัญญานี้มีมากน้อยต่างกันในหมู่นาค หรือสัตว์เครื่องจานแต่ละตัวตน ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับบาปบุญที่เคยสะสมมา

2. แนวคิดโลกาภิวัตน์

คำว่า “Globalization” (โลกาภิวัตน์) ได้ก่อตัวมาจากแนวคิดของ M.McLuhan ในเรื่อง “หมู่บ้านโลก” (Global village) ที่กล่าวว่า เนื่องจากพัฒนาของสื่อสมัยใหม่ที่สามารถเอาชนะอุปสรรค ด้านพื้นที่และกาลเวลาได้สื่อดังกล่าวจะเชื่อมร้อย ประเทศทุกประเทศในโลกทั้งหมดให้เข้ามาอยู่ใกล้ชิดกันราวกับบ้านแต่ละหลังในหมู่บ้านเดียวกัน “โลก” จึงกลายเป็นหมู่บ้านโลกขึ้นมา

ในช่วง 20 – 40 ที่ผ่านมานี้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีและวัฒนธรรมที่ส่งผลให้โลกปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วมากทำให้ประชากรในประเทศต่าง ๆ สามารถรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ความบันเทิงจากทั่วทุกมุมโลกได้สะดวก รวดเร็ว และชัดเจน ผ่านระบบต่าง ๆ เช่น ดาวเทียม เคเบิลใยแก้ว อินเทอร์เน็ต เป็นต้น สมาชิกในสังคมโลกมีโอกาสดติดต่อสื่อสารกันได้อย่างสะดวกขึ้น โดยไม่มีพรมแดนในเชิงภูมิศาสตร์เป็นอุปสรรคต่อการบริโภคข้อมูลข่าวสารของบุคคลอีกต่อไป

การสื่อสารของโลกหลังทศวรรษที่ 1970 เป็นต้นมา การสื่อสารเริ่มขยายจาก □ □ □ □ □ □ □ เทศไปเป็นระบบโลกพร้อมกับการขยายตัวทางวัฒนธรรม มนุษย์ในโลกสามารถเห็นเหตุการณ์ได้พร้อมกันสด ๆ โดยผ่านสื่อ เช่น กีฬาโอลิมปิก งานแจกรางวัล ภาพยนตร์ฮอลลีวูด และแม้กระทั่งสงคราม เช่น อ่าวเปอร์เซีย ลักษณะเช่นนี้ทำให้วัฒนธรรมดนตรี ภาพยนตร์ รายการโทรทัศน์แผ่กระจายไป

สื่อโทรทัศน์ระดับโลกขยายตัวอย่างกว้างขวางโดยผ่านสัญญาณดาวเทียมทำให้ประเทศยากที่จะสร้างรั้วกั้นการคุกคามทางวัฒนธรรมได้ แต่หลายประเทศก็พยายามที่จะต่อต้านการรุกรานนั้น ในขณะที่เดียวกันภายในประเทศกลับเกิด “ความหลากหลายของวัฒนธรรมภายใน” (Intercultural university) เพราะสาเหตุของการแตกย่อยของผู้รับสาร และการเติบโตของกลุ่มชายขอบกลุ่มเล็กกลุ่มน้อย เช่น กลุ่มผู้อพยพ เป็นต้น

การเคลื่อนตัวหรือการพัฒนาของทุนในระดับโลก ซึ่งมีการเริ่มมาตั้งแต่ประมาณ ศตวรรษที่ 15 – 16 หรือเป็นช่วงของการขยายตัวของ การสะสมทุนและการค้า และการล่าอาณานิคมในช่วงระหว่างปี 1500 ถึงปี 1750 จนได้กลายเป็นเงื่อนไขสำคัญของการพัฒนาทุนอุตสาหกรรมใน ยุโรปและการกำเนิดของทุนได้นำไปสู่การเชื่อมโยงของเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมระหว่างทวีปที่ทวีปเข้าด้วยกัน คือ ยุโรป อเมริกา แอฟริกา และเอเชีย โดยมียุโรปเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาของระบบทุน ซึ่งสภาพใหม่ของกระบวนการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงในระบบโลกนี้เรียกว่า “โลกาภิวัตน์”

ดังเช่นประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่ยุคสมัยของรัชกาลที่ 5 มาจนถึงจอมพล ป. พิบูลสงครามจนกระทั่งต่อเนื่องมาถึงยุคสมัยของการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย ในช่วงทศวรรษสุดท้ายของศตวรรษที่ 20 ประเทศไทยก็ยังต้องเผชิญกับกระแสโลกาภิวัตน์อีกเช่นเดิม หากทว่าในการเผชิญหน้ากับระลอกของกระแสโลกาภิวัตน์นี้การสื่อสาร โดยเฉพาะสื่อมวลชนมีบทบาทที่สำคัญอย่างยิ่ง

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ระบบสังคมเศรษฐกิจโลกกลายเป็นโลกาภิวัตน์ คือ

- พลังทุนเดิมใหญ่ ทำให้การแข่งขันยิ่งทำได้ง่ายรายใหญ่ยิ่งมีพลังทุนที่จะขยายต่อไปทั่วโลกได้ ส่วนรายย่อยก็ถูกเปลี่ยนไป ขณะที่บางส่วนถูกกระทบแพ้ไปนั้น บางส่วนก็ได้รับโอกาสใหม่ ๆ จากการขยายตัวของการค้าโลกที่เปิดกว้างและเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น มากมายด้วย
- เทคโนโลยีก้าวไกล ทำให้องค์กรที่รู้จักนำมาใช้อย่างเหมาะสมสามารถทำงานได้อย่างสะดวกสบายได้คุณภาพและราคาถูกทำให้ชนะคู่แข่งได้ไม่ยากในพื้นที่ฐานสำคัญของการผลิต การขายแล้วลามต่อไปถึงการแข่งบริการและแข่งสร้างคุณค่าให้กับลูกค้าเช่น บริการธนาคารทางโทรศัพท์ (Telebanking)

อาจจะกล่าวได้ว่าระบบโลกไร้พรมแดนหรือโลกาภิวัตน์ได้ส่งผลกระทบไปทั่วทุกห่อมหญาไม่ว่าจะเป็นสังคมเมืองหรือสังคมชนบท และยังส่งผลไปถึงวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนชนบทตามภาคต่าง ๆ ทำให้เกิดการปรับตัวให้สามารถดำรงอยู่ในยุคสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมให้ได้ดังเช่น การศึกษาในงานวิจัยครั้งนี้ที่จะทำการศึกษาต่อไป

3. แนวคิดความหลากหลายทางวัฒนธรรม

แนวคิดความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีความสอดคล้องกับแนวคิดทางมานุษยวิทยา สำนักประวัติศาสตร์เฉพาะหรือประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและการแพร่กระจายวัฒนธรรม (historical particularism and cultural diffusionism) ของศาสตราจารย์ฟรานซ์ โบแอส (Franz Boas)

Boas มองว่า สังคมและวัฒนธรรมของคนอาจมีจุดเริ่มต้นที่เป็นอิสระและไม่เกี่ยวกัน (independent invention) เขาไม่เชื่อในความเป็นหนึ่งเดียวของเผ่าพันธุ์มนุษยชาติ และเชื่อว่าการที่สำคัญหลาย ๆ สังคมมีวัฒนธรรมเหมือนกันเป็นเพราะการแพร่กระจายของวัฒนธรรม (cultural diffusion) จากสังคมหนึ่งไปอีกสังคมหนึ่ง การยอมรับวัฒนธรรมใหม่ทำให้สังคมมีวัฒนธรรมเหมือนกันได้โดยไม่จำเป็นต้องมีจุดกำเนิดร่วมกัน

ข้อสังเกตในการแพร่กระจายวัฒนธรรมที่ควรคำนึงในการศึกษาความหลากหลายทางวัฒนธรรมคือ

1. สังคมวัฒนธรรมชุดใดชุดหนึ่ง (culture complex) มีศูนย์กลางอยู่ที่จุดใดจุดหนึ่ง และแพร่กระจายออกไป ขยายอิทธิพลใหญ่ขึ้น ๆ จนครอบคลุมพื้นที่ในวงกว้างในลักษณะของแก่นกลางวัฒนธรรม (culture core) ศูนย์กลางของวัฒนธรรมมีหลายศูนย์กลางและเมื่อต่างฝ่ายต่างขยายอิทธิพลก็อาจเกิดการแลกเปลี่ยนและยอมรับซึ่งกันและกันได้ เมื่อใดที่อิทธิพลของศูนย์กลางวัฒนธรรมอ่อนแอและการแพร่กระจายไปไม่ได้เต็มที่ ความเข้มข้นน้อย จะพบว่าลักษณะของวัฒนธรรมชายขอบ (marginal culture) อาจแตกต่างจากวัฒนธรรมศูนย์กลาง ตัวอย่างที่เห็นกันชัดเจนคือ ข้อแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมหลวงและวัฒนธรรมราษฎร์ (great tradition และ little tradition)

2. เนื่องจากสังคมวัฒนธรรมมีความหลากหลายทางคุณลักษณะและรูปแบบ วัฒนธรรมแต่ละชุดย่อมมีเหตุผลของการเกิดและมีคุณค่าสำหรับสังคมนั้น ๆ การเปรียบเทียบวัฒนธรรมในเชิงคุณค่าหรือความเจริญก้าวหน้าในลักษณะใครดีกว่ากันหรือใครก้าวหน้ากว่ากันจึงเป็นการไม่เหมาะสม ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมมีลักษณะสัมพัทธ์ (cultural relativism) วัฒนธรรมแต่ละชุดมีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและสภาพสังคมของตน การเกิดวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมมีลักษณะเฉพาะตัวเปรียบเทียบกันได้ยาก

3. เมื่อวัฒนธรรมแพร่กระจายจากศูนย์กลาง (cultural diffusion) และไปมีปฏิสัมพันธ์กับวัฒนธรรมข้างเคียงที่มีอยู่แล้ว (cultural interaction) ย่อมมีการเรียนรู้และรับรู้ซึ่งกันและกัน ในระยะแรกอาจรับวัฒนธรรมใหม่ชั่วคราวที่เรียกว่า การยืมวัฒนธรรม (cultural borrowing) และต่อมาจึงรับไว้เป็นของตน (cultural adoption) กระบวนการและปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมมีหลายลักษณะ ในกรณีที่วัฒนธรรมมีคุณลักษณะใกล้เคียงกันพอมารับซึ่งกันและกันได้ ปฏิสัมพันธ์จะอยู่ในรูปแบบสันติวิธี แต่ปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมอาจมีลักษณะของความขัดแย้ง ถ้าวัฒนธรรมสองชุดมีความแตกต่างกัน ไม่สามารถปรับรับหรือยอมรับกันและต่างฝ่ายต่างไม่ยอมให้อีกฝ่ายหนึ่งครอบงำ ความขัดแย้งทางวัฒนธรรมนี้อาจมีผลทำให้เกิดกรณีพิพาทหรือกลายเป็นสงครามได้ อาทิ เช่น ความขัดแย้งทางศาสนา

ความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานหลักในกระบวนการพัฒนาการของมนุษยชาติ และเกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กับการที่มนุษย์รู้จักวัฒนธรรม เพราะความสามารถทางวัฒนธรรมของมนุษย์ (ซึ่งเกิดจากความสามารถในการใช้ภาษา) ทำให้มนุษย์ประดิษฐ์ สร้างศิลปะ สัญลักษณ์ พิธีกรรม เครื่องใช้ไม้สอย เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการดำรงชีวิตหลากหลายต่าง ๆ กันไป ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากปัจจัยว่ามนุษย์ต้องไปอยู่ในสภาพแวดล้อมหรือระบบนิเวศที่ต่างกันไป รวมทั้งปัจจัยที่ว่ามนุษย์จะมีแนวโน้มที่มีความคิดสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ กันไปด้วย

แต่ความหลากหลายทางวัฒนธรรมไม่ได้เป็นเพียงสิ่งจำเป็นที่ต้องเกิดขึ้นตามสภาพธรรมชาติหรือความจำเป็นของมนุษย์เท่านั้น หากยังมีส่วนกระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางสินค้า วัฒนธรรมระหว่างมนุษย์กลุ่มต่าง ๆ อีกด้วย อาจกล่าวได้ว่ามนุษย์ไม่สามารถดำรงอยู่ได้โดยเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ของตนเองได้ แต่ต้องอาศัยเป็นเครือข่าย (Social network) ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนวัตถุดิบ ความคิด สินค้า วัฒนธรรม อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่เสมอ การแลกเปลี่ยนดังกล่าวเป็นปัจจัยกระตุ้นให้เกิดพัฒนาการขั้นต่อ ๆ มาของมนุษยชาตินั้นก็คือ การเกิดเมือง ซึ่งเป็นศูนย์กลางของอำนาจรัฐ สังกม การเมืองและการค้าขายแลกเปลี่ยน ซึ่งเป็นขั้นตอนสำคัญอีกขั้นตอนหนึ่งในพัฒนาการของมนุษย์ เพราะเมืองทำให้เกิดการแบ่งงานเฉพาะในการสร้างสรรค์ศิลปะ ความคิด วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีด้านต่าง ๆ ขึ้นมาได้

ความหลากหลายทางวัฒนธรรมสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วนใหญ่ ๆ ด้วยกันคือ

1. การปฏิบัติหมู่บ้านหรือเกษตรกรรม เกิดเมื่อประมาณ 10,000 ปีมาแล้ว ซึ่งส่งผลให้โลกมีความหลากหลายทั้งในรูปแบบการดำรงชีวิตจากที่เคยอยู่ในแบบวิถี “เก็บล่าหาของกิน”

(hunting and gathering) มาเป็น 3 แบบคือ การอยู่ประจำที่เป็นหมู่บ้าน (Settlement) เพื่อทำเกษตรกรรม การทำปศุสัตว์ ซึ่งมีทั้งอยู่กึ่งประจำที่ (agro pastoralism) และปศุสัตว์เร่รอน (nomadism) และรูปแบบสุดท้ายคือรูปแบบเดิม ซึ่งได้แก่การเก็บล่าหาของกินของพวกเขา “ผีตอเหลือง” “เงาะซาไก” พวก “aborigines”

2. การปฏิวัติด้านสังคมและการเมือง (urban revolution) เกิดเมื่อประมาณ 5,500 ปีมาแล้ว มีความสำคัญมาก จนทำให้เกิดคำว่า อารยธรรม หรือ civilization การปฏิวัติเมืองเป็นอีกขั้นตอนหนึ่งซึ่งมนุษย์นอกจากจะใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการพัฒนาการของตนแล้วยังเริ่มรู้จักใช้การสร้างโครงสร้างสังคมและการเมือง มาเป็นเครื่องมือในการแบ่งงาน ระดมแรงงานทางกาย และสมองมาเพื่อสร้างสรรค์วิถีชีวิตของตนด้วย อย่างไรก็ตามเราอาจพิจารณาเมือง สังคม และการเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมก็ได้ ด้วยเหตุนี้จึงถือเป็นอีกขั้นตอนหนึ่งของมนุษย์ ต่อเนื่องมาจากความหลากหลายทางวัฒนธรรม โดยเรียกเป็นช่วงการเกิดวัฒนธรรมเมือง ก็ได้

การเป็นมนุษย์ต้องทำความเข้าใจและภาคภูมิใจในความหลากหลายทางวัฒนธรรมและอารยธรรม เพราะวัฒนธรรมคือผลผลิตทางปัญญา อารมณ์ และจิตวิญญาณของมนุษย์หลากหลายกลุ่ม หลายเผ่าพันธุ์ภาษา การมีวัฒนธรรมและชื่นชมวัฒนธรรมจึงจะช่วยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้

ในการศึกษาครั้งนี้ได้นำเอาแนวคิดความหลากหลายทางวัฒนธรรมเข้ามาใช้ในการวิเคราะห์ถึงการให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาคของกลุ่มเป้าหมายที่มีความแตกต่างกันทั้งในเรื่องของภาษา ชาติพันธุ์ วิถีการดำรงชีวิต ศาสนา ฯลฯ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นตัวกำหนดและแสดงให้เห็นถึงการให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาคในแง่มุมที่มีความแตกต่างกัน

4. แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์

ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์จากภายนอกสังคมที่รวดเร็วและเร่งรัดนี้ผลักดันและบีบคั้นให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง จึงเกิดความรู้สึกสูญเสียความเป็นลักษณะพิเศษของกลุ่มคนที่เคยมีมานานหรือเรียกว่า “อัตลักษณ์ (Identity) เป็นเรื่องของ “พวกเรา” และ “พวกเขา” ที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ชีวิต อุดมการณ์ สำนัก กฎเกณฑ์ พิธีกรรม ฯลฯ ที่มีความแตกต่างกันและยังเกี่ยวข้องกับ “ฉันคือใคร?” “ฉันแตกต่างจากใคร?” “ใครเป็นฝ่ายตรงกันข้ามของฉัน?” “ฉันอยากเข้ากลุ่มของใคร?” อีกด้วย

G.H.Mead (1934) ได้ใช้คำว่า “Self” (ตัวตน/อัตตา) ที่หมายถึงความสำคัญของตัวเอง และอธิบายกระบวนการที่ตัวตนนั้นได้ก่อตัวขึ้นมาโดยมีการสื่อสารที่สอดคล้องอยู่ในสัญลักษณ์หรือสัญลักษณ์เป็นตัวกลางที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างสำนึกเกี่ยวกับตัวตน เช่น เมื่อเรายังเล็ก ๆ อยู่ นั้น เราจะสร้าง “ตัวตน” ของเราเป็นคนอย่างไรก็เมื่อมี “คนอื่น ๆ” มาพูดบอกเราว่า “หนูคนนี้น่ารักจังเลย” จากคำพูดดังกล่าว เราก็จะสร้างตัวตนของเราขึ้นมาว่า “เราเป็นคนน่ารัก” และ Mead ยังเชื่อว่า “ตัวตนถูกหล่อหลอมจากสังคมเป็นด้านหลัก”

สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมนั้นจะถูกเรียนรู้ผ่านการมีปฏิสัมพันธ์และสัญลักษณ์นี้จะมาทำหน้าที่เป็นตัวสื่อกลาง (Mediated) ในการกระทำทางสังคมของเรา คนที่อยู่ร่วมวัฒนธรรมเดียวกัน จะมี “ระบบการตีความหมายสัญลักษณ์ของสังคมร่วมกัน” แม้ว่าจะไม่เหมือนกันทั้งหมดทีเดียว ในแต่ละสังคมจะมีอัตลักษณ์ของตน เช่น สังคมของคนในเมืองจะมีชีวิตแบบรีบเร่ง ต้องแข่งกับเวลา ส่วนสังคมชนบทจะเป็นแบบสบาย ๆ เมื่อคนแต่ละคนยอมรับอัตลักษณ์ดังกล่าวเขาก็จะดำเนินการกระทำทางสังคมไปตามทิศทางของอัตลักษณ์นั้น

M.Heidegger (1978) ได้เห็นพ้องกับ G.H.Mead ว่าสัญลักษณ์มีความสำคัญในการก่อรูปตัวตนของบุคคลแต่ Heidegger ได้เพิ่มเติมว่า ตัวตนของแต่ละบุคคลมีหลายโฉมหน้าและมีหลายความหมายไม่ได้มีเพียงโฉมหน้าเดียว

กระแสโลกาภิวัตน์ส่งผลกระทบต่ออัตลักษณ์หรือตัวตนทางวัฒนธรรม (Cultural identity) ได้หลายทาง เช่นกัน คือ

1. อัตลักษณ์ของชาติหรือของวัฒนธรรมแห่งชาติเสื่อมลงหรืออ่อนตัวผู้กร่อนลง คือ ถูกทำลาย เสื่อมทรุดลงด้วยกระแสวัฒนธรรมแบบแปรรูปเป็นเนื้อเดียวกัน (Cultural Homogenization) ตามกระแสโลกาภิวัตน์วัฒนธรรมจากภายนอกที่ทรงอำนาจ สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาก็คือวัฒนธรรมของเรากลายเป็นเพียงสินค้า (Commoditization) ในตลาดสินค้าทางวัฒนธรรมของโลกไป เช่น มวยไทย ไร่ไทย และอาหารไทย เป็นต้น วัฒนธรรมด้านวัตถุของชุมชนท้องถิ่นจึงมีโอกาที่จะกลายเป็นสินค้าในตลาดโลกมากขึ้นทุกทีแม้แต่การถ่ายทำภาพยนตร์ สดลิ่วด ก็ต้องการภาพของวัดหรือแหล่งท่องเที่ยวที่สวยงามและมีชื่อเสียง เช่น ภาพยนตร์เดอะบิชต้องการฉากชายหาดของเกาะพีพี ดังนั้นนับวันกลไกตลาดจะมีส่วนสำคัญที่ทำให้สังคมทุกระดับกับกระบวนการที่วัฒนธรรมทางวัตถุของตนมีโอกาที่จะหลุดลอยไปจากชุมชน ซึ่งเป็นเจ้าของสัญลักษณ์วัฒนธรรมนั่นเอง

2. อัตลักษณ์เฉพาะตัวกลับมีความเข้มข้นและเด่นชัดขึ้นไม่ว่าจะเป็นความเป็นตัวตนของกลุ่มสังคมในระดับใดก็ตาม มีโอกาสจะมีความเด่นชัดขึ้น ความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์ของชาติหรือของท้องถิ่นกลับถูกกระตุ้น และตอกย้ำให้เข้มแข็งและเข้มข้นขึ้น ดังนั้นการต่อสู้กับกระแสโลกาภิวัตน์จึงต้องอาศัยการสร้างเสริมความมั่นใจและความเชื่อมั่นในชาติ ชาติพันธุ์ หรือเผ่าพันธุ์ของตน บางกรณีก็มุ่งให้เกิดความรู้สึกต้องกลับคืนสู่รากเหง้าที่แท้ เช่น ความเป็นไทย หากเป็นด้านศรัทธาความเชื่อซึ่งถือเป็นหลักของความเป็นตัวตนร่วมกัน

3. อัตลักษณ์ที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ อัตลักษณ์ชาติแบบเก๋อ่อนตัวลง ชีวิตจิตใจและอัตลักษณ์ของกลุ่มและสังคมมีหลากหลายขึ้น ทั้งนี้เพราะกระแสโลกาภิวัตน์อาจเป็นตัวกระตุ้นให้สำนึกในอัตลักษณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่นสูงขึ้น ในบางกรณีอัตลักษณ์นี้อาศัยรากฐานทางด้าน ชาติพันธุ์ ทางด้านภาษา ทางด้านศาสนา ในตรงกันข้ามเห็นกันว่าจำเป็นต้องสร้างสรรค์อัตลักษณ์ร่วมกันที่ยืดหยุ่นกันอีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้โดยเอื้อให้เกิดการผสมผสานองค์ประกอบทางวัฒนธรรมขึ้นมาใหม่แทนที่ของเดิมที่ผุ่กร่อนหรือกระจัดกระจายไปแล้ว ในบางกรณีก็ทำให้ต้องหันไปสำรวจรากฐานเดิมที่ยังลึกลงไปมากขึ้น เช่น กระแสสนใจภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้าน ทั้งนี้อัตลักษณ์ใหม่ร่วมกันของกลุ่มหรือท้องถิ่น ย่อมเป็นผลจากการปฏิสัมพันธ์กับกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีทั้งด้านบวกและด้านลบควบคู่กันไปแม้กระทั่งต่อกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมเอง

การสร้างอัตลักษณ์นี้มีหลายรูปแบบมีทั้งไหลตาม (อัตลักษณ์ท้องถิ่นจะสูญหายไป) ปรับเปลี่ยน ปรับตัวผสมกลมกลืน (ยอมเสียอัตลักษณ์บางส่วน เพื่อรักษาอัตลักษณ์ของตัวเองไว้) ต่อต้าน (ไม่ยอมรับการคุกคามของตะวันตก อาทิเช่น มุสลิม เพื่อปรับกับการสูญเสียอัตลักษณ์ของตัวเอง จึงเอาศาสนามาเป็นสิ่งป้องกันความแตกแยกของสมาชิกในกลุ่ม) ฯลฯ การสร้างอัตลักษณ์ในรูปแบบต่าง ๆ นี้ก็ขึ้นอยู่กับวัฒนธรรม การบริโภคนิยม กฏระเบียบของแต่ละประเทศว่าเป็นอย่างไร

การนำแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์มาวิเคราะห์เพื่อหาความแตกต่าง เช่น เพศ วัย การศึกษา ชาติพันธุ์ ฯลฯ ที่มีความสำคัญต่อการศึกษาค้นคว้านี้ ทำให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีส่วนสร้างอัตลักษณ์

5. แนวคิดระบบทุนนิยม

การปฏิวัติเทคโนโลยีสารสนเทศ มีคอมพิวเตอร์ที่ใช้งานได้อย่างสะดวกและมีเครือข่ายการสื่อสารทางคอมพิวเตอร์ที่ก้าวไกลก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากมายมหาศาล ด้านหนึ่งก็ทำให้ทุนข้อมูลข่าวสารและการประกอบการสามารถเคลื่อนย้ายได้อย่างเสรีไม่มีพรมแดน

ระบบทุนนิยมได้ขยายตัวจากระดับชาติมาเป็นระบบทุนนิยมโลก การสะสมทุนและกำไรก็ต้องทำระดับโลก วิธีการก็คือ ต้องรุกด้านวัฒนธรรมและค่านิยมแบบบริโภคนิยม วัตถุนิยม รสนิยมของคนทั่วโลกให้เป็นแบบเดียวกันก่อน เพื่อผลิตสินค้าแบบเดียวกันป้อนให้แก่ตลาดโลก ในลำดับต่อมา โดยมีการแสดงออกเป็นรูปธรรมคือ บรรดาบริษัทข้ามชาติต่าง ๆ เช่น ร้านแมคโดนัลด์ ซึ่งสามารถพบเห็นได้ตามใจกลางเมืองและจุดที่มีผู้คนพลุกพล่านตามต่างจังหวัดต่าง ๆ

กลางศตวรรษที่ 20 ระบบทุนนิยมได้แบ่งโลกออกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนที่เป็นทุนนิยมศูนย์กลาง (central capitalism) และทุนนิมรอบนอก (peripheral capitalism) ประเทศในระบบทุนนิยมศูนย์กลางมักจะ ได้แก่ ประเทศอุตสาหกรรมตะวันตกที่พัฒนามาก่อน (อเมริกา และยุโรป) ส่วนประเทศทุนนิมรอบนอกก็ได้แก่ บรรดาประเทศโลกที่ 3 ทั้งหมด ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทุนนิยมศูนย์กลางกับทุนนิมรอบนอกจะเป็นไปในลักษณะที่ประเทศโลกที่ 3 จำเป็นต้องพึ่งพาและขึ้นต่อประเทศทุนนิยมศูนย์กลางในทุก ๆ ด้าน

สำหรับการครอบงำของระบบทุนนิยมสมัยใหม่นั้น Sohiller กล่าวว่าทุนนิยมสมัยใหม่จะประสานการครอบงำอย่างเป็นระบบและสมบูรณ์แบบให้ครอบคลุมทุกมิติของชีวิต ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ในระบบการทำงาน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การบริโภค ฯลฯ ในการครอบงำนี้ สื่อมวลชนสมัยใหม่จะเป็นกลไกสำคัญที่สุด

จอร์จ ริทเซอร์ เป็นผู้คิดทฤษฎี McDonaldisation หรือเรียกในภาษาไทยว่า “แมคโดนัลด์ดานูว์ตร”

แมคโดนัลด์ดานูว์ตรมีองค์ประกอบที่สำคัญด้วยกัน 4 มิติ คือ

1. ความมีประสิทธิภาพ (Efficiency) คือความสามารถสนองต่อความต้องการของลูกค้าในแง่ของประสิทธิภาพ การให้บริการ

2. ความสามารถในการคำนวณปริมาณ (Calculability) การที่คุณภาพถูกทำให้มีคุณค่าเท่ากับปริมาณสามารถแจกแจงเป็นจำนวนนับได้

3. ความสามารถในการคาดเดา (Predictability) คือ การที่สินค้าและบริการของแมคโดนัลด์ไม่มีความแตกต่างกัน แม้จะซื้อจากที่ไหน เมื่อไร สามารถคาดเดาถึงรสชาติได้

4. การควบคุมผ่านเครื่องมือโดยปราศจากมนุษย์ (Control through nonhuman Technology) คือ ขั้นตอนการผลิตสินค้าทุกอย่างจะถูกควบคุมด้วยเครื่องจักรที่ทันสมัยที่ได้รับการโปรแกรมมาอย่างดีแล้ว

การเติบโตของทุนนิยมและลัทธิบริโภคนิยม ได้แทรกซึมเข้าสู่ชนบทและผลักดันให้คนหนุ่มสาวหลงในความทันสมัย และการบริโภคสินค้าตะวันตกที่หลากหลาย ไม่สนใจวัฒนธรรมท้องถิ่นอีกต่อไป และนอกจากนี้ทุนและบริษัทข้ามชาติต่าง ๆ เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยกระตุ้นให้กระบวนการแมคโดนัลด์นาวิตร แพร่กระจายอย่างมหาศาล ขยายกิจการเข้าไปสู่พื้นที่ประเทศต่าง ๆ ที่คาดว่าจะได้ผลกำไรอยู่เบื้องหน้า และสื่อมวลชนยังมีส่วนช่วยบริษัทข้ามชาติในการกำหนดหรือส่งผลกระทบต่อความรู้สึกนึกคิดของคนในสังคม เพราะสื่อจะทำหน้าที่โดยตรงในการโฆษณาสินค้าและบริการให้กับบริษัทข้ามชาติเหล่านี้ ซึ่งผลที่ตามมาคือการเกิดขึ้นของวัฒนธรรมโลก

Harvey ได้กล่าวในประเด็นเรื่องพื้นที่แบบสากลและแบบท้องถิ่นว่า ปรัชญาการฉีกการขยายตัวของระบบทุนนิยมจากสากลเข้าไปในส่วนต่าง ๆ ของท้องถิ่นที่ยังไม่เป็นทุนนิยม การขยายตัวนี้ได้ทำให้เกิดการหดตัวของเวลาและพื้นที่ของท้องถิ่น (time – space compression) อันเป็นลักษณะของระบบทุนนิยม ซึ่งอาจจะเรียกได้อีกอย่างว่า “ทันสมัย” (Modernization) รถยนต์ที่ทันสมัยมากขึ้นก็คือ รถยนต์ที่วิ่งได้เร็วขึ้น เครื่องจักรที่ทันสมัยมากขึ้นก็คือ เครื่องจักรที่มีขนาดเล็กลง กินพื้นที่น้อยลง เป็นต้น

ระบบทุนนิยมได้ใช้ “เวลา” และ “พื้นที่” เป็นเครื่องมือในการกรุยทางของระบบทุนนิยม เช่น เมื่อสินค้าชนิดใหม่เกิดขึ้นในสหรัฐ อีกเพียงวันหรือสองวัน สินค้านั้นก็จะมีทั่วโลก ตัวอย่างที่ชัดเจนก็คือ การฉายภาพยนตร์ฮอลลีวูดพร้อมกันทั่วโลกสินค้าประเภทคอมพิวเตอร์ขาย “ความเร็ว” การขยาย “เวลาแบบระบบทุนนิยมสากลเข้าไปในท้องถิ่นทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเวลาของท้องถิ่น เช่นวัฒนธรรมการรอคอยจะหายไป การผูกพันกันด้วยสัญญาแบบยาวนาน เช่น ชีวิตคู่แบบชั่วฟ้าดินสลาย จะเปลี่ยนมาเป็นสัญญาระยะสั้น ๆ หน่วยของเวลาเล็กลงอย่างมากและพื้นที่ของท้องถิ่นจะมีความสำคัญน้อยลงวิถีคิดเกี่ยวกับพื้นที่จะเปลี่ยนแปลงไป คน

สมัยใหม่จะคิดถึงพื้นที่ในระดับโลกมากขึ้น เช่น การสร้างเหตุการณ์ต่าง ๆ เพื่อให้ได้ลงบันทึกของกินเนสบุ๊ก และแต่ละท้องถิ่นจะพยายามแข่งขันกันเพื่อให้มี “ความหมายและความสำคัญในระดับโลก” เช่น การแข่งขันเป็นเจ้าภาพรายการกีฬาระดับโลก การประกวดนางงามและการแข่งขันจัดงานประเพณีท้องถิ่น อาทิเช่น ประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษาของจังหวัดอุบลราชธานี ประเพณีบั้งไฟพญานาคของจังหวัดหนองคาย เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องจากการมีความหมายและความสำคัญจะมีผลมาถึงด้านเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมวัฒนธรรม เช่น การดึงดูดนักลงทุน นักท่องเที่ยว นักอุตสาหกรรม ฯลฯ

การนำแนวคิดระบบทุนนิยมมาใช้เพื่อแสดงให้เห็นถึงการครอบงำจากชาติตะวันตก โดยผ่านทางทุนและบริษัทข้ามชาติ ซึ่งอาจจะส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมท้องถิ่นและประเพณีให้ปรับเปลี่ยนไปจากเดิมเพื่อหาผลกำไรสูงสุด ซึ่งจะทำการศึกษาในงานวิจัยนี้ต่อไป

6. แนวคิดการดำรงอยู่ร่วมกัน

แนวคิดนี้ไม่เชื่อว่าประเพณีทั้งหลายจะหมดน้ำยาไปแล้วและย่อมจะถูกขจัดออกไปจนหมดสิ้น หากมองว่าประเพณีมีการแข่งขันระหว่างกัน มีอิทธิพลกระทบกันและกัน และมีบทบาทร่วมกันในกระบวนการสามกระบวนการอันได้แก่

1. การดำรงรักษาประเพณี
2. การฟื้นฟูประเพณีให้มีชีวิตชีวา
3. การสร้างสรรค์ประเพณีใหม่

นักวิชาการด้านสังคมวิทยาวัฒนธรรมต่างยอมรับว่าภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว มักจะเกิดการฟื้นฟูประเพณีและการประดิษฐ์สร้างสรรค์ประเพณีขึ้นใหม่ควบคู่กัน

เหตุผลประการหนึ่งของการดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องของสื่อประเพณีก็เนื่องมาจากขีดจำกัดของสื่อมวลชน ซึ่งมีกลุ่มผู้รับสารที่มีขนาดใหญ่และกระจัดกระจาย นักวิชาการด้านการสื่อสารเชื่อว่ามนุษย์เราต้องการรูปแบบการสื่อสารหลาย ๆ รูปแบบรวมทั้งการสื่อสารแบบระหว่างบุคคลหรือภายในกลุ่ม ซึ่งสื่อมวลชนไม่สามารถตอบสนองให้ได้และจะต้องแสวงหาจากสื่อประเพณี

เหตุผลประการที่สองมาจากข้อคิดของ R. willames (1974) ที่ว่าบรรดาสื่อมวลชนสมัยใหม่โดยเฉพาะสื่ออิเล็กทรอนิกส์เช่น วิทยุหรือโทรทัศน์ เป็นสื่อที่มาแต่ “ตัวสื่อเปล่า ๆ” แต่

ไม่มีเนื้อหาและรูปแบบที่เป็นของตัวเอง ดังนั้น รายการในวิทยุและโทรทัศน์จึงได้หยิบยืมวัตถุดิบมาจากสื่อเดิม ๆ ที่เคยมีอยู่แล้วทั้งสิ้น เช่น เพลงที่เคยเล่นตามเวทีงานวัด ก็นำมาเปิดในวิทยุ หมอลำที่เคยแสดงตามงานประเพณีต่าง ๆ ก็ยกมาเล่นในห้องส่งของโทรทัศน์ เป็นต้น ดังนั้น กระแสความต่อเนื่องระหว่างสื่อทั้ง 2 ประเภท จึงคงมีอยู่

อาจสังเกตได้ว่า เป้าหมายของสื่อประเพณีในการนำเสนออันมักเป็นการสื่อทอดวัฒนธรรมประเพณีให้ยาวนานสืบไป กล่าวคือมุ่งเน้นเรื่องกาลเวลา (ความเป็นอมตะของผลงาน) ในทางตรงกันข้าม ผลงานของสื่อมวลชนสมัยใหม่มักมุ่งเน้นในแง่การขยายพื้นที่ การเผยแพร่ภายในเวลาอันรวดเร็ว เช่น การฉายหนังฮอลลีวู้ดให้ดูพร้อม ๆ กันทั่วโลก การขายแผ่นเสียงนับเป็น ล้าน ๆ แผ่น ดังนั้น ผลงานของสื่อมวลชนที่แม้จะมีตลาดผู้รับสารที่กว้างขวาง แต่มีผลผลิตทางวัฒนธรรมน้อยมากที่จะอยู่ในความทรงจำของผู้คนอย่างยาวนาน (หากเปรียบเทียบเพลง POP กับเพลงลูกทุ่งก็พอจะมองเห็นถึงความแตกต่างนี้ได้)

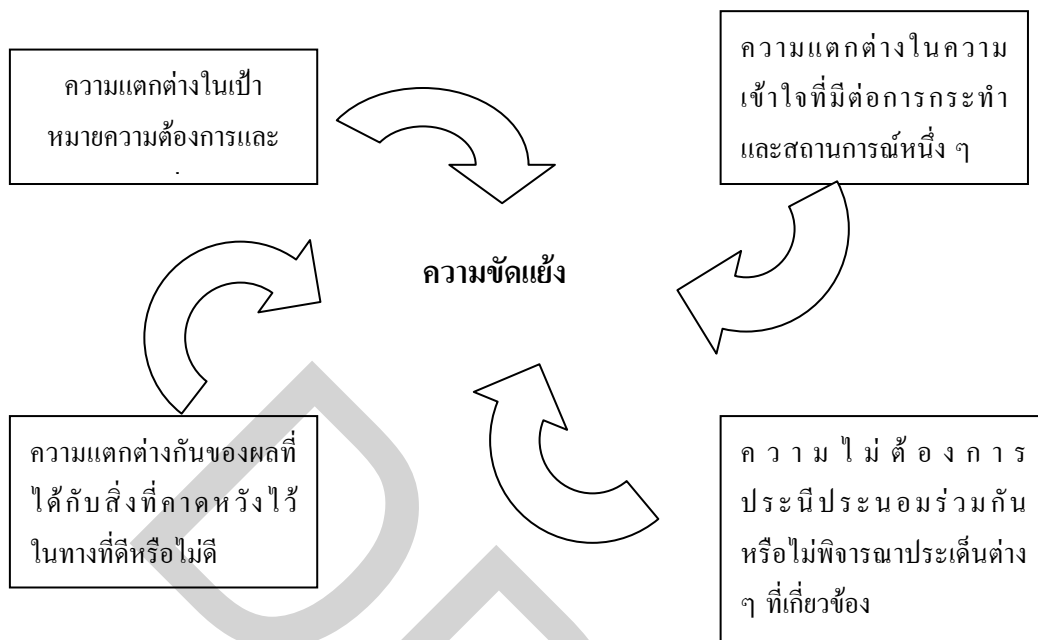
การนำแนวคิดการดำรงอยู่ร่วมกันมาเป็นพื้นฐานในการศึกษาเรื่อง “การให้ความหมายและเหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคในยุคโลกาภิวัตน์” ผู้วิจัยสามารถนำมาวิเคราะห์ถึงการดำรงอยู่ของประเพณี เมื่อสื่อสมัยใหม่นำเอารูปแบบและเนื้อหาจากสื่อประเพณี กระแสความคิด (Stream of consciousness) จากระบบสื่อประเพณีย่อมไหลเทผ่านสู่สื่อทันสมัยใหม่ย่อมแสดงให้เห็นถึงการผสมผสานกันระหว่างสื่อสมัยใหม่กับสื่อสมัยเก่า

จึงเป็นจุดชี้ให้เห็นถึงสื่อประเพณีที่จะดำรงอยู่ได้ในกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ดังเช่น ประเพณีบั้งไฟพญานาคของจังหวัดหนองคาย

7. แนวคิดการจัดการความขัดแย้ง

เมื่อมีการเจรจาต่อรองเกิดขึ้น นั่นย่อมหมายถึงว่า มีความขัดแย้งเกิดขึ้นก่อนแล้วอย่างแน่นอน ความขัดแย้งเหล่านี้อาจจะเป็นได้ทั้งประเด็นเล็ก ๆ หรือประเด็นใหญ่ ที่ขวางทางไปสู่เป้าหมายที่ต้องการของทุก ๆ ฝ่ายที่ทำการเจรจาต่อรองร่วมกัน โดยทุก ๆ ฝ่ายเหล่านั้นก็จะพยายามเพื่อที่จะให้ได้รับเป้าหมายที่ดีที่สุดสำหรับเขาเสมอ ดังนั้นความขัดแย้งต่าง ๆ นี้จึงเกิดขึ้นได้เนื่องจาก

ภาพที่ 10 แผนภูมิแสดงสาเหตุของการเกิดความขัดแย้ง

ความขัดแย้งที่ผิดพลาดนั้นจะเกิดขึ้นเมื่อมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งพยายามหลีกเลี่ยงความขัดแย้งดังกล่าว หรือมีการดำเนินการเจรจาต่อรองไปตามหลักการเอาชนะแต่เพียงฝ่ายเดียว ซึ่งนั่นจะทำให้เกิดความเป็นศัตรูกันขึ้น และการติดต่อสื่อสารกันก็จะเป็นไปอย่างไม่ราบรื่นนัก ความเชื่อใจ และการสนับสนุนก็จะลดลงรวมไปถึงมีการพยายามจะต่อต้านกันระหว่างสองฝ่ายด้วย ความผิดพลาดที่เกิดขึ้นเหล่านี้สามารถทำการแก้ไขได้ยากมาก (หรือบางครั้งก็อาจไม่สามารถแก้ไขได้เลย)

ความขัดแย้งที่เป็นประโยชน์นั้นเกิดขึ้นได้ในกรณีที่นักเจรจาต่อรองทำการเสนอความคิดใหม่ ๆ ให้แก่กัน ทดสอบสถานการณ์ และความเชื่อของแต่ละฝ่าย รวมไปถึงการพยายามเข้าใจสถานการณ์ซึ่งกันและกันด้วย เมื่อความขัดแย้งเหล่านี้ถูกจัดการไปอย่างเป็นระบบ นักเจรจาต่อรองจะสามารถเกิดแนวความคิดใหม่ ๆ ในการแก้ปัญหาได้เสมอ เพราะพวกเขาจะช่วยกันระบุทางเลือกที่เป็นไปได้หลาย ๆ ทางในการทำข้อตกลงร่วมกันเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่พอใจร่วมกันนั่นเอง

นักเจรจาต่อรองนั้นไม่สามารถได้รับในสิ่งที่พวกเขาต้องการได้ทุกครั้งแม้แต่นักเจรจาต่อรองที่ประสบความสำเร็จก็ตาม แต่พวกเขาจะได้รับสิ่งที่พวกเขาจำเป็นต้องได้รับจริง ๆ เสมอแน่นอนนักเจรจาต่อรองแต่ละคนต้องการได้รับมากเท่าที่จะเป็นไปได้ ดังนั้นการประนีประนอมกัน

จึงเป็นสิ่งจำเป็น รวมไปถึงเป้าหมายที่ต้องการตามที่ระบุไว้ในตอนเริ่มต้นนั้นจะต้องสามารถทำการแก้ไขได้ด้วย

ถ้านักเจรจาต่อรองฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งพยายามอย่างยิ่งยวดที่จะได้รับสิ่งที่เขาต้องการ อีกฝ่ายหนึ่งจะต้องพยายามเข้าใจฝ่ายนั้น ๆ อย่างมาก โดยให้พยายามเข้าใจว่าสถานการณ์ในการเจรจาต่อรองของแต่ละคนนั้นแตกต่างกัน รวมไปถึงให้พยายามใช้เหตุผลต่อกันให้มากขึ้นด้วย โดยไม่ใช้การโต้เถียงกัน วิธีการที่ดีก็คือทั้งสองฝ่ายจะต้องพิจารณาถึงทางเลือกที่สามารถตกลงร่วมกันได้ และหลีกเลี่ยงการยืนยันความแตกต่างเหล่านั้นต่อกัน

รูปแบบในการต่อรองต่อความขัดแย้ง

รูปแบบการต่อรองต่อความขัดแย้ง มีด้วยกัน 5 ประการ คือ

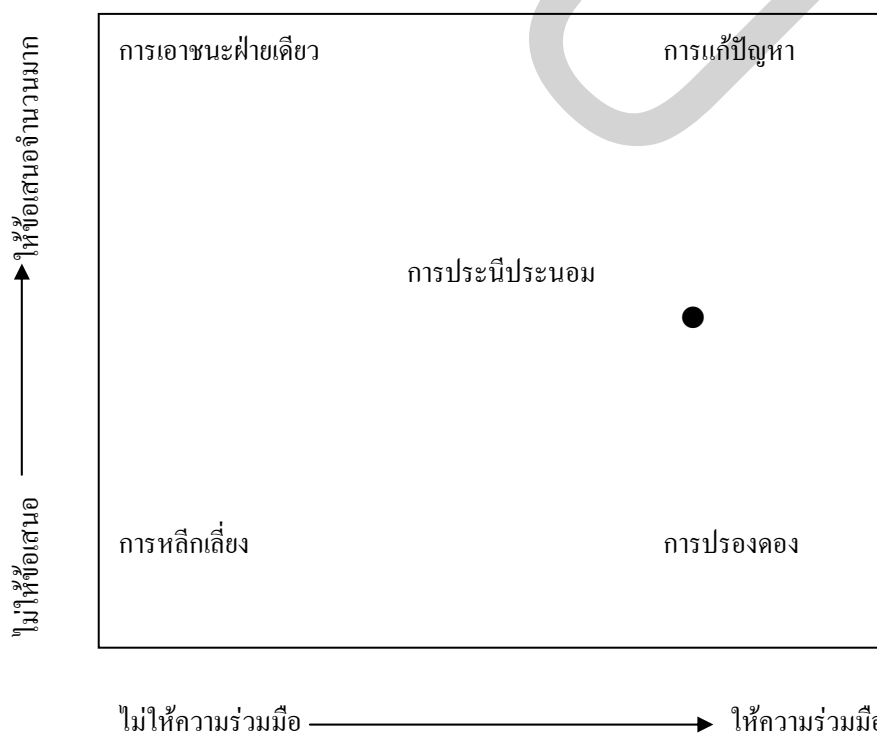
ตารางที่ 1 แสดงตารางรูปแบบการต่อรองต่อความขัดแย้ง

รูปแบบ	พฤติกรรมที่โดดเด่น	ข้อเท็จจริงที่เป็นไปได้
1. การหลีกเลี่ยง	ไม่ยอมเผชิญหน้ากัน ไม่สนใจกับประเด็นต่าง ๆ ของปัญหาเลย	อาจจะเกิดจากความแตกต่างที่เกิดขึ้นนั้นมีมากหรือน้อยเกินไปที่จะหาทางออก แต่พฤติกรรมแบบนี้ก็จะทำให้ปัญหายิ่งแย่ลงไปอีก
2. การปรองดอง	ไม่มีการเสนอความเห็นใด ๆ แต่เห็นด้วยทุกอย่างกับข้อเสนอ แม้ว่าจะต้องเป็นฝ่ายเสียเปรียบก็ตาม	วิธีการนี้เป็นการพยายามรักษาความสัมพันธ์เอาไว้ โดยการเห็นด้วยกับข้อเสนอทุกอย่าง
3. การเอาชนะแต่ฝ่ายเดียว	เสนอทางออกจำนวนมากอย่างก้าวร้าว ชอบการเผชิญหน้าและพยายามจะเอาชนะทุกวิถีทาง	วิธีการนี้เชื่อว่าผู้ที่แข็งแรงที่สุดเท่านั้นที่จะเอาชนะได้ จึงพยายามแสดงอำนาจที่เหนือกว่าข่มฝ่ายตรงข้าม

ตารางที่ 1 (ต่อ)

รูปแบบ	พฤติกรรมที่โดดเด่น	ข้อเท็จจริงที่เป็นไปได้
4. การประนีประนอม	ต้องการให้ทุกฝ่ายบรรลุเป้าหมายร่วมกันได้ และคงความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันไว้ด้วย จึงเสนอทางออกจำนวนมากและให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี	ไม่มีใครหรือความคิดของใครที่จะสมบูรณ์แบบที่สุด ดังนั้นวิธีการในการทำงานหนึ่ง ๆ จึงมีได้มากกว่าเพียงทางเดียว และต้องยอมเสียอะไรบางอย่างเพื่อให้ได้สิ่งที่ต้องการมา
5. การแก้ปัญหา	ทั้งสองฝ่ายต้องตัดสินใจร่วมกัน จึงให้ความร่วมมือในการเสนอความเห็นเป็นอย่างดี	เพื่อเป็นการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นทุกฝ่ายจะทำการเสนอทางเลือกมากมาย เพื่อหาทางออกร่วมกัน แต่ไม่มีใครยอมเป็นฝ่ายเสียผลประโยชน์ก่อน

ภาพที่ 11 แผนภูมิแสดงรูปแบบการจัดการกับความขัดแย้ง
แผนภาพนี้จะช่วยทำให้เข้าใจรูปแบบในการจัดการกับข้อขัดแย้งได้เป็นอย่างดี

การหลีกเลี่ยง : เป็นการแสดงถึงการให้ความร่วมมือและเสนอข้อตกลงน้อยที่สุด

การแก้ปัญหา : เป็นการให้ข้อเสนอและให้ความร่วมมือมากที่สุด

การประนีประนอม : เป็นการให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ แต่ให้ข้อเสนอที่น้อยที่สุด

การเอาชนะฝ่ายเดียว : เป็นการให้ข้อเสนอมากที่สุด แต่ให้ความร่วมมือที่น้อยที่สุด

การประนีประนอม : เป็นจุดตรงกลางในการให้ข้อเสนอ และให้ความร่วมมือ

การนำแนวคิดการจัดการความขัดแย้งเพื่อศึกษาถึงวิธีการและรูปแบบของการต่อรอง เมื่อเกิดความขัดแย้งและเส้นแบ่งแยกระหว่างกลุ่ม ในประเด็นความเชื่อพื้นฐานของประเพณีบั้งไฟ พญานาค ซึ่งอาจจะมีรูปแบบการต่อรองที่แตกต่างกัน อาทิเช่น การหลีกเลี่ยง การประนีประนอม การประนีประนอม เป็นต้น ซึ่งจะทำการศึกษาวิจัยต่อไป

8. ทฤษฎีเส้นแบ่งแยก

Huntington (1996) ได้กล่าวว่า เชื้อชาติ ศาสนา และอารยธรรมดั้งเดิมกลายเป็น “เส้นแบ่งเขตที่มองไม่เห็น” (fault lines) เป็นเส้นแห่งความขัดแย้งที่จะรุนแรงมาก (อาจถึงขั้นทำลายล้างเผ่าพันธุ์) เพราะเกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์ระดับรากหญ้า และจะเป็นความขัดแย้งที่ยาวนาน แม้จะมีการสงบศึกลงไปได้ในบางครั้ง ก็เป็นการชั่วคราว เพราะฐานของความขัดแย้งยังคงดำรงอยู่ สงครามนี้อาจจะเกิดขึ้นระหว่างรัฐ หรือระหว่างกลุ่มคนที่ไม่ได้ขึ้นกับรัฐ หรือระหว่างรัฐกับกลุ่มคนที่ไม่ได้ขึ้นกับรัฐ เส้นแห่งความขัดแย้งนี้อาจเกิดขึ้นภายในประเทศก็ได้ เพราะในประเทศอาจมีกลุ่มชุมชนที่มีวัฒนธรรมที่แตกต่างครอบครองอยู่และต้องการอิสรภาพ ซึ่งรัฐบาลไม่สามารถจะให้ได้ ในบางประเทศอาจมีกลุ่มที่แตกต่างกระจายกันอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ ทำให้เกิดความตึงเครียดและความรุนแรงเป็นครั้งคราว เช่น กลุ่มฮินดู และมุสลิมในอินเดีย และมุสลิมกับจีนในมาเลเซีย ซึ่งอาจจะบานปลายไปเป็นสงครามย่อย ๆ ก็ได้

เส้นแบ่งเขตนี้บางครั้งทำให้เกิดการต่อสู้ทำลายล้างชนเผ่าอื่น เพื่อตนจะได้ครอบครองอาณาจักรทั้งหมด ไม่ว่าจะด้วยการฆ่า การเนรเทศ หรือทั้งสองอย่าง เรียกว่า “การชำระล้างเผ่าพันธุ์” (ethnic cleansing) ซึ่งทั้งสองฝ่ายที่เป็นศัตรูกันข่มเหงฆ่าหมู่ ทรมาณศัตรู เพื่อครอบครองอาณาจักรที่เป็นที่มาของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งตนไม่สามารถจะเคลื่อนย้ายไปที่อื่นได้ เช่น เยรูซาเล็ม แคมเมียร์ โคโซโว เป็นต้น เส้นเขตแดนนี้ทำให้เกิดสงครามยืดเยื้อยาวนาน ยกต่อการเจรจาต่อรองและสงบศึก ถึงเจรจาได้กับบางกลุ่มแต่อีกหลายกลุ่มจะไม่ยอมรับ เป็นสงครามที่เกิด

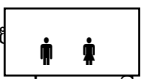
แล้วดับเกิดแล้วดับที่อาจถูกโพล่งเป็นความรุนแรงครั้งยิ่งใหญ่ ไฟแห่งอัตลักษณ์ร่วม (communal identity) และความเกลียดชังนี้ยากจะดับลงได้นอกจากวิธีฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ (genocide) จะบานปลายเป็นสงครามที่ใหญ่โตมากและจะทำให้เกิดการอพยพครั้งใหญ่ในโลก ข้ามพรมแดนกันไปมาเพื่อหนีการทำลายล้าง

Fault Lines เกิดขึ้นมาจากการที่แต่ละประเทศสร้าง “อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม” (cultural identity) ของกลุ่มตนขึ้นเกิดคำถามที่ว่า “คุณเป็นพวกใคร” หรือ “คุณจะเข้าข้างใคร” ซึ่งทุกชาติต้องมีคำตอบ โดยเอาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนนั่นเองมาตอบ ตอบว่าใครเป็นมิตร ใครเป็นศัตรู

ฮันติงตันได้ยกตัวอย่างในเอเชียตะวันออก ซึ่งผู้คนมีฐานะทางอารยธรรมที่หลากหลาย ในปัจจุบันได้มีการรบราฆ่าฟันเพื่อแบ่งแยกกันมากขึ้น จีนในไต้หวัน ฮองกง สิงคโปร์ และคนจีนที่กระจายอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้หันเข้าสู่ความผูกพันกับบ้านเกิดเมืองนอนของตนมากขึ้น เกาหลีเหนือและใต้กำลังจะรวมกัน และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนจีนคริสเตียนกับมุสลิมในดินแดนแถบนี้กำลังเลวร้ายมากยิ่งขึ้น ลักษณะอย่างเดียวกันก็กำลังเกิดขึ้นในทุกแห่งทั่วโลก ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า หลังยุคสงครามเย็นได้เกิดบล็อกใหม่ที่กำหนด กลุ่มพันธมิตรและศัตรู โดยมีอารยธรรมและวัฒนธรรมเป็นหลัก (เช่น ตะวันตก ตะวันออก วัฒนธรรมแบบจีน แบบแขก)

การศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยได้นำทฤษฎีเส้นแบ่งแยกของ Huntington มาใช้ในการวิเคราะห์หาเส้นแบ่งแยกของแต่ละกลุ่มระหว่างประเพณีท้องถิ่นที่อาศัยความเชื่อทางศาสนากับความเป็นวิทยาศาสตร์ในยุคโลกาภิวัตน์

9. ทฤษฎีสัญญาวิทยา

คำว่า “Sign” ในภาษาอังกฤษนั้นมีรากศัพท์มาจากภาษากรีกว่า “ to semion” ซึ่งในภาษาไทยแปลว่า “สัญญาะ” ตามปกติในชีวิตประจำวันเราก็นับเคยกับสัญญาะอยู่แล้ว เช่น เมื่อต้องการเข้าห้องน้ำในศูนย์การค้า เราก็จะมองหาป้าย หรือเครื่องหมาย เราก็จะเลือกเข้าห้องน้ำหญิงหรือชาย โดยดูตามรูปภาพที่ปิดไว้หน้าห้อง นี่คือการตีความของเรื่องสัญญาะในชีวิตประจำวัน

คุณสมบัติที่จำเป็น 3 ประการของสัญญะก็คือ

1. ต้องมีรูปธรรม ซึ่งอาจจะเป็นภาพ เสียง อักษร หรือวัตถุ หรืออื่น ๆ
2. มีความหมายมากกว่าตัวเอง
3. ผู้ใช้สัญญะต้องตระหนักว่า รูปธรรมดังกล่าวนี้เป็นสัญญะ

F. de Saussure (1974) นักวิชาการด้านภาษาศาสตร์ ชาวสวิส ได้ให้คำนิยามสั้น ๆ ของวิชาสัญญะวิทยาไว้ว่า “สัญญะวิทยาเป็นศาสตร์ที่ศึกษาวิถีชีวิตของสัญญะภายในสังคมที่สัญญะนั้นนั้นถือกำเนิดขึ้นมา รวมทั้งแสวงหากฎที่ควบคุมอยู่เบื้องหลัง (“A science that studies the life of signs within society is conceivable”)

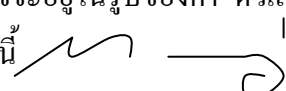
และเขาได้เสนออีกว่ายังมีระบบสัญญะรูปแบบอื่น ๆ ที่สามารถแสดงความหมายและความคิดของผู้ส่งสารได้ ไม่ว่าจะเป็นภาษาใบ้ พิธีกรรม สัญญานอาหาร อาหาร อาการเจ็บป่วย ฯลฯ กล่าวอย่างง่ายที่สุดก็คือ ทุกสิ่งทุกอย่างสามารถเป็นสัญญะได้หากถูกนำมาใช้แสดงความหมายได้

C. Peirce นักปรัชญาด้านภาษาชาวอเมริกัน ได้กล่าวไว้ว่า สัญญะ (Sign) หนึ่ง ๆ จะมีองค์ประกอบ 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นตัวหมาย (Signifier) และตัวหมายถึง (Signified) ยกตัวอย่างเช่น เมื่อเราเห็นธงชาติไทยขึ้นสู่ยอดเสาในเวลาแข่งขันกีฬาโอลิมปิก (Signifier) ทำให้เรานึกถึงประเทศไทย (Signified)

นอกจากนี้ C. Peirce ได้จัดประเภทของ Sign ได้เป็น 3 ประเภท คือ

1. **Icon** : มีลักษณะคล้ายคลึงกับวัตถุที่มีจริงมากที่สุด อาทิเช่น อนุสาวรีย์ ภาพถ่าย รูปปั้น กระบวนการถอดความหมายของ Icon เพียงแค่เห็นก็สามารถเข้าใจความหมายได้เลย

2. **Index** : เป็นสัญญะที่มีความเชื่อมโยงแบบเหตุผล (Causal connection) เช่น อาการปวดท้อง เป็น Index ของอาการเป็นโรคกระเพาะอาหารได้ การถอดความหมายของ Index จะต้องใช้การคิดหาเหตุผล (figure out)

3. **Symbol** : เป็นสัญญะที่มีความเชื่อมโยงเกิดจากข้อตกลง (Convention) โดยอาจจะอยู่ในรูปของคำ ตัวเลข หรือตัวเลขก็ได้ อาทิเช่น คำว่า “ดอกไม้” ในภาษาตัวเลขจะเขียนดังนี้ เป็นต้น

ในทางปฏิบัติจริงนั้นอาจจะมีการใช้สัญลักษณ์ย่อย ๆ ของแต่ละประเภทของสัญลักษณ์ทั้ง 3 ประเภทนั้นใช้ร่วมกัน เช่น สถานที่ห้ามสูบบุหรี่จะมีรูป พร้อมทั้งมีการเขียนข้อความกำกับอีกด้วยว่า “บริเวณนี้ห้ามสูบบุหรี่” เป็นต้น

การเข้าใจธรรมชาติของสัญลักษณ์ทั้ง 3 ประเภทนี้ ทำให้เราสามารถเลือกใช้สัญลักษณ์แต่ละอย่างให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น พญานาคนั้นมีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนามาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลแล้ว อาทิเช่น ครั้งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเสวยวิมุตติสุขได้ตื่นมูจลินท์ มีฝนตก 7 วัน 7 คืน มีพญานาคขึ้นมาขดตัวรอบ ๆ ให้เป็นบัลลังก์ถึง 7 ชั้นและแผ่พังพานเหนือพระเศียรเพื่อบังลมฝน ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของพระพุทธรูปปางนาคปรก เป็นพระบูชาของผู้ที่เกิดวันเสาร์ เป็นต้น ซึ่งจะมีการใช้ Icon เมื่อได้เห็นพระพุทธรูปปางนาคปรก ก็สามารถเข้าใจถึงที่มาได้เลย และยังมีการใช้ Index ที่แสดงถึงความเกี่ยวพันโดยตรงกับเรื่องที่สื่อโดยผ่านพระพุทธรูปปางนาคปรกและพระพุทธรูปปางอื่น ๆ

ในการวิเคราะห์ความหมาย De Saussure (1974) ได้จัดประเภทของความหมายที่เกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์ไว้ 2 ความหมาย คือ

1. ความหมายโดยอรรถ (Denotative meaning)

คือ เป็นความหมายที่เข้าใจกันตามตัวอักษร เป็นความหมายที่เข้าใจตรงกันเป็นส่วนใหญ่ และมักเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป ตัวอย่างเช่น ในกรณีของการอุปสมบทในศาสนาพุทธ ผู้ที่มาขอบวชจะเรียกว่า “นาค” ซึ่งมีความหมายโดยอรรถที่คนส่วนใหญ่เข้าใจตรงกันถึงสาเหตุที่มาของคำว่า “นาค”

2. ความหมายโดยนัย (Connotative meaning)

คือ เป็นความหมายถึงที่ประกอบสร้างขึ้นมาอย่างเป็นอัตวิสัย (Subjective) ไม่ว่าจะ เป็นอัตวิสัยในระดับบุคคลหรือในระดับสังคม เช่น ในสังคมไทยจะเข้าใจความหมายและความเชื่อปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในลุ่มแม่น้ำโขงแต่สังคมตะวันตก ไม่สามารถที่จะเข้าใจในความหมายอันนี้ได้

ทฤษฎีสัญญะมีความสัมพันธ์กับการศึกษาเรื่องการให้ความหมายและเหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคยุคโลกาภิวัตน์ในแง่การให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาคในแต่ละกลุ่มที่มีความแตกต่างกันตามวัฒนธรรม สังคม ศาสนา ความเชื่อ และวิถีชีวิต

10. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เพียงฤดี ธีรวิฑูริชวงศ์ ภาควิชาวารสารสนเทศ สาขาวิชาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2542 ได้ศึกษาเรื่อง “การสื่อความหมายจากประเด็นทางการเมืองผ่านการ์ตูนการเมือง” ผลการศึกษาพบว่า

ประเด็นการเมืองที่ปรากฏอยู่ในกรอบการ์ตูนต่าง ๆ แสดงออกถึงเรื่องการเมืองโจมตีรัฐบาลในช่วงนั้นเป็นหลัก รองลงมาคือประเด็นการวิจารณ์ ความประพฤตินักการเมืองและประเด็นเศรษฐกิจด้านต่าง ๆ ประเด็นวัดพระธรรมกาย และประเด็นการประสพปัญหาของธนาคารกรุงไทยตามลำดับ

ในส่วนการสื่อความหมายนั้น พบว่า นักเขียนการ์ตูนการเมืองนิยมใช้การเปรียบเทียบอุปมาอุปมัย (Metaphor) มากกว่าการเปรียบเทียบเชื่อมโยง (Metonymy) และนิยมใช้รหัสบุคคลในการเข้ารหัสการ์ตูนมากที่สุด รองลงมาคือ รหัสวัตถุ รหัสสังคมและรหัสวัฒนธรรมตามลำดับ และในเรื่องเกี่ยวกับมุขของการ์ตูน (Gag) ทั้งสิบ ผู้เขียนการ์ตูนนิยมมุขที่แสดงออกถึงความน่าอับอายและการเหยียดหยันมากที่สุด

รุ่งกานต์ มงคลวิราพันธ์ สาขาวิชานิเทศศาสตร์ธุรกิจ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ 2543 ได้ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์การสื่อความหมายของสื่อโปสเตอร์ในการรณรงค์ส่งเสริมการท่องเที่ยวของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2530 – 2542 ผลการศึกษาพบว่า

1. นโยบายหรือวัตถุประสงค์ที่กำหนดขึ้นในแต่ละปี จะมีความสัมพันธ์กับการกำหนดรูปแบบและเนื้อหาที่ปรากฏอยู่บนสื่อโปสเตอร์
2. การสื่อความหมายทางคำจะเป็นการสื่อความหมายแบบนัยแฝง (Connotation) เพื่อดึงดูดและทำให้เกิดความสนใจมากยิ่งขึ้น สำหรับการสื่อความหมายทางภาพ เป็นการสื่อทั้งแบบนัยตรง (Denotation) และแบบสัญลักษณ์ (Symbolic) และเป็นวิธีการสื่อสารด้วยภาพที่โยงความสัมพันธ์ระหว่างสินค้ากับสถานการณ์ (Association)

3. สื่อโปสเตอร์มีการใช้จุดเร้าใจทางด้านอารมณ์ (Emotion Appeal) ซึ่งจะเน้นในเรื่องของวัฒนธรรมท้องถิ่น อาหารไทยและศิลปหัตถกรรมไทยเป็นส่วนมาก เพื่อต้องการสื่อให้นักท่องเที่ยวได้เห็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นและสวยงามของไทย

ศศิธร ยูวโกศล ภาควิชาวารสารสนเทศ สาขาวิชาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2545 ได้ศึกษาเรื่อง “การให้ความหมายข่าวในมุมมองผู้รับสาร” พบว่า

ผู้รับสารให้ความหมายข่าวในมิติด้านข้อมูลหรือคุณลักษณะของข่าว ด้วยองค์ประกอบด้านจริยธรรม หรือคุณธรรม ความมีประโยชน์ต่อส่วนรวม ความไม่ปกติ ความมีประโยชน์เฉพาะบุคคล และความบันเทิง ส่วนมิติด้านคุณภาพประกอบด้วย องค์ประกอบด้านความถูกต้อง ความเป็นมาตรฐานทางวิชาชีพ และความดึงดูดใจ และมิติด้านอุดมการณ์พบว่า ผู้รับสารส่วนใหญ่มีการมองธรรมชาติข่าวด้วยแนวคิดหลักแบบคาดหวังเชิงบรรทัดฐานที่เห็นว่าข่าวคือ การรายงานเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเหมือนกระจกเงาที่ส่องสะท้อนสังคมมากกว่าการมองว่าข่าวคือ สินค้าข่าวคือการสร้างความเป็นจริงทางสังคม และข่าวคือเครื่องมือในการนำเสนออุดมการณ์

ศ.สุกัญญา สูดบรรทัด และคณะ 2546 ได้ศึกษาเรื่อง “การให้ความหมายอัตลักษณ์ของชุมชน” งานวิจัยแยกย่อยของงานวิจัยร่วมระหว่างคณาจารย์มหาวิทยาลัยของรัฐกับมหาวิทยาลัยเอกชน ในหัวข้อ “การสื่อสารเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง” ผลการวิจัยพบว่า

1. องค์ประกอบด้านภูมิศาสตร์กายภาพ มีบทบาทสำคัญยิ่งในการประกอบสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนเกาะเกร็ดและชุมชนนวนคร โดยที่ฝ่ายแรกมีลักษณะของอัตลักษณ์แบบ “ชาวเกาะ” ในขณะที่ฝ่ายหลังมีอัตลักษณ์แบบ “ชาวโรงงาน”

2. องค์ประกอบด้านประวัติศาสตร์ จึงเป็นเสมือนแรงหนุนส่งที่ทำให้ชุมชนเกาะเกร็ดมีอัตลักษณ์ที่เป็นเอกลักษณ์ และมีนัยของการสืบทอดมรดกระหว่างรุ่นคน ในขณะที่ชุมชนนวนครปราศจากองค์ประกอบในด้านนี้ จึงต้องหันไปสร้างอัตลักษณ์ที่อธิบายตัวเองกับความทันสมัยและเรื่องราวของปัจจุบันกาลมากกว่า

3. องค์ประกอบด้านวัฒนธรรม พิธีกรรม ความเชื่อ และวิถีชีวิต ชุมชนเกาะเกร็ดมีอัตลักษณ์เชิงวัฒนธรรมทำให้เกิดเป็นคุณค่าและเป็นทุนในการจัดการชุมชน ในชุมชนนวนครขาดการนำวัฒนธรรมมาเป็นทุนในการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน จึงต้องมองว่าวัฒนธรรมก็คือแบบแผนปฏิบัติของชุมชนนวนคร

4. องค์ประกอบด้านการจัดสรรพื้นที่ ชุมชนเกาะเกร็ดมีการจัดสรรพื้นที่ตามกลุ่มชาติพันธุ์ ในชุมชนนวนครเป็นชุมชนเกิดใหม่ การแบ่งเขตพื้นที่จึงค่อนข้างชัดเจนทำให้สามารถเห็นอัตลักษณ์ได้ชัดเจนตามพื้นที่

5. องค์ประกอบด้านการสื่อสาร รูปแบบการสื่อสารภายในชุมชนที่มีแนวโน้มจะเลือกสื่อสารเฉพาะกลุ่ม และรูปแบบการสื่อสารกับภายนอกที่ต่างคนต่างหันไปสร้างการเชื่อมต่อกับภูมิลำเนาเดิม ทำให้ทั้งเกาะเกร็ดและนวนคร ขาดความเข้มแข็งทางอัตลักษณ์เพราะไม่มีรูปแบบการสื่อสารใดที่สามารถยึดโยงและนำไปสู่การระดมพลังเพื่อชุมชนได้อย่างแท้จริง

บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย

ในการศึกษาเรื่อง “การให้ความหมายและเหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคในยุคโลกาภิวัตน์” ผู้วิจัยได้เลือกใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อให้ได้ข้อมูลต่าง ๆ ตามความเหมาะสมกับลักษณะงานวิจัยครั้งนี้ โดยผู้วิจัยได้กำหนดระเบียบวิธีวิจัยดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2 แสดงระเบียบวิธีวิจัย

ปัญหาคำถามวิจัย	ทฤษฎีที่นำมาใช้	วิธีวิจัย
ข้อ 1 ประเพณีบั้งไฟพญานาคมีประวัติความเป็นมาอย่างไรและกลุ่มท้องถิ่นกลุ่มผลประโยชน์และกลุ่มนักท่องเที่ยวให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาคในท่ามกลางยุคโลกาภิวัตน์ว่าอย่างไรและมีความสอดคล้องกับประวัติความเป็นมาหรือไม่	1. แนวคิดโลกาภิวัตน์ 2. แนวคิดความหลากหลายทางวัฒนธรรม 3. แนวคิดระบบทุนนิยม 4. ทฤษฎีสัญญาวิทยา	1. การสัมภาษณ์ จากแนวคำถาม กลุ่ม 1 : จากคำถามข้อ 1-3 กลุ่ม 2 : จากคำถามข้อ 1 กลุ่ม 3 : จากคำถามข้อ 1-2 2. การสนทนากลุ่ม 3. สังเกตแบบมีส่วนร่วม 4. เอกสารที่เกี่ยวข้อง
ข้อ 2 วัย / เพศ / กลุ่มการศึกษา / การเปิดรับสื่อ / การบริโภคสินค้าตะวันตก / การเข้าถึงเทคโนโลยี / ความเชื่อและกิจกรรมทางศาสนาทำให้คนทั้ง 3 กลุ่มมองตัวเองในเชิงสัมพันธ์กับประเพณีท้องถิ่นอย่างไร	1. แนวคิดโลกาภิวัตน์ 2. แนวคิดความหลากหลายทางวัฒนธรรม 3. แนวคิดอัตลักษณ์ 4. แนวคิดระบบทุนนิยม	1. การสัมภาษณ์ จากแนวคำถาม กลุ่ม 1 : จากคำถามข้อ 4 กลุ่ม 2 : จากคำถามข้อ 2-7 2. การสนทนากลุ่ม 3. สังเกตแบบมีส่วนร่วม
ข้อ 3 กลุ่มท้องถิ่นและกลุ่มนักท่องเที่ยวให้เหตุผลของการดำรงอยู่ของประเพณีว่าอย่างไรและมีเส้นแบ่งแยกระหว่างประเพณีท้องถิ่นที่อาศัยความเชื่อทางศาสนากับความเป็นวิทยาศาสตร์ของยุคโลกาภิวัตน์หรือไม่และถ้ามีเส้นแบ่งแยกมีความเข้มข้นเพียงใด และคนท้องถิ่นมีการต่อรองกับประเด็นนี้อย่างไร	1. แนวคิดโลกาภิวัตน์ 2. ทฤษฎีเส้นแบ่งแยก 3. แนวคิดการจัดการความขัดแย้ง 4. แนวคิดการดำรงอยู่ร่วมกัน	1. การสัมภาษณ์ จากแนวคำถาม กลุ่ม 1 : จากคำถามข้อ 5-12 กลุ่ม 2 : จากคำถามข้อ 8-11 กลุ่ม 3 : จากคำถามข้อ 3-5 2. การสนทนากลุ่ม 3. สังเกตแบบมีส่วนร่วม

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ปัญหาคำวิจัย	ทฤษฎีที่นำมาใช้	วิธีวิจัย
ข้อ 4 กลุ่มท้องถิ่น กลุ่มผลประโยชน์ และนักท่องเที่ยวคาดหวังและมีวิธีการปฏิบัติการดำรงอยู่ของประเพณีท้องถิ่น ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ว่าอย่างไร	1. แนวคิดโลกาภิวัตน์ 2. แนวคิดการดำรงอยู่ร่วมกัน 3. แนวคิดความหลากหลายทางวัฒนธรรม	1. การสัมภาษณ์จากแนวคำถาม กลุ่ม 1 : จากคำถามข้อ 13 กลุ่ม 3 : จากคำถามข้อ 6-8 2. การสนทนากลุ่ม 3. สังเกตแบบมีส่วนร่วม

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งประชากรและกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 3 กลุ่ม ใหญ่ ๆ ดังนี้
กลุ่มที่ 1 กลุ่มท้องถิ่น แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือ คนพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการจัดงาน
คนพื้นที่ที่ไม่เกี่ยวข้องเป็นผู้ชมอย่างเดียว

กลุ่มที่ 2 กลุ่มผลประโยชน์ ได้แก่ พ่อค้าแม่ค้า นักลงทุนภายในท้องถิ่น เป็นต้น

กลุ่มที่ 3 กลุ่มนักท่องเที่ยว ได้แก่ นักท่องเที่ยวชาวไทย และนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ
ซึ่งการหากลุ่มตัวอย่างของนักท่องเที่ยวได้จาก HOME STAY ที่เปิดบริการแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งแต่
ละที่พักดังกล่าวจะมีนักท่องเที่ยวเข้าพักเฉพาะในช่วงต้นเดือนตุลาคม เพราะเป็นช่วงที่ใกล้จะมีการ
จัดประเพณีบั้งไฟพญานาค ผู้วิจัยจึงจะทำการเลือกกลุ่มตัวอย่างตาม HOME STAY ต่าง ๆ ซึ่งจะ
สัมภาษณ์นักท่องเที่ยวชาวไทย 5 คน ชาวต่างประเทศ 5 คน รวมเป็น 10 คน

รายชื่อกลุ่มตัวอย่างที่จะสัมภาษณ์

กลุ่ม 1 กลุ่มท้องถิ่น แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

1.1 คนพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการจัดงาน

1. นายไพรัตน์ ภาสอน	หัวหน้าช่าง ทำเรือไฟให้แก่วัดโพธิ์ชัย
2. นายประมวล พรหมเรืองเดช	ช่างเทคนิคและลวดลาย
3. นายดอน วันวิสา	ช่างเทคนิค
4. นายคำสุด ลายโยที	ช่างเครื่องเสียง
5. นายสัมฤทธิ์ พระโพธิ์	ตัวแทนคณะกรรมการวัดโพธิ์ชัย

6. นายสาโรจน์ เราวีลย์	ประชาสัมพันธ์ จังหวัดหนองคาย
7. นายบัญญัติ บุชากุล	ประธานอบต.จุมพล อำเภอโพนพิสัย
8. ส.ต.อ.สุพรรณ แก้วอาด	เจ้าหน้าที่ตำรวจดูแลงานจราจร กิ่งอำเภอรัตนวาปี
9. ร.ต.ท.นาวก หารธรรมวงศ์	เจ้าหน้าที่ตำรวจดูแลงานจราจร กิ่งอำเภอรัตนวาปี
10. จ.ส.ต.ปราชญ์ ปรีดาเถ	เจ้าหน้าที่ตำรวจดูแลงานจราจร กิ่งอำเภอรัตนวาปี

1.2 คนพื้นที่ที่ไม่เกี่ยวข้องเป็นผู้ชมอย่างเดียว

1. นายพันธ์ บุชากุล	ชาวบ้านอำเภอโพนพิสัย
2. ด.ญ.ชฎาพร บุชากุล	ชาวบ้านอำเภอโพนพิสัย
3. นายดาบตำรวจมกล แก้วสีงาม	ชาวบ้านอำเภอเมืองหนองคาย
4. นายสมพร จันทร์หอม	นักศึกษาเทคโนโลยีโพนพิสัย
5. นายชัยมงคล ทับสุชา	นักศึกษาเทคโนโลยีโพนพิสัย
6. นายอภิชาติ ศรีจันทร์	นักศึกษาเทคโนโลยีโพนพิสัย
7. พระอธิการประยุท ปภสฺสโร เจ้าอาวาสวัดธรรมรัตนกร หมู่บ้านจอมแจ้ง	
8. พระพรชัย สิริกทุโท	รองเจ้าอาวาสวัดธรรมรัตนกร หมู่บ้านจอมแจ้ง
9. นางฉวีวรรณ เหล่าหนา	ชาวบ้านหมู่บ้านจอมแจ้ง
10. นายประยูร บุคตะโยธิ	ชาวบ้านหมู่บ้านจอมแจ้ง

สาเหตุที่ผู้วิจัยเลือกยี่สิบท่านนี้เป็นตัวแทนของกลุ่มท้องถิ่น เนื่องจากยี่สิบท่านนี้เป็นคนหนองคายตั้งแต่กำเนิด และมีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดงาน ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นตัวแทนจากหน่วยงานราชการต่าง ๆ ส่วนกลุ่มท้องถิ่นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจะเลือกจากคนท้องถิ่นที่มีสถานะที่แตกต่างกันจากหลาย ๆ อำเภอ

กลุ่ม 2 กลุ่มผลประโยชน์

1. นายอารี วิบุตร	กำนันหมู่บ้านจอมแจ้ง
2. นายพุดม คานิติ	ประธานโครงการ Home stay บ้านจอมแจ้ง
3. นายสุเมธ พวงสาเก	กรรมการจัดหาครัวเรือนเข้าโครงการ Home stay บ้านจอมแจ้ง
4. นายประเสริฐ หาบุญมี	กรรมการจัดหาครัวเรือนเข้าโครงการ Home stay บ้านจอมแจ้ง
5. นางยุ้น สุริยา	ประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหมู่บ้านจอมแจ้ง
6. นางพวงทิพย์ บุชากุล	โรงผลิตและตัวแทนจำหน่ายสุรา อำเภอโพนพิสัย

7. นางอภิญญา บุชากุล	โรงผลิตและตัวแทนจำหน่ายสุรา อำเภอโพธิ์พิสัย
8. นายสมเกียรติ สิทธิพิสัย	เจ้าของร้านขายไอศกรีม
9. นายธีระวัฒน์ วงศ์กิจดิเดช	เจ้าของร้านขายของชำ
10. นายกฤษฎา กรวยสวัสดิ์	เจ้าของร้านขายกาแฟสด

สาเหตุที่เลือกสืบทำนนี้มาเป็นตัวแทนของกลุ่มผลประโยชน์ เนื่องจากผู้วิจัยต้องการให้กลุ่มตัวอย่างมีความหลากหลาย จึงสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่ได้รับผลประโยชน์ที่ต่างกัน

กลุ่ม 3 กลุ่มนักท่องเที่ยว แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

3.1 กลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทย

1. นายกิตติคุณ มูลสาร	เป็นคนกรุงเทพฯ
2. นายทรงพล อิ่มน้ำขาว	เป็นคนกรุงเทพฯ
3. นางจำเนียร เจริญสุข	เป็นคนจังหวัดอุบลราชธานี
4. นางสุมาลี เลตตอน	เป็นคนจังหวัดอุบลราชธานี
5. นายสุคนธ์ เมฆเนย	เป็นคนจังหวัดนนทบุรี

3.2 กลุ่มนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ

1. ด.ช.ดวงประเสริฐ วงษ์ศักดิ์ดา	เป็นคนลาว
2. Mr.Mitsuaki Matsumoto	เป็นคนญี่ปุ่น
3. Mrs.Akei Matsumoto	เป็นคนญี่ปุ่น
4. Mr.Steward latton	เป็นคนอังกฤษ
5. Mr.Tony cotto	เป็นคนสก็อตแลนด์

สาเหตุที่เลือกสืบทำนนี้มาเป็นตัวแทนกลุ่มนักท่องเที่ยว เนื่องจากผู้วิจัยต้องการให้กลุ่มตัวอย่างมีความหลากหลาย ซึ่งอาจจะส่งผลให้ได้รับความคิดเห็นที่มีความแตกต่างกันไปด้วย

ดังนั้น การศึกษางานวิจัยในครั้งนี้จะมีประชากรและกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 40 คน โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 กลุ่มท้องถิ่น 20 คน

1.1 คนพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการจัดงาน

10 คน

- 1.2 คนพื้นที่ที่ไม่เกี่ยวข้องเป็นผู้ชมอย่างเดียว 10 คน
- กลุ่มที่ 2 ผลประโยชน์ 10 คน
- กลุ่มที่ 3 นักท่องเที่ยว 10 คน

เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่

1. การจดบันทึก ผู้วิจัยจะมีสมุดบันทึกไว้สำหรับการจดบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และจากการสังเกตการของกลุ่มตัวอย่าง
2. การอัดเทปในการสัมภาษณ์ เพื่อช่วยให้การเก็บข้อมูลให้ได้รายละเอียดจากการสัมภาษณ์ให้มีความถูกต้องครบถ้วนและชัดเจนยิ่งขึ้น
3. การถ่ายภาพและวิดีโอ การเก็บรวบรวมข้อมูลส่วนหนึ่งจากภาพถ่ายและวิดีโอทัศนกิจกรรมต่าง ๆ และเก็บภาพในช่วงลูกไฟขึ้นมาจากแม่น้ำโขง ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นและเข้าถึงบรรยากาศในงานประเพณีบั้งไฟพญานาคและพฤติกรรมของคนดูรวมถึงนักท่องเที่ยว ซึ่งจะใช้เป็นภาพประกอบในวิทยานิพนธ์เพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นภาพประกอบเหตุการณ์ต่าง ๆ เพื่อเพิ่มความเข้าใจให้ชัดเจนยิ่งขึ้น นอกเหนือจากการอ่านและยังรวมถึงใช้ประกอบในการวิเคราะห์ข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. เอกสารที่เกี่ยวข้อง (Documentary Source) ซึ่งการศึกษาในครั้งนี้มีเอกสารที่เกี่ยวข้องดังนี้ หนังสือเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่อง วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดหนองคาย กรมศิลปากรจัดพิมพ์ หนังสือพญานาคของสำนักพิมพ์น้ำฝน หนังสือปฏิหารย์บั้งไฟพญานาค ของ Animate Print and Design Co., Ltd. หนังสือชุดรู้เรื่องเมืองไทย : ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของบริษัทสำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช จำกัด บทความจากวารสารและหนังสือพิมพ์ เว็บไซต์ www.nonghai.go.th www.thaitambon.com www.NongkhaiWeb.com www.bangfaipayanak.com www.sabuy.com เป็นต้น

2. การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้วิจัยได้เลือกใช้การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal interview) ซึ่งตัวผู้วิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์เอง และใช้เทคนิคหลาย ๆ วิธีผสมผสานกันซึ่งได้แก่ การสัมภาษณ์โดยเปิดกว้างไม่จำกัดคำตอบ เพื่อให้ผู้ถูกสัมภาษณ์เล่าเรื่องได้โดยอิสระ และการสนทนากลุ่ม (Focus group) หรือการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Indepth Interview) โดยมีการเตรียมคำถามไว้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์อย่างกว้าง ๆ เท่านั้น

การสนทนากลุ่ม (Focus group) ในการวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการสนทนากลุ่มเพื่อให้ได้เห็นถึงการให้ความหมาย การให้เหตุผลของการดำรงอยู่ ความคาดหวังในอนาคตของประเพณีบั้งไฟพญานาค และเพื่อจะให้เห็นถึงเส้นแบ่งแยกและวิธีการต่อรองได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น โดยมีประเด็นหลักที่จะทำการสนทนากลุ่ม ดังนี้

- แม่น้ำโขงมีความหมายกับท่านอย่างไรบ้าง
- การให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาคว่าอย่างไร
- การบริโภคสินค้าตะวันตก การเปิดรับสื่อ การเข้าถึงเทคโนโลยีที่ทันสมัย มีผลกระทบต่อประเพณีท้องถิ่นหรือไม่
- การให้เหตุผลของการดำรงอยู่ของประเพณีว่าอย่างไร
- มีเส้นแบ่งแยกระหว่างประเพณีท้องถิ่นที่อาศัยความเชื่อทางศาสนากับความเป็นวิทยาศาสตร์หรือไม่และมีความขัดแย้งเกิดขึ้นหรือไม่
- เมื่อมีความขัดแย้งเกิดขึ้นมีวิธีการต่อรองอย่างไร
- ความคาดหวังในอนาคตประเพณีท้องถิ่นจะเป็นอย่างไรบ้าง
- ความทันสมัยและเทคโนโลยีจะเข้ามาทำลายประเพณีท้องถิ่นหรือไม่

การสนทนากลุ่มผู้วิจัยจะใช้ตัวแทนของแต่ละกลุ่มตัวอย่างออกมากลุ่มละ 2 คน คือ

กลุ่ม 1 คนท้องถิ่น คือ

1. นายสาโรจน์ เราวิลัย นักประชาสัมพันธ์ จังหวัดหนองคาย
2. นายพันธ์ บูชากุล มีประสบการณ์บรยายพญานาคที่บ้าน

ผู้วิจัยได้นัดวันที่ 5 ตุลาคม 2546 เวลา 10.00 น. โดยใช้บริเวณหลังบ้านของนายพันธ์ บูชากุล เป็นสถานที่ในการสนทนากลุ่ม สาเหตุที่ผู้วิจัยเลือกวันเวลาและสถานที่ดังกล่าวใช้ในการสนทนากลุ่ม เนื่องจากเป็นวันอาทิตย์ซึ่งเป็นวันที่กลุ่มตัวอย่างสะดวกที่สุด

- อำเภอเมืองหนองคาย : บ้านจอมแจ้ง ต.สีกาย
- อำเภอโพนพิสัย : อบต. จุมพล ต.จุมพล

ซึ่งผู้วิจัยจะลงพื้นที่ตั้งแต่วันที่ 29 กันยายน –12 ตุลาคม 2546 เป็นเวลา 14 วัน และผู้วิจัยจะแบ่งระยะเวลาดังกล่าวเข้าพักตาม HOME STAY ที่กล่าวไว้ข้างต้นตามความเหมาะสมและผู้วิจัยจะเข้าไปร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่การจัดเตรียมงานประเพณีบั้งไฟพญานาค และพิธีบูชาพญานาค ตลอดจนถึงช่วงที่ลูกไฟขึ้นจากแม่น้ำโขงซึ่งถือว่าเป็นช่วงที่สำคัญ (highlight) ที่สุดของงาน โดยเฉพาะที่อำเภอโพนพิสัยผู้วิจัยได้รับความช่วยเหลือจากนายพันธ์ บูชากุล แนะนำให้ผู้วิจัยได้รู้จักกับนายบัญญัติ บูชากุล เป็นประธานอบต.จุมพล อำเภอโพนพิสัย ซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีส่วนร่วมในการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาค เพื่อสังเกตพฤติกรรม ทักษะ ความรู้สึนึกคิดที่มีต่อประเพณีท้องถิ่นและปฏิกิริยาของคนในช่วงลูกไฟขึ้นจากแม่น้ำโขง ซึ่งจะทำให้ผู้วิจัยได้เรียนรู้พร้อมทั้งจดบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสังเกตอย่างละเอียด

แนวทางคำถามในการสัมภาษณ์

คำถามในการสัมภาษณ์จะแบ่งออกเป็น 3 ประเด็น คือ
ประเด็น 1 แนวคำถามเกี่ยวกับประเพณีบั้งไฟพญานาค มีดังนี้

1. ข้อมูลส่วนตัว ได้แก่ อายุ อาชีพ เพศ การศึกษา การนับถือศาสนา
2. ท่านให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาคอย่างไร
3. ท่านคิดว่าประเพณีบั้งไฟพญานาคในปัจจุบันนี้มีความเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตหรือไม่
4. ท่านมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับประเพณีบั้งไฟพญานาคกับเพื่อนบ้านหรือไม่
5. ท่านคิดว่าประเพณีบั้งไฟพญานาคมีความสำคัญอย่างไรกับจังหวัดหนองคาย
6. ท่านคิดว่าควรจะมีการสืบทอดประเพณีต่อไปหรือไม่ เพราะอะไร
7. ท่านมีวิธีอะไรบ้างเพื่อให้ประเพณีบั้งไฟพญานาคดำรงอยู่และสืบทอดไปในอนาคต
8. ท่านเชื่อว่าพญานาคมีจริงหรือไม่
9. ท่านเชื่อว่าลูกไฟนั้นเกิดจากพญานาคจริงหรือไม่
10. ท่านเชื่อว่าบั้งไฟเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติหรือไม่
11. ท่านเชื่อว่าบั้งไฟเป็นฝีมือมนุษย์ทำขึ้นหรือไม่

12. ท่านคิดว่าสิ่งที่ประเพณีบั้งไฟพญานาคสามารถดำรงอยู่ได้นั้นมาจากเหตุผลในด้านใดระหว่างด้านประเพณี/วัฒนธรรม และด้านเศรษฐกิจ/สังคม
13. มีความเชื่อที่ว่าประเพณีบั้งไฟพญานาคเป็นการส่งเสริมให้คนทำความดี ท่านคิดว่าน่าจะมีการรักษาความเชื่อนี้และประเพณีเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวต่อไปหรือไม่

ประเด็น 2 แนวคำถามเกี่ยวกับเทคโนโลยีและสื่อ มีดังนี้

1. ก่อนที่จะมีสถานีโทรทัศน์และภาพยนตร์ที่เข้ามานำเสนอเรื่องบั้งไฟพญานาคท่านให้ความหมายกับประเพณีบั้งไฟพญานาคอย่างไรบ้าง
2. ท่านได้นำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้บ้างหรือไม่ เช่น คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์มือถือ
3. ท่านมีการเปิดรับสื่ออะไรบ้าง เช่น ทีวี อ่านหนังสือพิมพ์ นิตยสาร หนังสือต่าง ๆ ฟังวิทยุ
4. ท่านมีการซื้อและใช้สินค้าต่างประเทศบ้างหรือไม่ เช่น เสื้อผ้า เครื่องสำอาง เครื่องใช้ไฟฟ้า เครื่องประดับ รถยนต์
5. ท่านมีเหตุผลอย่างไรในการใช้สินค้าต่างประเทศ
6. ท่านคิดว่าสิ่งที่สื่อ เทคโนโลยีที่ทันสมัย สินค้าต่างประเทศได้เข้ามาในท้องถิ่นของท่านได้ส่งผลกระทบต่อประเพณีบั้งไฟพญานาคหรือไม่
7. ท่านเคยดูภาพยนตร์เรื่อง 15 คำ เดือน 11 หรือไม่ และท่านมีความรู้สึกอย่างไร
8. ท่านเคยมีการถกเถียงกับเพื่อนบ้านในประเด็นปัญหาที่มีสื่อออกมาเสนอว่าบั้งไฟเป็นฝีมือมนุษย์หรือไม่
9. ท่านมีความคิดเห็นและรู้สึกอย่างไร เมื่อมีสถานีโทรทัศน์ช่องหนึ่งที่อยู่ออกมาเสนอว่าเป็นฝีมือมนุษย์ทำให้เกิดเป็นบั้งไฟ
10. ท่านเคยมีการถกเถียงกับเพื่อนบ้านในประเด็นที่มีผู้ออกมาทำการพิสูจน์การเกิดของลูกไฟและบอกว่าเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติหรือไม่
11. ท่านมีความคิดเห็นและความรู้สึกอย่างไรที่มีทั้งสื่อที่บอกว่าเป็นฝีมือมนุษย์และนักวิทยาศาสตร์บอกว่าเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ

ประเด็น 3 แนวคำถามเกี่ยวกับโลกาภิวัตน์และท้องถิ่น มีดังนี้

1. ท่านเข้าใจว่าความเจริญทางเทคโนโลยี ความทันสมัยอย่างไรบ้าง
2. ถ้าประเพณีบั้งไฟพญานาคมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นท่านคิดว่ามาจากผลกระทบของความทันสมัยหรือไม่ และดีหรือไม่ดีอย่างไร

3. ในช่วงที่ไม่มีงานประเพณีบั้งไฟพญานาค ชุมชนของท่านทำอะไรกันบ้าง มีกิจกรรมอย่างอื่นหรือไม่และเมื่อเกิดความขัดแย้งท่านทำอย่างไร
4. เมื่อเกิดประเด็นปัญหาในเรื่องของการเกิดลูกไฟในแม่น้ำโขงที่มีความขัดแย้งกับความเชื่อท้องถิ่นท่านมีวิธีการต่อรองอย่างไรบ้าง
5. เมื่อชุมชนของท่านมีประเด็นปัญหาขัดแย้งกันในเรื่องอื่นที่นอกเหนือไปจากเรื่องการเกิดลูกไฟในแม่น้ำโขง ท่านมีวิธีการต่อรองอย่างไร
6. จากสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วส่งผลกระทบต่อการศึกษาประเพณีอย่างไรบ้าง
7. ท่านคิดว่าความทันสมัยและเทคโนโลยีสมัยใหม่เป็นตัวเข้ามาทำลายประเพณีท้องถิ่นหรือไม่
8. ท่านมีความคาดหวังต่อการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคอย่างไรในสถานะที่สังคมมีความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์
9. ท่านมีความคาดหวังต่อการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคอย่างไร หลังจากที่เกิดประเด็นความขัดแย้งกับความเชื่อท้องถิ่นที่สื่อออกมาน่าเสนอ

ระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามระยะเวลาที่ใช้ในการเก็บข้อมูลในช่วงวันที่ 29 กันยายน - 12 ตุลาคม 2546 เป็นระยะเวลา 14 วัน สาเหตุที่ผู้วิจัยได้เลือกช่วงเดือนกันยายนและตุลาคม เนื่องจากในช่วงเดือนกันยายนและตุลาคมเป็นช่วงใกล้เทศกาลออกพรรษา บั้งไฟจะขึ้นในคืนวันออกพรรษาซึ่งปี 2546 นี้บั้งไฟจะขึ้นวันที่ 10 ตุลาคม และจะมีการเตรียมงานประเพณีบั้งไฟพญานาค ซึ่งจะเป็นช่วงผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องมารวมตัวกัน

ก่อนหน้าผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ เพื่อเข้าไปศึกษาและพูดคุยกับชาวบ้าน เก็บข้อมูลแวดล้อมอื่น ๆ และรายละเอียดต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยมาบ้างแล้ว

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูล 2 แบบ คือ

- การวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย (Induction Analytic) จากข้อมูลเบื้องต้นที่ได้จากการสังเกต การซักถาม และการสัมภาษณ์

- วิเคราะห์จาก Coding Sheet เพื่อทราบถึงการให้ความหมายและเส้นแบ่งแยกของกลุ่มตัวอย่างในแต่ละกลุ่มซึ่งจะมีตาราง Coding Sheet 4 ชุด คือ

- แสดงการให้ความหมายประเพณีบั้งไฟเชิงสัมพันธ์กับพุทธศาสนา, ไสยศาสตร์, วัฒนธรรม, ปรากฎการณ์ธรรมชาติ, ทูณ, การท่องเที่ยว, สังคมและเทคโนโลยีของกลุ่มต่าง ๆ
- ปัจจัยต่าง ๆ ในเชิงสัมพันธ์กับประเพณีท้องถิ่น
- แสดงการให้เหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาค
- ความขัดแย้งและเส้นแบ่งแยกระหว่างกลุ่มในประเด็นความเชื่อพื้นบ้าน

เพื่อนำมาอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น หาข้อสรุปและทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้เพื่อตอบปัญหานำวิจัย

การนำเสนอข้อมูล

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลในแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analysis Description) โดยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษา การสัมภาษณ์ และการสังเกตจากประชากรและกลุ่มตัวอย่าง เพื่อใช้ในการตอบปัญหานำวิจัย ในส่วนของการให้ความหมายนำเสนอภาพรวม ซึ่งจะมีด้านของพุทธศาสนา ไสยศาสตร์ ทูณ (เศรษฐกิจ) สังคมและเทคโนโลยี เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับการให้ความหมายและเหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคของจังหวัดหนองคาย ในยุคโลกาภิวัตน์

บทที่ 4

ผลการวิจัย

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาเรื่อง “การให้ความหมายและเหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคในยุคโลกาภิวัตน์” ผู้วิจัยได้แบ่งผลการนำเสนอข้อมูลออกเป็น 4 ตอน โดยการพรรณนาวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการสังเกตเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการวิจัยทั้งสี่ข้อ ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 นำเสนอผลการวิเคราะห์การให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาค
เพื่อตอบคำถามในวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 “เพื่อศึกษาถึงการให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาคในท่ามกลางยุคโลกาภิวัตน์ของกลุ่มชาวบ้านกลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์และกลุ่มนักท่องเที่ยว” โดยมีรายละเอียดที่ได้ศึกษาคือ

- ประวัติความเป็นมาของประเพณีท้องถิ่น
 - ◆ กำเนิดพญานาค
 - ◆ การเกิดแม่น้ำโขง
 - ◆ พญานาคสร้างเมืองหนองคายและเมืองเวียงจันทน์
- การให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาค
 - ◆ กลุ่มท้องถิ่น
 - กลุ่มท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดงาน
 - กลุ่มท้องถิ่นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดงาน
 - ◆ กลุ่มผลประโยชน์
 - ◆ กลุ่มนักท่องเที่ยว
 - นักท่องเที่ยวชาวไทย
 - นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ
- ความสอดคล้องกับประวัติความเป็นมา

ตอนที่ 2 นำเสนอผลการวิเคราะห์การให้ความหมายในเชิงสัมพันธ์กับประเพณีท้องถิ่น

โดยวิเคราะห์จากปัจจัยด้านวัฒนธรรม ความเชื่อและกิจกรรมทางศาสนา ปัจจัยด้านการเปิดรับสื่อ ปัจจัยด้านการบริโภคสินค้าตะวันตกและปัจจัยด้านการเข้าถึงเทคโนโลยี ซึ่งปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้อาจมีผลต่อการให้ความหมายและการดำรงอยู่ของประเพณีท้องถิ่นเพื่อตอบคำถามในวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 “เพื่อศึกษาถึงการมองตัวเองในเชิงสัมพันธ์กับประเพณีท้องถิ่นในกลุ่มท้องถิ่น กลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์และกลุ่มนักท่องเที่ยว”

ตอนที่ 3 นำเสนอผลการวิเคราะห์การให้เหตุผลของการดำรงอยู่ของประเพณีท้องถิ่นและเส้นแบ่งแยกระหว่างประเพณีท้องถิ่นที่อาศัยความเชื่อทางศาสนากับความเป็นวิทยาศาสตร์ของยุคโลกาภิวัตน์

เพื่อตอบคำถามในวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 “เพื่อศึกษาถึงการให้เหตุผลของการดำรงอยู่ของประเพณีในกลุ่มท้องถิ่นและกลุ่มนักท่องเที่ยว และเพื่อศึกษาถึงเส้นแบ่งแยกระหว่างความเชื่อทางศาสนาและความเป็นวิทยาศาสตร์ของยุคโลกาภิวัตน์และการเจรจาต่อรองของคนท้องถิ่นในประเพณีบั้งไฟพญานาค โดยมีรายละเอียดที่ได้ศึกษา คือ

- การให้เหตุผลของการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาค
- เส้นแบ่งแยกของประเพณีท้องถิ่นระหว่างความเชื่อทางศาสนาและความเป็นวิทยาศาสตร์รวมถึงวิธีการเจรจาต่อรองของคนท้องถิ่นในประเพณีบั้งไฟพญานาค

ตอนที่ 4 นำเสนอผลการวิเคราะห์ความคาดหวังและวิธีการปฏิบัติการเพื่อการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์

เพื่อตอบคำถามในวัตถุประสงค์ข้อที่ 4 “เพื่อศึกษาถึงความคาดหวังและวิธีการปฏิบัติการเพื่อการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์” โดยมีรายละเอียดที่ได้ศึกษา คือ

- ความคาดหวังในประเพณีบั้งไฟพญานาค
- วิธีการปฏิบัติการเพื่อการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาค

ตอนที่ 1 ผลการวิเคราะห์การให้ความหมายของประเพณีบังไฟพญานาค

ประวัติความเป็นมาของประเพณีท้องถิ่น

จากความเชื่อของคนโบราณเชื่อว่าในแม่น้ำโขงเป็นที่สิงสถิตของพญานาค ฉะนั้นเมื่อเกิดปรากฏการณ์ประหลาด เช่น รอยประหลาด เหมือนกับรอยตะขาบขนาดใหญ่ ต้นมะพร้าวที่มีใบออกมามีรูปร่างที่ค่อนข้างเหมือนพญานาค และลูกไฟที่พุ่งขึ้นจากลำน้ำโขง ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวทั้งหมดนี้จะปรากฏขึ้นในช่วงใกล้วันออกพรรษา โดยเฉพาะลูกไฟที่เกิดขึ้นในคืนวันออกพรรษาของทุกปี ปรากฏการณ์ประหลาดทั้งหมดนี้ทำให้ชนชาวลุ่มน้ำโขงเชื่อว่าเป็นการกระทำของพญานาค ผู้ซึ่งคอยดูแลรักษาแม่น้ำโขง

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาประวัติความเป็นมาของประเพณีท้องถิ่นเพื่อเป็น ข้อมูลเบื้องต้นที่จะทำให้เข้าใจถึงเรื่องราวความศรัทธา ความเชื่อของชนชาวแถบลุ่มน้ำโขง ที่มีต่อ พญานาค ดังนี้

กำเนิดพญานาค

พญานาค ก็คือ งูใหญ่

พญานาคเป็นสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่งในโลกธาตุตามตำราทางศาสนา กล่าวว่า “นาค” เป็นงูใหญ่จะเรียกว่าพญางูก็ได้ ในบรรดานาคทั้งหลายเหล่านั้น “พญาอนันตนาคราช” เป็นใหญ่ที่สุดตำนานโลกธาตุของทางศาสนาพราหมณ์ได้กล่าวถึงการเกิดของนาคนี้ว่า เกิดแต่ “พระกศยปะ” กับนางวินดา เป็นพี่น้องกับครุฑ ทั้งนาคและครุฑ แต่คนละแม่ แม่ของครุฑชื่อ “นางกระทรู” ทั้งเรื่องของนาคและครุฑล้วนเป็นเรื่องของภพภูมิที่ซ้อนกันอยู่กับภพภูมิของมนุษย์เรา แต่มองไม่เห็นกัน เพราะมีความละเอียดอ่อนต่างกันและยังมีมิติแห่งกาลเวลาเป็นตัวแบ่งกัน โลกทั้งสามออกจากกัน จึงกล่าวได้ว่า “ทั้งสามโลกจึงดำรงอยู่ในที่เดียวกันแต่ไม่พบเจอกัน ต่างมิติต่างความถี่ ต่างเวลา ต่างคนต่างดำรงอยู่ในภพในภูมิของตน”

การเกิดแม่น้ำโขง

ดินแดนทางภาคเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีเรื่องราวเกี่ยวกับพญานาคมากกว่าภาคอื่น ๆ โดยเฉพาะผู้คนทางแถบลุ่มแม่น้ำโขง มีความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคมาแต่โบราณกาล ในตำนานของชาติไทยก็มีเรื่องของพญานาคปะปนอยู่ด้วย เช่น ตำนานการเกิดแม่น้ำโขงตามตำนานกล่าวว่า ได้มีพญานาคชื่อ เจ้าพ่อพญาศรีสุทโธ ครองเมืองหนองกระแสนอยู่ครั้งหนึ่ง (คือแคว้นยูนนาน ประเทศจีนในปัจจุบัน) มีบริวาร 5,000 ส่วนอีกครั้งหนึ่งเป็นของ สุวรรณนาคและมีบริวาร 5,000 เช่นกัน ทั้งสองฝ่ายอยู่กันด้วยความรัก สามัคคี มีอะไรก็แบ่งกันกินเป็นเช่นนี้ตลอดมา จนอยู่มาวันหนึ่ง สุวรรณนาค พาบริวารออกไปล่าเนื้อหาอาหารได้ข้างมาเป็นอาหาร จึงได้แบ่งให้ สุทโธนาค ครั้งหนึ่ง พร้อมกับนำขนช่างไปให้ดูเพื่อเป็นหลักฐาน ต่างฝ่ายต่างก็อึ้งหน้าสำราญและอยู่มาวันหนึ่ง สุวรรณนาค ก็ออกหาอาหารอีก ครั้งนี้ได้เม่นมาเป็นอาหาร จึงได้แบ่งให้สุทโธนาคไปครั้งหนึ่ง พร้อมกับนำขนไปให้เพื่อเป็นหลักฐานเช่นเคย เม่นตัวนี้คเดียวแต่ขนใหญ่ เมื่อแบ่งให้สุทโธนาค ก็ไม่พอใจ เพราะพิจารณาแล้ว ขนาดขนยังใหญ่ขนาดนี้ แล้วตัวคงต้องใหญ่กว่านี้แน่นอน จึงไม่รับเนื้อเม่น พร้อมกับส่งคืน สุวรรณนาค เห็นดังนั้นจึงได้ชี้แจงให้ทราบขอให้รับไว้เป็นอาหาร และผลสุดท้ายทั้งสองจึงประกาศสงครามกัน สาเหตุที่เมื่ออีกฝ่ายหนึ่งออกหาอาหาร อีกฝ่ายหนึ่งจะต้องไม่ต้องออกไป เพราะกลัวว่าบริวารจะปะทะกัน

เมื่อประกาศสงครามกันขึ้น ต่างฝ่ายต่างก็ระดมไพร่พลบริวาร สงครามเกิดขึ้นไม่มีฝ่ายไหนแพ้ ชนะ พญานาคทั้งสองรบกันอยู่เป็นเวลา 7 ปี ก็ไม่มีใครแพ้ ชนะ เพราะต่างฝ่ายต่างก็หวังครองหนองกระแสนเพียงคนเดียว จนทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างอยู่รอบ ๆ หนองกระแสนเกิดความเสียหายเดือดร้อนไปตาม ๆ กัน พื้นโลกสะเทือนเกิดแผ่นดินไหว เทวดาต่างก็เดือดร้อนกันไปด้วยทั้งสามภพ ความเดือดร้อนทราบไปถึงพระอินทราธิราชผู้เป็นใหญ่ เทวดาทั้งหลายต่างก็พากันไปร้องทุกข์และเล่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ให้พระอินทร์ได้ทราบ ดังนั้นจึงได้หาวิธีให้พญานาคทั้งสองหยุดรบกันเพื่อความสงบสุขของไตรภพ จึงได้เสด็จลงจากดาวดึงส์มายังเมืองมนุษย์โลกที่หนองกระแสน แล้วตรัสเป็น เทวราชโองการว่า “ให้ท่านทั้งสองหยุดรบกันเดี๋ยวนี้” การทำสงครามครั้งนี้ถือว่าเสมอกัน และให้หนองกระแสนเป็นเขตปลอดสงคราม และให้พญานาคทั้งสองสร้างแม่น้ำคนละสาย จากหนองกระแสน ใครสร้างถึงทะเลก่อนจะได้ปลาน้ำไปไว้ในแม่น้ำแห่งนั้น และให้ถือเอาภูเขาพญาไฟเป็นเขตกันคนละฝ่าย ใครข้ามไปราวี่รุกรานกันขอให้ไฟจากภูเขาไฟไหม้ฝ่ายนั้นเป็นจุดมหาจุล

หลังจากพระอินทร์ตรัสเป็นเทวราชโองการเช่นนั้น สุธโธนาครพร้อมไพร่พลอพยพออกจากหนองกระแสน้ำออกมาเป็นทางมุ่งไปทางทิศตะวันออกของหนองกระแสน้ำทำให้ดินลึกเป็นคลอง เมื่อถึงตรงไหนเป็นภูเขาก็กัดโค้งไปตามภูเขา หรืออาจจะลอดภูเขาบ้างตามความยากง่ายในการสร้าง เพราะสุทธโธนาครเป็นคนใจร้อน แม่น้ำนี้เรียกว่า “แม่น้ำโขง” คำว่า โขง มาจากคำว่า โข้ง ที่หมายถึงไม่ตรง ส่วนฝั่งลาวเรียกว่า แม่น้ำของ

ส่วนสุวรรณนาครเมื่อได้รับเทวราชโองการก็พาบริวารไพร่พลออกจากหนองกระแสน้ำออกมาเป็นทางมุ่งไปทางทิศใต้ของหนองกระแสน้ำ สุวรรณนาครเป็นคนตรงพิถีพิถันและยังเป็นผู้มีจิตใจเย็น การสร้างแม่น้ำจึงต้องทำให้ตรง เมื่อตรงได้ถึงก่อนจะได้เป็นผู้ชนะ แม่น้ำนี้เรียกว่า แม่น้ำน่าน แม่น้ำแห่งนี้จึงเป็นแม่น้ำที่ตรงกว่าแม่น้ำทุกสายในประเทศไทย

การสร้างแม่น้ำแข่งขัน ปรากฏว่าสุทธโธนาครสร้างแม่น้ำโขงเสร็จก่อนตามสัญญาของพระอินทร์ สุธโธนาครเป็นผู้ชนะ ดังนั้นปลาบึกจึงต้องไปอยู่แม่น้ำโขงแห่งเดียวในโลก

จากนั้น สุธโธนาครสร้างเสร็จและเป็นผู้ชนะตามสัญญาแล้ว จึงได้แผลงฤทธิ์เหาะไปเฝ้าพระอินทร์ ณ ดาวดึงส์ ทูลถามพระอินทร์ว่า “ตัวข้าเป็นชาติเชื้อพญานาค จะอยู่โลกมนุษย์นานเกินไปก็ไม่ได้” จึงได้ขอทางขึ้นลงระหว่างเมืองบาดาลกับเมืองมนุษย์เอาไว้ 3 แห่ง พร้อมกับทูลถามว่า “จะให้ครอบครองอยู่ตรงไหนแน่นอน” พระอินทร์ผู้เป็นใหญ่จึงอนุญาตให้มีพญานาคเอาไว้ 3 แห่ง คือ ที่ธาตุดหลวงนครเวียงจันทน์, ที่หนองคันแท และที่พรหมประกายโลก (คำชะโนด) ธาตุดหลวงนครเวียงจันทน์ และหนองคันแท เป็นทางขึ้น-ลงของพญานาคเท่านั้น ส่วนพรหมประกายโลก คือที่พรหมได้กลิ่นไอดิน เมื่อพรหม เทวดาลงมากินดินจนหมดฤทธิ์กลายเป็นมนุษย์แล้วให้สุทธโธนาครไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่นั่นซึ่งมีดินชะโนดขึ้นเป็นสัญลักษณ์ (ชะโนดมีลักษณะเหมือนต้นมะพร้าว ต้นหมากและต้นตาล ผสมกัน) และให้ถือเป็นต้นไม้บรรพกาลให้สุทธโธนาครมีลักษณะ 31 วัน ข้างขึ้น 15 วัน ให้สุทธโธนาครและบริวารกลายเป็นมนุษย์ เรียกว่า “เจ้าพ่อพญาศรีสุทโธ” มีวังนาคินทร์คำชะโนดเป็นถิ่น หรืออีกชื่อหนึ่งที่ชาวบ้านเรียกคือ เมืองชะโนด อยู่ระหว่าง ต.วังทองและ ต.บ้านม่วง และ ต.จันทร์ อ.บ้านดุง จ.อุดรธานี และอีก 15 วันข้างแรม ให้สุทธโธนาครและบริวารกลายเป็นนาค และเรียกชื่อว่า “พญานาคราชศรีสุทโธ” ให้อาศัยอยู่เมืองบาดาล

ดังนั้นชาวบ้านม่วง บ้านเมืองไพร บ้านวังทอง อ.บ้านคูดง จ.อุดรธานี จึงพบเห็น ชาวเมืองชะโนดไปเที่ยวงานบุญประจำปีทั้งผู้หญิงผู้ชายอยู่หลายครั้ง บางทีจะเห็นผู้หญิงไปยืมฟืม (เครื่องมือทอผ้า) ไปทอผ้าอยู่เป็นประจำ และเมื่อคุยกับชาวบ้านถูกคอกันก็ได้นอนพักที่บ้าน ชาวบ้าน แต่ขอให้จัดที่นอนให้เป็นใต้ถุนบ้านในพะเนียด (กระเชอใหญ่) แต่เมื่อชาวบ้านตื่นขึ้นมา ดูหญิงสองคนนั้นกลายเป็นงูใหญ่นอนขดอยู่หรือไม่บางครั้งชาวเมืองชะโนด ได้จัดงานบุญประจำปี มีการมาว่าจ้างเอาภาพยนตร์ไปฉายที่เมืองชะโนดก็เคยมี จนหน่วยฉายหนังร่ำเมืองอุดรธานี กลัวไป ตาม ๆ กัน เรื่องนี้สามารถที่จะสอบถามชาวบ้านในระแวกนั้นได้ถึงเรื่องอัศจรรย์ต่าง ๆ หรือแม้ เวลาที่เกิดน้ำท่วมใหญ่ แต่ที่คำชะโนดกลับยกตัวลอยขึ้นทั้งเกาะ น้ำจะไม่ท่วมเมื่อเวลาน้ำลดก็จะ ลดลงเหมือนเดิม

ภาพที่ 12 ชาติหลวงนครเวียงจันทน์ที่เชื่อว่าเป็นทางขึ้น-ลงของพญานาค ตั้งอยู่ที่นครเวียงจันทน์เมืองหลวงของประเทศลาว

นอกจากนี้ยังมีความเชื่อสืบกันมานานแสนนานแล้วว่า ลำน้ำโขงสายเลือดของทั้งสอง ฝั่งไทย – ลาว เป็นลำน้ำศักดิ์สิทธิ์คู่เคียงกันกับลำน้ำคงคาแห่งชมพูทวีป ลำน้ำโขงจัดเป็นลำน้ำที่มีความศักดิ์สิทธิ์ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าสืบกันมาว่า ภายใต้อำนาจน้ำโขงนั้นมีถ้ำลับ สามารถเชื่อมต่อกับเขต ภูมิภาคอื่น ๆ ได้ นอกจากนั้นยังมีถ้ำแก้วใต้บาดาลซึ่งเป็นที่อยู่ของเหล่า นาคผู้ทรงมหิทธิฤทธิ์ เรื่องนี้ มีครูบาอาจารย์หลายท่านยืนยันตรงกันว่าใต้อำนาจน้ำโขงนั้นมีถ้ำแก้ว มีพญานาคจริง ๆ

สมัยก่อนพระณเรศศิษย์สายพระอาจารย์มั่นท่านสั่งเอาไว้ว่าห้ามเอาบาตรเปื้อนอาหาร เปื้อนปลาร้าไปล้างยังริมตลิ่งโขงเพราะไปโดนหัวพญานาคเข้า พระณเรศบางรูปไม่เชื่อก็ได้ไปทำการ ล้างเข้าปรากฏว่าอยู่ ๆ ตลิ่งริมโขงเกิดถล่มพังลงมา พระณเรศที่กล้าดีรูปนั้นต้องรีบตะเกียกตะกาย

ขึ้นฝั่ง เกือบเอาชีวิตไม่รอด แสดงให้เห็นว่านาคได้ลำน้ำโจงไม่พอใจทำให้เกิดอาเพศขึ้น เมื่อเรื่องนี้ทราบถึงท่านอาจารย์มั่น ท่านจึงได้กล่าวว่า พญานาคได้ลำน้ำโจงเขาเอาหางพาดค้ำจึงทำให้ค้ำค้ำพังลงมาดังกล่าว ตั้งแต่นั้นมาพระเถรทั้งหลายจึงไม่กล้าเอาบาตรไปล้างน้ำบริเวณนั้นอีกเลย

แม้ทุกวันนี้ครูบาอาจารย์รวมทั้งชาวบ้านบริเวณทั้งสองฝั่งก็ยังคงมีความเชื่อฝังใจอยู่อย่างแนบแน่นไม่เสื่อมคลาย พระธาตุเจดีย์หลายแห่งทางภาคอีสานต่างก็มีตำนานกล่าวว่ามิพญานาคเป็นผู้ทำการรักษาดูแล

โดยสรุปแล้วพญานาคนั้น โบราณท่านว่าเป็น “เทพเดรัจฉาน” คือถือกำเนิดโดยชาติพันธุ์ แล้วเป็นเดรัจฉานคือ งูใหญ่ มีหงอน แต่มีฤทธิ์เปรียบได้ด้วยเทพ รวมแล้วจึงเรียกว่าเทพเดรัจฉาน

พญานาคสร้างเมืองหนองคายและเมืองเวียงจันทร์

มีตำนานอ้างว่าทั้งสองเมืองนี้ถูกสร้างขึ้นด้วยเหล่าพญานาคโดยมีชายคนหนึ่งชื่อว่า “บุรีจันท์ อ่วยล้วย” เป็นผู้มีใจบุญสุนทาน จิตใจเป็นกุศล โอบอ้อมอารีย์แก่คนและสัตว์ ทำบุญให้ทานอยู่เป็นนิตย์ ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ ร่องสะแก ในเวียงจันทร์ทุกวันนี้ ด้วยอำนาจบุญกุศลช่วยชูทำให้เป็นที่รักของนาค มนุษย์ และเทวดา จึงมีนาคมากอยช่วยเหลือในกิจกรรมต่าง ๆ มีชาติโดยมี สุวรรณนาค เป็นต้น ได้พิจารณาตั้งเมืองในที่เหมาะสมและเนรมิตบ้านเมืองให้แก่บุรีจันท์ อ่วยล้วย

นาคเป็นสัตว์เลื้อยคลานที่มีมาก่อนสมัยพุทธกาล อาศัยอยู่ที่เมืองบาดาลในส่วนของลึกลงมากของใต้น้ำ นิสยโดยทั่วไปจะฝังไฟในคุณธรรมมีจิตใจเมตตา แต่ก็ยังแฝงไปด้วยความรุนแรงแห่งฤทธิ์เดชที่เกิดจากการบำเพ็ญเพียร ฤทธิ์เดชนี้จะมุ่งไปที่การป้องกันมิใช่การทำลาย นาคมีภพภูมิเป็นทิพย์มีอิทธิฤทธิ์ที่สามารถบันดาลให้เกิด ให้เห็นสรรพภาวะเหนือโลกได้อเนกประการ ทั้งยังมีประชากรจำนวนมากมีการดำรงชีวิตที่ไม่แตกต่างจากมนุษย์ คือมีบ้านเมือง มีเครื่องประดับเหมือนมนุษย์

นาค มีชื่อเรียกต่าง ๆ กันว่า “พระยานาค” หรือ “พญานาค” หรือ “ภูซงค์” “วาสุกรี” “วาสูกิ” “นาคี” “นาคา” “อนันตนาค” หรือ “เศษนาค” (อ่านว่า เส-สะ-นาค) ตามความหมายที่เข้าใจกันมาว่า นาคตัวยาว ๆ อย่างงูในบาลีปิฎกมว่าเป็นพวกกิ้งกือเตา

งูใหญ่หรือพญานาค ที่เกี่ยวกับคนไทย น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพุทธและศาสนาฮินดู เมื่อ 1,500 ปีมาแล้ว การที่ไทยรับเอาวัฒนธรรมจากหลายแห่งมาผสมผสานกับวัฒนธรรมท้องถิ่น และคนไทยเองก็ประกอบด้วยหลายกลุ่ม หลายเผ่าพันธุ์รวมกัน จึงไม่สามารถชี้ชัดได้ว่า นาคเป็นสัญลักษณ์ของสิ่งใดกันแน่ แต่หากถามว่าคนปัจจุบันเชื่ออย่างไรกับพญานาค ก็ยังตอบยาก นาคอาจเป็นลัทธิหนึ่ง หรือ นาคอาจหมายถึงบรรพบุรุษของคนไทย หรืออาจเป็นสัญลักษณ์คู่กับสถาบันศาสนา และพระมหากษัตริย์ แต่ที่ยอมรับกันทั่วไป คือความสัมพันธ์ระหว่าง “นาคกับน้ำ” คือนาคเป็นผู้บันดาลความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ทุกชีวิต จีน ญี่ปุ่น เวียดนาม ซึ่งก็ถือว่า พญานาค เป็นหนึ่งในสัตว์กายสิทธิ์ ที่คู่ควรกับสถาบันกษัตริย์และศาสนา แม้แต่รอบปีนักษัตร ที่มีสัตว์อยู่ 12 ชนิด ในหนึ่งนั้นก็มี ปีมะโรงและ มะเส็ง รวมอยู่ด้วย แต่สิ่งที่เห็นชัดเจนที่สุดของคนไทยที่จะมีพญานาคเข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันเสมอ ซึ่งโดยมากแล้วจะมีติดไว้ประจำบ้านสิ่งนั้นคือ ไม้ขีดไฟตราพระยานาค

ภาพที่ 13 กล่องไม้ขีดไฟตราพระยานาค

จากปรากฏการณ์ของการเกิดลูกไฟที่พุ่งขึ้นจากลำน้ำโขงสู่อากาศ หรือที่เรียกกันว่า “บั้งไฟพญานาค” นั้น จะมีขึ้นเฉพาะคืนวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ซึ่งตรงกับวันออกพรรษาเท่านั้น ความมหัศจรรย์จากจุดนี้ ทำให้คนหลายฝ่ายเกิดความสงสัย จึงส่งผลให้มีการหาสาเหตุที่มาของลูกไฟนี้ โดยมีนายแพทย์มณัส กนกศิลป์ กุมารแพทย์ประจำโรงพยาบาลหนองคาย เป็นผู้ริเริ่มทำการศึกษาวิจัยและเฝ้าติดตามปรากฏการณ์การเกิดบั้งไฟพญานาคมากกว่า 11 ปี ซึ่งได้วิเคราะห์การเกิดปรากฏการณ์ตามหลักวิทยาศาสตร์ จนได้กลายเป็นทฤษฎีมณัส หรือแม้กระทั่งสื่อมวลชนก็ยังให้ความสนใจกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ โดยสืบเนื่องจากปลายปี 2545

สถานีโทรทัศน์ไอทีวีได้ออกมาเสนอประเด็นข่าวว่าบั้งไฟพญานาคเป็นฝีมือการยิงปืนของทหารลาว และรวมไปถึงได้มีการสร้างภาพยนตร์เรื่อง 15 คำ เดือน 11 ซึ่งมีเค้าโครงเรื่องเกี่ยวกับบั้งไฟพญานาคว่า พระลาวเป็นผู้ทำบั้งไฟและลงไปวางบั้งไฟไว้ได้แม่น้ำโขง รอวันออกพรรษาบั้งไฟก็จะขึ้นมาจากน้ำกลายเป็นบั้งไฟพญานาค ตามความเชื่อของชาวบ้าน ออกฉายตามโรงภาพยนตร์ทั่วประเทศ รวมไปถึงโรงภาพยนตร์ในจังหวัดหนองคายและยังได้ผลิตเป็นวีซีดีอีกด้วย

ดังนั้น ในช่วงที่ผู้วิจัยทำการศึกษายู่เป็นช่วงที่กระแสของสื่อมวลชนกำลังเป็นที่ฮือฮา และกำลังร้อนแรงคำตอบที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างจึงไปสอดคล้องกับกระแสของสื่อมวลชน อันเนื่องมาจากข่าวสารจากสื่อมวลชนนั้น สามารถเข้าถึงชาวบ้านได้อย่างทั่วถึง โดยไม่สามารถที่จะปิดกั้นได้อีกต่อไป

ในคืนวันออกพรรษาทุกปี (ของไทยกับลาวจะไม่ตรงกันบางปี คือถ้าปีใดมีเดือนแปดสองหนจะเลื่อนไปอีก 1 วัน หรือวันออกพรรษาของสปป.ลาว) เป็นคืนแห่งเทศกาลบุญบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย ถือเป็นงานใหญ่และสำคัญแต่ละปีจะมีนักท่องเที่ยวเป็นแสน ๆ จากทั่วสารทิศมารวมกันตามริมฝั่งโขง จังหวัดหนองคาย เพื่อคอยชมปรากฏการณ์มหัศจรรย์บั้งไฟพญานาค ซึ่งเกิดขึ้นในลำน้ำโขงเพียงคืนเดียวในหนึ่งรอบปี

นอกจากนี้ นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ที่ไม่ได้จองที่พักล่วงหน้า จะไม่มีที่พักเนื่องจากโรงแรมรีสอร์ทส่วนใหญ่เต็มทั้งหมด จะหาที่พักในส่วนที่ไม่ได้จองห้องพักไว้ไม่ว่าจะเป็นโฮมสเตย์ สวนสาธารณะ วัด โรงเรียน และนักท่องเที่ยวส่วนหนึ่งก็เตรียมเครื่องนอน อาหารไปทำกินกัน เพื่อจะได้รอดูชมสิ่งมหัศจรรย์แห่งลุ่มน้ำโขงครั้งนี้ ตลอดทั้งวันถนนในตัวเมืองการจราจรเริ่มติดขัดหลายแห่ง นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เดินทางมาจากต่างจังหวัด พร้อมกันนี้ทางเทศบาลเมืองหนองคายได้จัดถนนอาหาร ออกร้านจำหน่ายสินค้าตลอดริมเขื่อน คู่มวัดบางศรีเมือง และมีการจัดงานมหรสพแสงสีเสียงอย่างยิ่งใหญ่

ส่วนบรรยากาศที่อำเภอโพธิ์ชัย สถานที่เกิดบั้งไฟพญานาคในช่วงเช้า ชาวบ้านจัดพิธีบวงสรวงพญานาคแบบโบราณ ที่บริเวณศาลปากห้วยหลวง เพื่อเข้าทรงติดต่อกับพญานาคตามประเพณีของชาวโพธิ์ชัย และอัญเชิญเครื่องเช่น ไหว้ศาลปากห้วยหลวงไปยังทำน้าวัดไทย หลังจากทำพิธีบวงสรวงประกอบพิธีพราหมณ์ และนำเครื่องเช่น ไหว้ไปลอยในแม่น้ำโขง

การให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาค

ผู้วิจัยทำการศึกษา ถึงการให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาคในท่ามกลางยุคโลกาภิวัตน์ โดยได้แบ่งกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาคั้งไฟออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มท้องถิ่น
2. กลุ่มผลประโยชน์
3. กลุ่มนักท่องเที่ยว

กลุ่มท้องถิ่น

จากการศึกษาได้แบ่งกลุ่มท้องถิ่นออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

- 1.1 กลุ่มท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาค
- 1.2 กลุ่มท้องถิ่นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาค

1.1 กลุ่มท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาคในปี 2546

กลุ่มท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาคในปี 2546

ประกอบด้วย

ตารางที่ 3 แสดงปัจจัยด้านวัย / เพศ / การศึกษา / ศาสนาของกลุ่มท้องถิ่น ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาค

ชื่อ – นามสกุล	วัย (ปี)	เพศ	การศึกษา	ศาสนา	การให้ความหมายประเพณี
1. นายไพรัตน์ ภาสอน	54	ชาย	มัธยมศึกษาปีที่ 3	พุทธ	} ปรากฏการณ์ธรรมชาติ + พญานาคตามความเชื่อทางศาสนา ปรากฏการณ์ธรรมชาติ ปรากฏการณ์ธรรมชาติ ปรากฏการณ์ธรรมชาติ ปรากฏการณ์ธรรมชาติ ปรากฏการณ์ธรรมชาติ ปรากฏการณ์ธรรมชาติ ปรากฏการณ์ธรรมชาติ ปรากฏการณ์ธรรมชาติ
2. นายประมวล พรหมเรืองเดช	34	ชาย	ประถมศึกษาปีที่ 4	พุทธ	
3. นายสาโรจน์ เราวิลัย	51	ชาย	ปริญญาตรี	พุทธ	
4. นายดอน วันวิสา	17	ชาย	ประถมศึกษาปีที่ 6	พุทธ	
5. นายคำสุด ลายโยที	49	ชาย	ประถมศึกษาปีที่ 4	พุทธ	
6. นายสัมฤทธิ์ พระโพธิ์	42	ชาย	ประถมศึกษาปีที่ 4	พุทธ	
7. นายบัญญัติ บุชากุล	35	ชาย	ปริญญาตรี	พุทธ	
8. ส.ต.อ.สุพรรณ แก้วอาด	36	ชาย	มัธยมศึกษาปีที่ 6	พุทธ	
9. ร.ต.ท.นาวก หาทรรวมวงศ์	44	ชาย	มศ. 5	พุทธ	
10. จ.ส.ปราชญ์ ปรีดาเถ	39	ชาย	ปริญญาตรี	พุทธ	

ความหมายที่ 1 คือให้ความหมายประเพณีบังไฟพญานาคในด้านของปรากฏการณ์
ธรรมชาติ 7 คน ดังนี้

“เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ มันเกิดขึ้นเอง ในห้วย กู คลอง กี่ขึ้น”

(คอน วันวิสา, 30 กันยายน 2546)

“เชื่อว่ามิถุนไฟขึ้นจริง ผมเป็นคนหนองคาย ผมว่าเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ

(คำสุด ลายโยที, 30 กันยายน 2546)

“โตมาก็เห็นว่ามีนะ คิดว่าเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติมากกว่า”

(สัมฤทธิ์ พระโพธิ์, 29 กันยายน 2546)

“ปีหนึ่งขึ้นครั้งเดียว ซึ่งคนในพื้นที่เขาไม่สนใจที่จะลงไปทำให้เกิดหรือถามว่าคนที่
ไปก่อให้เกิดแล้วได้อะไรดีขึ้น ไม่มีครับ ไม่มีอะไรดีขึ้น ที่เขาต้องการจะพิสูจน์ก็คือว่า พวกเขา
อยากรู้ว่ามันเกิดขึ้นเพราะอะไร เลยมีหลาย ๆ หน่วยงานเข้ามาพิสูจน์กันใหญ่ว่ามันเป็นอะไรกัน
แน่ แต่ผมว่ามันเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาตินะ ไม่มีใครมาทำหรือ มันทำไม่ได้อยู่แล้ว”

(บัญญัติ บูชากุล, 10 ตุลาคม 2546)

“เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ แต่ว่าเป็นตำนานให้เข้ากับเหตุการณ์เท่านั้น เพราะว่าเขา
เล่าเป็นตำนานมาใช่ไหม จริง ๆ คิดว่าเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ มาตั้งนานแล้วแต่ชาวบ้าน เขา
มาผูกให้กับตำนานความเป็นมา เพราะพื้นเพนี่เขานับถือพญานาค”

(ส.ต.อ.สุพรรณย์ แก้วอาด, 1 ตุลาคม 2546)

“เป็นเรื่องปรากฏการณ์ธรรมชาติ เกิดขึ้นเอง ในห้วยในหนอง กี่ขึ้น”

(ร.ต.ท.นาวก หาดธรรมวงศ์, 1 ตุลาคม 2546)

“ปรากฏการณ์ธรรมชาติ ไม่มีใครทำหรือ”

(จ.ส.ต.ปราษฎ์ ปรีดาถ, 1 ตุลาคม 2546)

จากข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์สามารถวิเคราะห์ได้ว่ามีการให้ความหมายประเพณี บั้งไฟพญานาค เป็นไปในด้านปรากฏการณ์ธรรมชาติ สาเหตุมาจากมีบุคคลที่น่าเชื่อถือทำการ พิสูจน์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและประกอบกับมีหน่วยงานของทางราชการไม่ว่าจะเป็น กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี ทำการผลิต หุ่นยนต์ปลาพญานาคเพื่อนำมาพิสูจน์กับสิ่งที่เกิดขึ้นในแม่น้ำโขง

เนื่องจากเป็นหน่วยงานของทางราชการที่ออกมาพิสูจน์เหตุการณ์ประหลาดนี้ จึงเป็น สาเหตุหนึ่งที่มาสนับสนุนการให้ความหมายประเพณีบั้งไฟพญานาคว่าเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ

ความหมายที่ 2 คือให้ความหมายประเพณีบั้งไฟพญานาคในด้านของปรากฏการณ์ ธรรมชาติผสมปนเปกับพญานาคตามความเชื่อทางศาสนา รวมกัน 3 คน ดังนี้

“น่าจะเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติร่วมกับไสยศาสตร์ เพราะบางครั้งก็มีร่องรอย รอยงู ตามน้ำ ตอนน้ำแห้งจะมีปรากฏเฉพาะที่ที่มีความสำคัญ ไม่ปรากฏในสถานที่ทั่วไปอย่างเช่น ศาล เจ้าแม่สองนาง บางทีก็มีที่ปากห้วยหลวง”

(ไพรัตน์ ภาสอน, 29 กันยายน 2546)

“เป็นพุทธศาสนารวมกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ เพราะไม่รู้ว่าเป็นพญานาคทำหรือว่าเป็น ปรากฏการณ์ธรรมชาติ ให้ความหมายตามตำนาน เพราะว่าตั้งแต่เกิดมาก็ได้ยินเรื่องเกี่ยวกับตำนาน แต่ยังไม่เคยเห็นพญานาค ตัวจริงเลย”

(ประมวล พรหมเรืองเดช, 29 กันยายน 2546)

“ผมว่าเป็นพุทธศาสนา ไสยศาสตร์และปรากฏการณ์ธรรมชาติ เป็นความเชื่อและ ความศรัทธาของคนนับถือศาสนาพุทธ ก่อนที่จะมีศาสนาพุทธก็สืบเนื่องความเชื่อมาจากงู เป็น เทพองค์หนึ่งหรือว่าเป็นสัตว์ที่คนเคารพยกย่องศรัทธา แต่ตอนนี้ ความเชื่ออันนี้ก็เกี่ยวข้องในเรื่อง ความศรัทธาในพระพุทธเจ้าในเรื่องนาคแปลงกายเป็นคนมาขอบวช และคนในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขงมี ความเชื่อที่ตัวเองสืบทอดมาจากพญานาค”

(สาโรจน์ เราวิสัย, 1 ตุลาคม 2546)

และนายสาโรจน์ เราวิสัยได้พูดเพิ่มเติมจากการสนทนากลุ่มว่า “เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ แต่คนอีสานเชื่อเลยว่าคนสืบเชื้อสายมาจากพญานาคและจะมีตำนานกล่าวว่าพญานาคแข่งกันมาขุดแม่น้ำ มันไปคล้อยกันพบดีใจ และบางทีก็มีรอยรูรอยอะไร ให้เห็นนะ แปลกเนี่ย เรียกว่า สิ่งมหัศจรรย์ที่เกิดขึ้นในจังหวัดหนองคาย ฟังลาวเขาก็มาดู ฟังจะมากดูกันเมื่อ 4-5 ปี เหมือนกัน เขามาดูที่ปากน้ำจิม” (สนทนากลุ่ม, 5 ตุลาคม 2546)

จากข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์สามารถวิเคราะห์ได้ว่ามีการให้ความหมายประเพณีบั้งไฟพญานาค เป็นไปในด้านของปรากฏการณ์ธรรมชาติผสมปนเปกับพญานาคตามความเชื่อทางศาสนา และประเพณีท้องถิ่น การให้ความหมายด้านหนึ่งชี้ชัดลงไปว่าเป็นเรื่องปรากฏการณ์ธรรมชาติ เนื่องจากทางบ้านเมืองกำลังเข้ามาพิสูจน์ แต่อีกด้านหนึ่งก็ยังไม่ทิ้งเรื่องของพญานาค เนื่องจากมีตำนานที่มีความเกี่ยวข้องกับพญานาคที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนานรวมทั้งการมีร่องรอยต่าง ๆ ที่คล้ายกับรอยของงูใหญ่จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้ไม่แน่ใจในปรากฏการณ์ครั้งนี้

จะเห็นได้ว่าถึงแม้จะมีความเกี่ยวข้องกับประเพณีบั้งไฟพญานาคที่ต่างกันและรวมถึงวัย / เพศ / การศึกษาที่แตกต่างกัน ไม่มีผลต่อการให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาค เนื่องจากกลุ่มท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาคในปี 2546 ส่วนใหญ่ 7 คน จาก 10 คนมีการให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาคเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ และ 3 คน จาก 10 คนให้ความหมายในด้านปรากฏการณ์ธรรมชาติผสมปนเปกับพญานาคตามความเชื่อทางศาสนา

ดังนั้น จะเห็นได้กลุ่มท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องจะมีการให้ความหมายเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติมากกว่าเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติผสมปนเปกับพญานาคตามความเชื่อทางศาสนา

1.2 กลุ่มท้องถิ่นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาคในปี 2546

กลุ่มท้องถิ่นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาคในปี 2546 ประกอบด้วย

ตารางที่ 4 แสดงปัจจัยวัย / เพศ / การศึกษา / ศาสนาของกลุ่มท้องถิ่นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาค

ชื่อ – นามสกุล	วัย (ปี)	เพศ	การศึกษา	ศาสนา	การให้ความหมายประเพณี
1. นายพันธ์ บูชากุล	67	ชาย	มัธยมศึกษาปีที่ 6	พุทธ	พญานาคตามความเชื่อทางศาสนา
2. ค.ญ.ชฎาพร บูชากุล	12	หญิง	ประถมศึกษาปีที่ 6	พุทธ	พญานาคตามความเชื่อทางศาสนา
3. นางจิวิวรรณ เหล่าหนา	49	หญิง	ประถมศึกษาปีที่ 4	พุทธ	ปรากฏการณ์ธรรมชาติ
4. พระพรชัย สิริกทุโท	33	ชาย	มัธยมศึกษาปีที่ 6	พุทธ	ปรากฏการณ์ธรรมชาติ
5. นายดาบตำรวจมด แก้วสิงาม	49	ชาย	ประถมศึกษาปีที่ 4	พุทธ	ปรากฏการณ์ธรรมชาติ + พญานาคตามความเชื่อทางศาสนา
6. พระอธิการประยุทธ ปกสุสโร	38	ชาย	ประถมศึกษาปีที่ 4	พุทธ	
7. นายประยูร บุตตะโยธี	70	ชาย	ปริญญาตรี	พุทธ	
8. นายสมพร จันทร์หอม	16	ชาย	ปวช.	พุทธ	
9. นายชัยมงคล ทับสุชา	17	ชาย	ปวช.	พุทธ	
10. นายอภิชาติ ศรีจันทร์	16	ชาย	ปวช.	พุทธ	

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างผู้วิจัยพบว่ากลุ่มท้องถิ่นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาค ในปี 2546 ได้มีการกระจายการให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาคออกเป็น 3 ความหมาย คือ

ความหมายที่ 1 คือให้ความหมายประเพณีบั้งไฟพญานาคในด้านของพญานาคตามความเชื่อทางศาสนา 2 คนจาก 10 คน

สาเหตุที่ผู้วิจัย จัดกลุ่มการให้ความหมายประเพณีบั้งไฟพญานาคในด้านของพุทธศาสนาเข้ามาอยู่ในกลุ่มการให้ความหมายประเพณีบั้งไฟพญานาคในด้านของพญานาคตามความเชื่อทางศาสนา เนื่องจากว่าการที่กลุ่มตัวอย่างให้ความหมายเป็นพญานาคตามความเชื่อทางพุทธศาสนานั้น มีการอิงมาจากความเชื่อตามตำนานในสมัยพุทธกาล ที่มีพญานาคเข้ามาเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า โดยจะพบเห็นว่ามีภาพจิตรกรรมฝาผนังตามวัดต่าง ๆ ที่มีลวดลายเป็นพญานาคและรวมถึงการมีบันไดพญานาค จึงเป็นสิ่งสนับสนุนในการให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาคเป็นพุทธศาสนา ซึ่งจะเห็นได้ว่ากลุ่มตัวอย่างมีการโยงเรื่องความเชื่อที่ว่าพญานาคมีจริงเข้ามาด้วยเสมอ

“คือ เราฟังมาแต่เก่า ๆ ก่อน ๆ ว่าในสมัยพุทธกาลเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนา พญานาคออกมาทำอย่างนั้นอย่างนี้ในวันออกพรรษา พญานาคจุกบั้งไฟบูชาพระพุทธเจ้าที่ลงมาจากสวรรค์ คือตอบอะไรไม่ได้เราก็เลยมาลงที่จุดนี้”

(พันธ์ บูชากุล, 1 ตุลาคม 2546)

นายพันธ์ บูชากุล ได้พูดเพิ่มเติมจากการสนทนากลุ่มว่า “เรารู้ว่าพญานาคมาจุกบั้งไฟบูชาพระพุทธเจ้าที่ลงมาจากสวรรค์ ส่วนเรื่องปรากฏการณ์ธรรมชาติของเรา คนจังหวัดหนองคายส่วนมากก็จะเชื่อทางคนเฒ่าคนแก่ที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิม” (สนทนากลุ่ม, 5 ตุลาคม 2546)

“คิดว่าพุทธศาสนา เพราะว่าพญานาคเป็นสัตว์ในตำนาน จะสังเกตได้ว่าเวลาไปวัดไปโบสถ์และตามบันไดจะเห็นภาพจากจิตรกรรมฝาผนังจะมีพญานาคอยู่ด้วยค่ะ”

(ชฎาพร บูชากุล, 10 ตุลาคม 2546)

ความหมายที่ 2 คือ ให้ความหมายประเพณีบั้งไฟพญานาคในด้านของปรากฏการณ์ธรรมชาติ 2 คน จาก 10 คน เนื่องมาจากว่ากลุ่มตัวอย่างเห็นบั้งไฟพญานาคมาตั้งแต่เด็ก ๆ มนุษย์ไม่สามารถไปทำให้เกิดขึ้นได้และบางครั้งลูกไฟก็ขึ้นในห้วย หนองน้ำ คู คลองต่าง ๆ ที่แยกย่อยหรือเชื่อมต่อมาจากแม่น้ำโขง

“เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ ไม่มีใครมาทำ ที่ลาวมาพูด แม่ไม่เชื่อ บางครั้งก็อยู่ใกล้ฝั่ง บางครั้งก็อยู่ในหนองน้ำ ห้วย”

(ฉวีวรรณ เหล่าหนา, 30 กันยายน 2546)

“มันก็ต้องเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ เพราะว่าคนทำไม่ได้อยู่แล้ว”

(พระพรชัย สิริภุโท, 2 ตุลาคม 2546)

ความหมายที่ 3 คือ ให้ความหมายประเพณีบั้งไฟพญานาคในด้านปรากฏการณ์ธรรมชาติผสมปนเปกับพญานาคตามความเชื่อทางศาสนา 6 คน จาก 10 คน

การที่กลุ่มตัวอย่างให้ความหมายเป็นไปในด้านปรากฏการณ์ธรรมชาติผสมปนเปกับ พญานาคตามความเชื่อทางศาสนา เนื่องมาจากมีความเชื่อตามตำนานที่เล่าต่อ ๆ กันมา ครั้นรุ่น ปู่ย่าตายาย และความศรัทธาที่มีต่อพญานาครวมถึงการนับถือศาสนาพุทธ

“ถ้าเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติอย่างเดียวก็ไม่ได้ เพราะมาคิดอย่างนี้นะ ทำไมต้องมา ขึ้น 15 ค่ำ ซึ่งเป็นวันออกพรรษา มันก็ต้องมาเกี่ยวกับศาสนาด้วย มันไม่ได้ขึ้นที่แม่น้ำโขงที่เดียว นะ ตามหนองน้ำก็ขึ้น ห้วยก็ขึ้น และลูกไฟก็จะเท่ากันหมด ไม่เลิกไปตามขนาดของแม่น้ำ”

(กมล แก้วสิงาม, 29 กันยายน 2546)

“ถ้าจะพูดไปก็เป็นได้ 2 อย่าง แบบว่าเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติในระหว่างเกี่ยวกับ พระพุทธศาสนาเรานี่ ถึงเวลาพญานาคมาจุกบั้งไฟบูชา ตามที่เขาเล่า ๆ กัน และในศาสนาพุทธเรา นี้ก็จะมีพญานาคมาเกี่ยวข้องตลอด”

(พระอธิการประยุทธ์ ปภสฺสโร, 2 ตุลาคม 2546)

“ผมว่าพุทธศาสนารวมกับไสยศาสตร์ เพราะพญานาคเป็นคนทำ เชื่อตามบรรพบุรุษที่ เล่าสืบต่อกันมา ตามตำนานที่นาคมาขอบูชา อย่างปัจจุบันนี้พอใกล้จะถึงวันออกพรรษาก็จะมีรอย มีอะไรให้เห็นอยู่เลย”

(ชัยมงคล ทับสุขา, 3 ตุลาคม 2546)

จะเห็นได้ว่ากลุ่มท้องถิ่นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาคจะมีการให้ความหมายไปในด้านปรากฏการณ์ธรรมชาติผสมปนเปกับพญานาคตามความเชื่อทางศาสนา มากที่สุด และมีการให้ความหมายในด้านพญานาคตามความเชื่อทางศาสนา และให้ความหมายใน ด้านปรากฏการณ์ธรรมชาติอย่างละเท่ากันคือ 2 คน จาก 10 คน ถึงแม้ว่ามีสถานภาพทางสังคม วัย เพศ การศึกษาที่แตกต่างกัน ก็ไม่มีผลต่อการให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาค สาเหตุ เนื่องมาจากว่า กลุ่มตัวอย่างมีการให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาคในแต่ละคนนั้นขึ้นอยู่กับประสบการณ์ ความเชื่อของตนเองไม่มีปัจจัยใด ๆ มาเป็นตัวกำหนด

จากข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์กลุ่มท้องถิ่น สามารถวิเคราะห์ได้ว่า กลุ่มท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาคมีการให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟ พญานาคหนักไปในด้านของปรากฏการณ์ธรรมชาติมากกว่าการให้ความหมายในด้านปรากฏการณ์

ธรรมชาติผสมปนเปกัปนญาณาคตามความเชื่อทางพุทธศาสนา และกลุ่มท้องถิ่นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาคมีการให้ความหมายประเพณีบั้งไฟพญานาคกระจายกันออกไป ไม่ว่าจะเป็นการให้ความหมายในด้านของพญานาคตามความเชื่อทางพุทธศาสนา ด้านของปรากฏการณ์ธรรมชาติและการให้ความหมายในด้านปรากฏการณ์ธรรมชาติผสมปนเปกัปนญาณาคตามความเชื่อทางพุทธศาสนา มีข้อสังเกตว่ากลุ่มท้องถิ่นทั้งสองกลุ่มมักมีการเน้นย้ำว่า “ไม่มีคนทำ” “อันนี้เป็นธรรมชาติ” ซึ่งเป็นคำพูดที่ได้แย้งกับกระแสของสื่อมวลชนที่มีทั้งภาพยนตร์เรื่อง 15 คำเดือน 11 และสถานีโทรทัศน์ไอทีวีที่เข้าไปสอบถามจากผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้าน บ้านโดน เมืองปากงึม แขวงนครเวียงจันทร์ และการยิงปืนไฟขึ้นฟ้าของทหารลาวในเทศกาลออกพรรษาของชาวลาว

สรุปได้ว่า จากการสัมภาษณ์กลุ่มท้องถิ่นทั้งที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาคและไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาคจำนวนทั้งหมด 20 คน มีการให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาคในหลายด้าน ดังนี้

กลุ่มท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาค จำนวน 10 คน มีการให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาค 2 ความหมาย คือ ปรากฏการณ์ธรรมชาติ 7 คน และให้ความหมายในด้านปรากฏการณ์ธรรมชาติผสมปนเปกัปนญาณาคตามความเชื่อทางพุทธศาสนา 3 คน

กลุ่มท้องถิ่นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาค จำนวน 10 คน มีการให้ความหมายประเพณีบั้งไฟพญานาค 3 ความหมาย คือ พญานาคตามความเชื่อทางพุทธศาสนา 2 คน ปรากฏการณ์ธรรมชาติ 2 คน และให้ความหมายในด้านปรากฏการณ์ธรรมชาติผสมปนเปกัปนญาณาคตามความเชื่อทางพุทธศาสนา 6 คน

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่ากลุ่มท้องถิ่นมีการให้ความหมายหนักไปทางปรากฏการณ์ธรรมชาติและให้ความหมายในด้านปรากฏการณ์ธรรมชาติผสมปนเปกัปนญาณาคตามความเชื่อทางพุทธศาสนา สาเหตุเนื่องมาจากว่าปรากฏการณ์ประหลาดนี้มีมาให้เห็นตั้งแต่พวกเขายังเป็นเด็ก ๆ จึงไม่คิดว่าจะมีคนทำขึ้นมา เพราะไม่มีเหตุผลอันใดที่มนุษย์จะทำได้และประกอบกับมีนายแพทย์มนัสกนกศิลป์ ออกมาพิสูจน์จนเกิดเป็นทฤษฎีมนัสขึ้น ด้วยความที่เป็นนายแพทย์ เป็นผู้มีความรู้ มีชื่อเสียง จึงเป็นสิ่งที่ทำให้ชาวบ้านเชื่อถือตามผลการพิสูจน์ ส่วนการให้ความหมายในด้าน

ปรากฏการณ์ธรรมชาติผสมปนเปื้อนกับพญานาคตามความเชื่อทางศาสนานั้น เนื่องมาจากว่า กลุ่มท้องถิ่นไม่แน่ใจว่าปรากฏการณ์ประหลาดนี้เกิดจากสิ่งใด จึงยึดถือตามความเชื่อและความศรัทธาตามประสาของคนนับถือศาสนาพุทธ ที่มีพญานาคเข้ามาเกี่ยวข้องเสมอและอีกประการหนึ่งที่เป็นสิ่งสนับสนุนความเชื่อเรื่องของพญานาคก็คือการมีร่องรอยต่าง ๆ ที่คล้ายกับรอยของงูใหญ่ปรากฏให้เห็นตามที่ต่าง ๆ

กลุ่มผลประโยชน์

ตารางที่ 5 แสดงปัจจัยด้านวัย / เพศ / การศึกษา / ศาสนาของกลุ่มผลประโยชน์

ชื่อ - นามสกุล	วัย (ปี)	เพศ	การศึกษา	ศาสนา	การให้ความหมายประเพณี
1. นางอภิญญา บุชากุล	32	หญิง	ปริญญาตรี	พุทธ	ปรากฏการณ์ธรรมชาติ + พญานาคตามความเชื่อทางศาสนา
2. นายพุด ธานี	59	ชาย	มัธยมศึกษาปีที่ 6	พุทธ	
3. นายสุเมธ พวงสาละ	47	ชาย	กศน. ม. 3	พุทธ	
4. นายประเสริฐ หาบุญมี	51	ชาย	ประถมศึกษาปีที่ 4	พุทธ	เศรษฐกิจ
5. นายธีระวัฒน์ วงศ์จิตเดชะ	48	ชาย	ประถมศึกษาปีที่ 4	พุทธ	
6. นางยุ้น สุริยา	46	หญิง	ประถมศึกษาปีที่ 4	พุทธ	ปรากฏการณ์ธรรมชาติ
7. นายอารี วินุตร	58	ชาย	กศน. ม. 6	พุทธ	ปรากฏการณ์ธรรมชาติ
8. นายกฤษฏา กรวยสวัสดิ์	25	ชาย	ปวส.	พุทธ	ปรากฏการณ์ธรรมชาติ
9. นายสมเกียรติ สิทธิพิสัย	51	ชาย	ประถมศึกษาปีที่ 4	พุทธ	พญานาคตามความเชื่อทางศาสนา
10. นางพวงทิพย์ บุชากุล	65	หญิง	ประถมศึกษาปีที่ 4	พุทธ	พญานาคตามความเชื่อทางศาสนา

จากตารางของกลุ่มผลประโยชน์จะเห็นได้ว่ามีวัย และกลุ่มการศึกษาอยู่ในระดับใกล้เคียงกัน คือจะมีอายุอยู่ในระดับวัยกลางคนและมีกลุ่มการศึกษาอยู่ในระดับชั้นประถมศึกษา แต่มีการให้ความหมายประเพณีบ่งชี้พญานาคที่แตกออกเป็น 4 ความหมาย คือ

ความหมายที่ 1 ให้ความหมายในด้านปรากฏการณ์ธรรมชาติผสมปนเปื้อนกับพญานาคตามความเชื่อทางศาสนา 4 คน จาก 10 คน สาเหตุที่กลุ่มตัวอย่างให้ความหมายในด้านปรากฏการณ์ธรรมชาติร่วมกับพญานาคตามความเชื่อทางศาสนา มีเหตุผลมาจากความไม่แน่ใจของการเกิดลูกไฟว่าเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติหรือไม่ จึงไม่สามารถให้ความหมายไปทางด้านในด้านหนึ่งไม่ได้

เพราะว่าต้องมีศาสนาพุทธเข้ามาเกี่ยวข้องกับด้วย เนื่องจากว่าลูกไฟขึ้นในคืนวันออกพรรษา ด้วยเหตุนี้จึงไปสอดคล้องกับตำนานพญานาคจุดบั้งไฟเพื่อเป็นพุทธบูชาให้แก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประกอบกับมีรอยประหลาดเกิดขึ้นตามสถานที่ต่าง ๆ กลุ่มตัวอย่างมีความเชื่อว่าเป็นรอยของพญานาค

“ให้เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ แต่ก็มีไสยศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ที่ว่ามีไสยศาสตร์อยู่ด้วยก็เพราะว่า พี่มีประสบการณ์ตรงที่พี่เจอกับตัวเองเลย คือ เมื่อก่อนทำทำทวายตรงข้างบ้านจะมีกองหินกองทวายอยู่ พอใกล้จะถึงวันออกพรรษาก็จะมีอะไรแปลก ๆ อยู่เรื่อย ๆ อย่างกองทวายนะกลางคืนไม่มีอะไร พอเข้ามาจะมีรอยเหมือนงูพันรอบกองทวาย เราก็มองว่าไม่น่าจะมีใครทำอะไร เพราะมันมีรอยสูงต่ำไม่เท่ากัน ถ้าคนทำก็คงจะต้องทำนาน ไม่น่าจะทำได้ และแม่พี่ก็จะเอาธูปเทียนดอกไม้ไปไหว้วันละ”

(อภิญา บุษากุล, 1 ตุลาคม 2546)

“ถือว่าเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ แต่มันมาคิดแปลกตรงที่ว่าทำไมมาขึ้นตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ถ้าเป็นวิทยาศาสตร์ ก็น่าจะมีวันที่ขึ้นแน่นอนไปเลยใช่ไหม ก็เลยคิดว่าเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติและเป็นเรื่องที่เรามองไม่เห็น เป็นสิ่งลึกลับมันแปลกตรงที่วัน เราจะคำนวณไม่ได้เลย จะมีเฉพาะตอนออกพรรษา ตรงกันทุกปี มันไม่เป็นเศรษฐกิจ การเกิดโสมสแต่ย์ขึ้นมา อันนี้มันเป็นผลพลอยได้จากตรงนี้ เอามาเป็นจุดขาย คนที่ไม่เคยเห็นก็อยากจะได้โอกาสนั้น ”

(พุด ดานิติ, 30 กันยายน 2546)

นายพุด ดานิติ ได้พูดเพิ่มเติมจากการสนทนากลุ่มว่า “แหงจะว่าเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติก็ไม่ได้ เพราะถ้าเป็นธรรมชาติอย่างเดียวกันก็ต้องขึ้นตรงกันทุกปี อย่างปีนี้ปี 46 ขึ้นวันที่ 10 ตุลาคม ปีหน้าปี 47 ก็ต้องขึ้นวันที่ 10 ตุลาคมด้วย แต่ไม่ใช่เขาจะขึ้นเฉพาะวันออกพรรษา วันออกพรรษาตรงกับวันไหน เดือนไหน ลูกไฟก็จะขึ้นวันนั้น เห็นไหมล่ะว่ามันแปลก มันก็ต้องเกี่ยวกับพญานาคในศาสนาพุทธด้วย” (สนทนากลุ่ม, 9 ตุลาคม 2546)

สาเหตุที่ผู้วิจัยจัดกลุ่มการให้ความหมายประเพณีบั้งไฟพญานาคในด้านปรากฏการณ์ธรรมชาติผสมปนเปกับพญานาคตามความเชื่อทางศาสนา เนื่องมาจากว่ากลุ่มตัวอย่างที่ให้ความหมายประเพณีบั้งไฟพญานาคในด้านปรากฏการณ์ธรรมชาติ พุทธศาสนา หรือมองในเชิงไสย

ศาสตร์ ทุน (เศรษฐกิจ) ทั้งหมดนี้ ท้ายที่สุดของการให้ความหมายก็มีการโยงถึงความเชื่อเรื่อง พญานาคมีจริงอยู่ด้วยเสมอ

ความหมายที่ 2 ให้ความหมายในด้านทุน (เศรษฐกิจ) 1 คน จาก 10 คน โดยให้เหตุผลว่า สังคมมีความเปลี่ยนแปลงไป มีการแข่งขันกันมากขึ้น เพื่อความอยู่รอดของตัวเองจึงจำเป็นต้องปรับตัวให้เข้าตามสังคม ไม่ว่าจะเป็ประเพณีท้องถิ่นก็ต้องปรับตาม

“ยุคนี้มันต้องทำมาหากินนะ มันต้องเข้ายุคเศรษฐกิจ ประเพณีอย่างนี้มันพุดง่าย ๆ ก็คือว่า มันต้องโปรโมทประเพณีไปทางเศรษฐกิจนะ เป็นการโปรโมทท้องถิ่นของเราให้เจริญขึ้น”

(ธีระวัฒน์ วงศ์กิจดิเดช, 3 ตุลาคม 2546)

ความหมายที่ 3 ให้ความหมายในด้านปรากฏการณ์ธรรมชาติ 3 คน จาก 10 คน เพราะว่าจะเชื่อตามนายแพทย์มนัส กนกศิลป์ จะไม่เชื่อว่ามีมนุษย์มาทำขึ้น

“เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ มันต้องเป็นธรรมชาติ เพราะว่ามันเกิดแบบนั้น ขึ้นมาจากน้ำเอง”

(ยู่น สุริยา, 30 กันยายน 2546)

“เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ ว่าเออปีนี้จะขึ้นน้อยขึ้นมากเท่าไรเร าบอกไม่ได้ เพราะว่าเป็นปรากฏการณ์ของธรรมชาติจริง ๆ”

(อารี วิบุตร, 30 กันยายน 2546)

นายอารี วิบุตร ได้พูดเพิ่มเติมจากการสนทนากลุ่มว่า “มันเป็นธรรมชาติจริง ๆ เราไม่รู้หรอกว่าปีนี้มีมันจะขึ้นใหม่ ขึ้นมากขึ้นน้อย ใครมาถามเราก็บอกไม่ได้ เพราะเราไม่รู้ ถามเราเองเราก็ต้องตอบได้ว่าขึ้น ต้องขึ้นแน่ ๆ ไซ้ไหมละ แต่ที่นี้เราบอกไม่ได้ เพราะว่ามันเป็นไปตามธรรมชาติ จริง ๆ (สนทนากลุ่ม, 9 ตุลาคม 2546)

“เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ เชื่อตามที่หมอมันสบอก”

(กฤษฎา กรวยสวัสดิ์, 8 ตุลาคม 2546)

ความหมายที่ 4 การให้ความหมายประเพณีบั้งไฟพญานาคในด้านพญานาคตามความเชื่อทางศาสนา 2 คน จาก 10 คน

“ฉันว่าไสยศาสตร์ มีหลายครั้งที่ฉันเห็นอะไรแปลก ๆ อย่างรถเก๋งของแฟนฉันนะ ก็จอดไว้ในบ้าน ตอนกลางคืนฉันเห็นแสงอะไรอยู่บนกระโปรงรถ ฉันก็เดินไปดูก็ไม่เห็นมีอะไร พอตื่นเช้ามาลูกจะขับรถออกไปเรียนหนังสือ ก็มีรอยอยู่บนหลังกระโปรงรถชัดเลย ต้องเป็นรอยพญานาคแน่ ๆ”

(พวงทิพย์ บุญกุล , 1 ตุลาคม 2546)

“ผมว่ามันเป็นไสยศาสตร์นะเป็นสิ่งที่มันเป็นไปได้ แต่เราพิสูจน์ไม่ได้นี่ ผมว่าไสยศาสตร์มากกว่า จะจริงไม่จริงไม่รู้ แต่มันขึ้นมาแล้วนี่จะว่าไปแล้วมันเป็นสิ่งลึกลับนะ ไม่เชื่ออย่าลบหลู่”

(สมเกียรติ สิทธิพิสัย, 5 ตุลาคม 2546)

สาเหตุที่ผู้วิจัยจัดกลุ่มการให้ความหมายประเพณีบั้งไฟพญานาคในด้านไสยศาสตร์ เข้ามาอยู่ในกลุ่มการให้ความหมายประเพณีบั้งไฟพญานาคตามความเชื่อทางศาสนา เนื่องจากว่ากลุ่มตัวอย่าง ได้มีประสบการณ์ในการพบเจอเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในแม่น้ำโขง และรอยประหลาดที่มีความคล้ายคลึงเหมือนกับรอยตะขาบใหญ่หรืองูใหญ่ที่ปรากฏขึ้นบนฝากระโปรงรถเก๋ง ซึ่งจะเห็นได้ว่ากลุ่มตัวอย่างมีการโยงเรื่องความเชื่อที่ว่าพญานาคมีจริงเข้ามาด้วย

ดังนั้นจะเห็นได้ว่ากลุ่มผลประโยชน์จะมีการให้ความหมายในด้านปรากฏการณ์ธรรมชาติผสมปนเปกับพญานาคมากที่สุด คือ 4 คน จาก 10 คน รองลงมาคือ การให้ความหมายในด้านปรากฏการณ์ธรรมชาติ 3 คน จาก 10 คน และ 2 คน จาก 10 คน ให้ความหมายในด้านพญานาคตามความเชื่อทางศาสนา ที่น้อยที่สุดคือ 1 คน จาก 10 คน ให้ความหมายในด้านเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ปัจจัยทางด้านวัย เพศ การศึกษาไม่มีผลต่อการให้ความหมาย

สรุปได้ว่าการให้ความหมายประเพณีบั้งไฟพญานาคของกลุ่มผลประโยชน์นั้น มีการให้ความหมายหนักไปทางด้านความหมายเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติผสมปนเปกับพญานาคตามความเชื่อทางศาสนา และเป็นที่น่าสังเกตว่ามีการให้ความหมายในด้านทุน (เศรษฐกิจ) เพียงคนเดียว

จากจุดนี้สามารถนำมาวิเคราะห์ได้ว่า ถึงแม้ว่าจะเป็นกลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์จากการจัดให้มีงาน ประเพณีบั้งไฟพญานาคก็ตาม แต่ยังคงยึดถือและยึดมั่นต่อความเชื่อ ความศรัทธาที่มีต่อพญานาค ตามตำนาน และการที่มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติจากที่ต่าง ๆ เข้ามาเที่ยวในช่วงที่มี งานประเพณีบั้งไฟพญานาคในระยะเวลาเพียงแค่ 3 วัน หรืออาจจะมียุทธศาสตร์ที่วางคนอยู่ถึง 7 วัน ก็ตาม ไม่ได้เป็นสิ่งที่จะทำให้เศรษฐกิจของตนเองและจังหวัดหนองคายดีขึ้นเลย มันเป็นเพียง ผลพลอยได้จากการที่มีการจัดงานประเพณีขึ้นเท่านั้นเอง

กลุ่มนักท่องเที่ยว

ตารางที่ 6 แสดงปัจจัยด้านวัย / เพศ / การศึกษา / ศาสนาของกลุ่มนักท่องเที่ยว

ชื่อ – นามสกุล	วัย (ปี)	เพศ	การศึกษา	ศาสนา	การให้ความหมายประเพณี
นักท่องเที่ยวชาวไทย					
1. นายกิตติคุณ มูลสาร	34	ชาย	มัธยมศึกษาปีที่ 6	พุทธ	วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่นำมาใช้เป็น ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ
2. นายสุคนธ์ เมฆนัย	44	ชาย	ปริญญาตรี	พุทธ	วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น โดยไม่สนใจ การมืออยู่จริงของพญานาค
3. นางจำเนียร เจริญสุข	48	หญิง	ประถมศึกษาปีที่ 4	พุทธ	พญานาคตามความเชื่อทางศาสนา
4. นางสุมาลี เลตตอน	27	หญิง	มัธยมศึกษาปีที่ 3	พุทธ	ปรากฏการณ์ธรรมชาติ
5. นายทรงพล อิ่มน้ำขาว	40	ชาย	ปริญญาตรี	พุทธ	ปรากฏการณ์ธรรมชาติ
นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ					
6. ค.ช.ดวงประเสริฐ วงษ์ศักดิ์ดา	14	ชาย	มัธยมศึกษาปีที่ 6	พุทธ	ปรากฏการณ์ธรรมชาติ
7. Mr.Mitsuaki Matsumoto	48	ชาย	ปวส.	ไม่มี	ปรากฏการณ์ธรรมชาติ
8. Mrs.Akei Matsumoto	45	หญิง	ปวส.	ไม่มี	ปรากฏการณ์ธรรมชาติ
9. Mr.Steward latton	36	ชาย	ปริญญาตรี	คริสต์	ปรากฏการณ์ธรรมชาติ
10. Mr.Tony cotto	38	ชาย	ปริญญาตรี	คริสต์	ปรากฏการณ์ธรรมชาติ

จากตารางของกลุ่มนักท่องเที่ยวจะเห็นได้ว่าประกอบไปด้วยนักท่องเที่ยวชาวไทยและ นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ซึ่งส่วนใหญ่จะมีวัย / เพศ / กลุ่มการศึกษา อยู่ในระดับที่มีความ ใกล้เคียงกัน แต่เนื่องจากเป็นชาวต่างประเทศจึงมีวัฒนธรรมการนับถือศาสนาที่ต่างกัน โดย

นักท่องเที่ยวยุโรป 2 คน ไม่มีการนับถือศาสนา และนักท่องเที่ยวยุโรป 1 คน นักท่องเที่ยวยุโรป 1 คน มีการนับถือศาสนาคริสต์

แต่อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าในกลุ่มนักท่องเที่ยวต่างประเทศจะมีความแตกต่างในเรื่องของการนับถือศาสนา แต่ก็ไม่มีผลต่อการให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาค คือ มีการให้ความหมายแตกออกเป็น 4 ความหมาย คือ

ความหมายที่ 1 นักท่องเที่ยวชาวไทยที่ให้ความหมายเป็นวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ซึ่งถูกนำมาใช้เป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจของท้องถิ่นนั่นเอง 1 คน จาก 10 คน ซึ่งมองว่า ประเพณีบั้งไฟพญานาคนี้มีความหมายหลาย ๆ ด้านผสมรวมกัน ไม่ว่าจะเป็น พุทธศาสนา วัฒนธรรม/ประเพณี ทูน (เศรษฐกิจ) และการท่องเที่ยว สาเหตุเนื่องมาจากการที่มีการโปรโมททำให้เกิดการท่องเที่ยวพร้อมกับมีทูน (เศรษฐกิจ) เข้ามาโดยนำเอาวัฒนธรรมมาเป็นจุดขาย

“เป็นประเพณี วัฒนธรรมดั้งเดิมของเขาแหละ ชาวบ้านคนพื้นที่ส่วนมากก็นับถือศาสนาพุทธกัน ก็ทำบุญออกพรรษาตามที่สืบทอดกันมา และการไหลเรือไฟ มันก็ไม่แปลกอะไรเท่าไรเพราะทำบุญออกพรรษาที่ไหนก็ทำกัน ไหลเรือไฟที่นครพนมก็มี มันก็เลยต้องหาอะไรที่มันต่างจากที่อื่น เขาก็เลยต้องทำลูกไฟให้ขึ้นในแม่น้ำโขง คนที่อื่นเขาจะได้มาดูมาเที่ยวกัน ของก็ขายได้ เศรษฐกิจก็ดี”

(กิตติคุณ มูลสาร, 12 ตุลาคม 2546)

นายกิตติคุณ มูลสาร ได้แสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า “มันก็เป็นการทำบุญออกพรรษาตามปกติ ตามแบบที่ทั่ว ๆ ไปเขาทำกัน แต่ที่หนองคายเขา พอดีมีลูกไฟขึ้นมาทำให้มีการโฆษณา เพื่อให้คนมาเที่ยวมาดูกัน พอมีคนมาเยอะ ๆ ที่นี้ก็มีบริษัทต่าง ๆ อะไรต่อมิอะไรเข้ามาใหญ่เลย การท่องเที่ยวก็มา ทั้งคนที่นี่และคนต่างถิ่นที่อื่นก็มา เพื่อหารายได้กันใหญ่ มันก็ทำให้อะไร ๆ ดีขึ้น เศรษฐกิจก็ดีขึ้น เศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเข้ามาอีกนะ ดูอย่างตามข้างทางตลอดที่เราขับรถไปโพนพิสัย เห็นไหมชาวบ้านออกมาตั้งโต๊ะขายกล้วย ขายสับปะรด ขายอ้อยเต็มไปหมดเลย และก็มีทั้งที่จอดรถรับฝากรถ เห็นไหมเงินทั้งนั้นเลย” (สนทนากลุ่ม, 12 ตุลาคม 2546)

ภาพที่ 14 ป้ายสนับสนุนงานประเพณี

ความหมายที่ 2 นักท่องเที่ยวชาวไทยที่ให้ความหมายประเพณีบั้งไฟพญานาคในด้านของวัฒนธรรม โดยไม่สนใจการมีอยู่จริงของพญานาค 1 คน จาก 10 คน มองว่า เป็นการทำบุญตามประเพณีของเทศกาลออกพรรษาที่มีเป็นประจำทุกปี เป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมที่สืบทอดกันมารวมอยู่ด้วย

“เป็นวัฒนธรรมดั้งเดิม เป็นการทำบุญออกพรรษาของชาวพุทธ เนื่องจากเป็นช่วงเวลาใกล้จะเกี่ยวข้าว ใกล้จะถึงฤดูเก็บเกี่ยวข้าวได้แล้ว เพราะว่าพระสงฆ์สามารถเดินออกมาตามทุ่งนาได้แล้ว ใกล้จะมีกินมีเก็บ ก็มีการฉลองกันนิดหน่อย ตามปกติของการทำบุญ แต่เป็นการทำบุญครั้งใหญ่ครั้งหนึ่ง จึงมีการจุดพลุเฉลิมฉลอง แต่บั้งเอื้อมีลูกไฟขึ้นในแม่น้ำโขง”

(สุคนธ์ เมฆเนย, 11 ตุลาคม 2546)

ความหมายที่ 3 นักท่องเที่ยวชาวไทยที่ให้ความหมายประเพณีบั้งไฟพญานาคเป็นพญานาคตามความเชื่อทางพุทธศาสนา 1 คน จาก 10 คน มองว่า ประเพณีบั้งไฟพญานาคนั้นเป็นประเพณีที่ต้องมีพญานาคในศาสนาพุทธเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นความเชื่อของชาวบ้านในจังหวัดหนองคาย

“เป็นประเพณีของชาวบ้านของหนองคายเขา ที่ริมฝั่งโขง มันเกี่ยวกับศาสนาของเขา เป็นความเชื่อของเขาที่มีมานานแบบว่า เออบั้งไฟตัวนี้เป็นของพญานาคที่พ่นขึ้นมาเป็นความเชื่อเป็นประเพณีของบ้านเขาไซ้ไหม”

(จำเนียร เจริญสุข, 12 ตุลาคม 2546)

ความหมายที่ 4 นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ 7 คน จาก 10 คน มีการให้ความหมายเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ มองว่า เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเอง ไม่มีใครมาทำได้และในปัจจุบันนี้ก็มีหน่วยงานต่าง ๆ ออกมาทำการพิสูจน์และยืนยันว่าเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ

“คิดว่าเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ เกิดขึ้นเองไม่มีใครทำหรอกนะ แต่ก็ยังแปลกใจอยู่ว่าทำไมมาขึ้นในวันออกพรรษาเท่านั้น และขึ้นตรงทุกครั้ง ตอนนี้ก็มีคนมาพิสูจน์กันแล้วนี่ เขาก็บอกว่าขึ้นเอง ไม่มีคนทำ”

(สุนารี เลตตอน, 10 ตุลาคม 2546)

“ตั้งแต่มาทำงานอยู่ที่ลาว ก็ได้ดูครั้งนี้เป็นครั้งที่สองแล้ว คนทำไม่ได้หรอก มันขึ้นเองนะ นั่งดูอยู่ที่ฝั่งลาวก็เห็นว่าขึ้นนะ เราก็ไม่รู้เหมือนกัน มันก็แปลกคินะ”

(ทรงพล อิ่มน้ำขาว, 9 ตุลาคม 2546)

“บั้งไฟพญานาคมันน่าจะเกิดก่อนศาสนาพุทธ ก็เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติมาตั้งนานแล้ว แล้วพระมาเห็นเข้า ปรากฏการณ์มันเกิดพร้อมกับโลก เชื่อว่าปรากฏการณ์นี้หลังจากพระและคนมาเห็นเข้ามันก็เลยเป็นสัญลักษณ์ของการสิ้นสุดของการเข้าพรรษา”

(Mr.Steward Lattan ชาวอังกฤษ, 10 ตุลาคม 2546)

“เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ มันก็เหมือนกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นที่ขั้วโลกเหนือ ที่เรียกว่าปรากฏการณ์ลำแสงเหนือ ซึ่งคนทั่วไปที่รู้เรื่องนี้ก็จะจองเครื่องบินไปดูกันเลย”

(Mr.Tony Cotto ชาวสก็อตแลนด์, 10 ตุลาคม 2546)

“เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่บั้งเถือเกิดขึ้นตรงกับช่วงที่มีการทำบุญของคนไทยพอดี และคนไทยก็มีวัฒนธรรมความเชื่อดั้งเดิมอยู่แล้วด้วย”

(Mr.Mitsuaki Matsumoto ชาวญี่ปุ่น, 11 ตุลาคม 2546)

“มันก็เหมือนกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เหมือนฟ้าแลบ ฟ้าร้อง เป็นความเชื่อของคนว่าเป็นความพิโรธของพระเจ้า พอมายุคปัจจุบันจากความเชื่อก็รู้ว่าเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติอย่างหนึ่ง ไม่มีใครโกรธใคร”

(Mrs.Akei Matsumoto ชาวญี่ปุ่น, 11 ตุลาคม 2546)

“เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ เกิดขึ้นเองไม่มีคนทำหรือทำไม่ได้ คนที่นี้เขาก็ไม่เชื่อกันนะว่าคนทำ เพราะเห็นว่าขึ้นจริงทุกปี แล้วแต่ว่ามันจะขึ้นมากขึ้นน้อยนะ”

(ดวงประเสริฐ วงษ์ศักดิ์ดา ชาวลาว, 12 ตุลาคม 2546)

จากการสัมภาษณ์การให้ความหมายของกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ จะเห็นได้ว่ามีการให้ความหมายประเพณีบั้งไฟพญานาคไปในทิศทางเดียวกันหมด ซึ่งจะมีความแตกต่างจากกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทย ที่มีการให้ความหมายประเพณีบั้งไฟพญานาคที่หลากหลายมากกว่า โดย

นักท่องเที่ยวยุคต่างประเศมองว่า เป็นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นเอง อาจจะเกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กับโลก แต่คนไทยและคนท้องถิ่นนำปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมาผูกกับความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น และนักท่องเที่ยวยุคต่างประเศยังมองอีกว่าประเพณีบั้งไฟพญานาคเป็นสัญลักษณ์ของการออกพรรษา และมีเพียงนักท่องเที่ยวยุคไทยเพียงหนึ่งคนเท่านั้นที่ให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาคในด้านวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ซึ่งถูกนำมาใช้เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะมีการผสมปนประหว่ง พุทธศาสนา วัฒนธรรม ทน (เศรษฐกิจ) และการท่องเที่ยวเข้าด้วยกัน ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้ว่า ในยุคปัจจุบันนี้ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่น ประเพณีต่าง ๆ มีความจำเป็นอย่างยั้งที่จะต้องมึระบบทุนและการท่องเที่ยวเข้ามาเกี่ยวข้องเพื่อเป็นจุดขาย

จากข้อมูลข้างต้น สามารถสรุปได้ว่ากลุ่มนักท่องเที่ยวมึการให้ความหมายในด้านปรากฏการณ์ธรรมชาติมากที่สุด คือ 7 คน จาก 10 คน รองลงมาคือ พญานาคตามความเชื่อทางศาสนา 1 คน จาก 10 คน วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ที่นำมาใช้เป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจ 1 คน จาก 10 คน และวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น โดยไม่สนใจการมึอยู่จริงของพญานาค 1 คน จาก 10 คน

จากการให้ความหมายของกลุ่มตัวอย่างทั้งสามกลุ่ม สามารถสรุปการให้ความหมายประเพณี บั้งไฟพญานาคได้เป็น 6 กลุ่มความเชื่อด้วยกันดังนี้

กลุ่มที่ 1 เชื่อว่าเกิดจากพญานาคตามความเชื่อทางศาสนาเป็นผู้กระทำ ความเชื่อนี้มีมานานแล้วโดยอิงมาจากความเชื่อทางศาสนา ซึ่งบางครั้งผู้ตอบเรียกว่าพุทธศาสนา หรือมองในเชิงไสยศาสตร์และวัฒนธรรมก็มี

กลุ่มที่ 2 มาจากกลุ่มที่ตั้งสมมุติฐานและให้เหตุผลว่า สิ่งที่เกิดขึ้นมาจากปรากฏการณ์ธรรมชาติ โดยมีนายแพทย์มนัส กนกศิลป์ เป็นผู้ตั้งสมมุติฐาน

กลุ่มที่ 3 เชื่อว่าสิ่งต่าง ๆ ทั้งหมดเกิดจากน้ำมือมนุษย์ ซึ่งขณะนี้ยังไม่สามารถหาเหตุผลและจุดประสงค์อันเด่นชัดได้

กลุ่มที่ 4 เชื่อว่าในแม่น้ำโขงมึพญานาคตามความเชื่อทางศาสนาจริง แต่ลูกไฟที่เกิดขึ้นในแม่น้ำโขงนั้นเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ

กลุ่มที่ 5 มองเป็นภาพกว้าง ๆ ว่า เป็นวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น โดยไม่สนใจการมึอยู่จริงของพญานาค ซึ่งจะมีปรากฏการณ์ธรรมชาติเป็นองค์ประกอบสำคัญ

กลุ่มที่ 6 มองเป็นภาพกว้าง ๆ ว่า เป็นวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ซึ่งจะถูกนำมาใช้เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจของท้องถิ่นนั่นเอง

ความสอดคล้องกับประวัติความเป็นมา

จากการนำเสนอการให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาคจากคำสัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่างทั้งสามกลุ่ม จะเห็นได้ว่า มีความสอดคล้องกับความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่นที่มีตำนานเล่าขาน ถ่ายทอดต่อ ๆ กันมาเป็นรุ่นต่อรุ่น และมีการปฏิบัติสืบทอดกันมาจนกลายเป็นประเพณีท้องถิ่น แต่ด้วยปัจจุบันนี้มีความเจริญทางด้านเทคโนโลยีและทางการสื่อสารมากขึ้น จึงมีบุคคลหลายฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นทั้งทางหน่วยงานราชการ ตัวบุคคล ออกมาทำการพิสูจน์หาสาเหตุของปรากฏการณ์ โดยใช้หลักการทางวิทยาศาสตร์และรวมไปถึงกระแสของสื่อมวลชนที่มาจากสถานีโทรทัศน์ไอทีวีกับภาพยนตร์เรื่อง 15 ค่ำ เดือน 11 ยิ่งเป็นตัวเน้นย้ำทำให้มีการให้น้ำหนักการให้ความหมายที่สอดคล้องกับความเชื่อดั้งเดิมของประเพณีท้องถิ่นมากขึ้น ซึ่งเป็นความเชื่อที่เกี่ยวกับสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ เมื่อหาคำตอบที่มาไม่ได้ ก็เชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์หรือสิ่งลึกลับสร้างขึ้น

เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า ความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์ มนุษย์ทุกรูปทุกวัยและทุกแห่งต่างสัมพันธ์กับความเชื่อทั้งนั้น การทำอะไรย่อมมีความเชื่อปะปนอยู่เสมอ เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความมั่นใจ และมีกำลังใจขึ้น ถ้าหากขาดสิ่งเหล่านี้เสียแล้ว ก็ไม่อาจทำอะไรให้บรรลุ เป้าหมายที่ดีได้ ตามที่นายสาโรจน์ เราวิสัย ได้พูดถึงความเชื่อของท้องถิ่นที่ส่งผลดีให้แก่แม่น้ำโขงว่า “ตามความเชื่อว่ามีพญานาคอยู่ในแม่น้ำโขง จึงมีข้อห้ามเอาจานชามไปล้างในแม่น้ำโขง ห้ามทิ้งขยะลงแม่น้ำโขง เพราะว่าเราศรัทธาพ่อท่าน มันก็เป็นการดีทำให้แม่น้ำไม่เน่าเสียไป” (สนทนากลุ่ม, 5 ตุลาคม 2546)

ตอนที่ 2 ผลการวิเคราะห์การให้ความหมายในเชิงสัมพันธ์กับประเพณีท้องถิ่น

ในงานวิจัยตอนที่สองนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิเคราะห์การให้ความหมายในเชิงสัมพันธ์กับประเพณีท้องถิ่น โดยนำปัจจัยที่จะมาวิเคราะห์ประกอบด้วย ปัจจัยด้านวัฒนธรรม ความเชื่อและกิจกรรมทางศาสนา ปัจจัยด้านการเปิดรับสื่อ ปัจจัยด้านการบริโภคสินค้าตะวันตก และปัจจัยด้านการเข้าถึงเทคโนโลยี

2.1 ปัจจัยด้านวัฒนธรรม ความเชื่อและกิจกรรมทางศาสนา

จังหวัดหนองคายอยู่ในภูมิภาคที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง มีความเชื่อและศรัทธาในเรื่องผี ผีนางเทวดา และพุทธศาสนา จึงมีจารีต ประเพณีที่ใกล้ชิดหลักธรรมในพระพุทธศาสนา และความเชื่อที่ใช้เป็นแนวทางชีวิตปฏิบัติให้อยู่ในสังคมร่วมกันอย่างสงบสุข

จากการสัมภาษณ์และการสังเกตพบว่าส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างเป็นคนไทยภาคอีสานนับถือศาสนาพุทธ จึงมีความเชื่อและกิจกรรมทางศาสนาที่คล้ายคลึงกันไม่แตกต่างไปจากคนไทยในภาคอื่น ๆ ที่นับถือศาสนาพุทธเช่นกัน และยังมีความเชื่อต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การแข่งเรือ การไหลเรือไฟ ทำขวัญนาค บวชนาค นอกจากนี้ยังมีพิธีการปลุกเสก เข้มกั๊ด เป็นรูปพญานาคในท่าเลื้อยและเข้มกั๊ดสัตตะนาคราช ในท่าขนคิ้วขึ้น พร้อมกับแผ่นทองปลุกเสก โดยเกจิอาจารย์ทั่วภาคอีสาน 199 รูป เพื่อสมทบทุน หล่อรอยพระพุทธรบาท เพื่อให้พุทธศาสนิกชนทำบุญร่วมกันและเป็นการช่วยหล่อรอยพระพุทธรบาทนี้จะได้อยู่ชั่วฟ้าดินสลายให้คนรุ่นต่อ ๆ ไปก็จะได้มา กราบไหว้บูชาเป็นผลมหากุศลอย่างที่สุด รอยพระพุทธรบาทนี้จะถูกหล่อหลอมโดยแผ่นทองคำที่จะเขียนชื่อ – นามสกุล วันเดือนปีเกิดของคนที่มาทำบุญให้เช่น บิดามารดา ปู่ย่าตายาย ลูกหลาน เจ้ากรรมนายเวร

ภาพที่ 15 พญานาคราชในท่าเลื้อยมีให้บูชาองค์ละ 499 บาท

ภาพที่ 16 สัตตะนาคราช พร้อมแผ่นทองคำ สำหรับหล่อรอยพระพุทธรบาท

ประเพณีการแข่งขันเรือ

แต่เดิมมีความเชื่อว่า แม่น้ำลำคลองทุกแห่งมีนาคคุ้มครองอยู่ ไม่เว้นแม้แต่ในแม่น้ำลำคลองในภาคกลางและภาคใต้รวมถึงภาคอื่น ๆ ด้วย แต่ภาคอื่น ๆ นั้นลืมนี่ไปแล้ว ไม่เหมือนสองฝั่งโขงที่ยังสืบเนื่องความทรงจำเรื่องนาคไว้ได้ โดยสืบทอดผ่านประเพณีการแข่งขันเรือ ซึ่งจะมีการจัดการแข่งขันในช่วงออกพรรษาเป็นประจำทุกปี จนปัจจุบันนี้ถือว่าเป็นงานประจำปีไปแล้ว

จากร่องรอยประเพณีสองฝั่งโขง แสดงว่าประเพณีแข่งเรือไม่ได้เกิดขึ้นมาลอย ๆ เพื่อความสนุกสนานและพนันขันต่อ จากกฎหมายเขยรบาลจะเห็นว่าเป็นประเพณีเสี่ยงทาย เพื่อเตรียมรับสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้น เช่น น้ำมากไป เป็นต้น

ภาพที่ 17 ประเพณีการแข่งขันเรือของอำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย

ประเพณีการไหลเรือไฟ

ประเพณีดั้งเดิมของชาวหนองคาย มีธรรมเนียมปฏิบัติกันมาเป็นเวลาช้านานในวันปวารณาออกพรรษา คือวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ตามคุ้มวัดต่าง ๆ จะมีการจัดทำเรือไฟ และเรือไฟของคุ้มวัดต่าง ๆ โดยมากแล้วช่างทำเรือไฟของแต่ละคุ้มวัดก็จะทำเป็นรูปพญานาค พระพุทธรเจ้า เทวดา นางฟ้าต่าง ๆ หรือแม้กระทั่งเหตุการณ์ที่มีความสำคัญ ๆ กับประเทศไทย ช่างทำเรือไฟก็จะนำมาตกแต่งในเรือไฟของคุ้มวัดของตน เพื่อเป็นการสื่อให้เห็นถึงความทันยุคทันสมัย และทันเหตุการณ์ของคนหนองคายและอีกประการหนึ่งเพื่อสื่อให้เห็นถึงความผูกพันระหว่างคนหนองคายกับพญานาค รวมไปถึงพระพุทธศาสนาอย่างที่นายสาโรจน์ เราวีลย์ ประชาสัมพันธ์

จังหวัดหนองคายพูดว่า “การไหลเรือไฟอันนี้มันเกี่ยวข้องกับพญานาคที่มีความศรัทธาในพระพุทธรเจ้า ในเรื่องนาคแปลงกายมาเป็นคนและคนในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขงนี้ก็มีความเชื่อว่าตัวเองสืบทอดมาจากพญานาค” (สนทนากลุ่ม, 5 ตุลาคม 2546)

ภาพที่ 18 อุปกรณ์การทำเรือไฟและเรือไฟของคุ้มวัดต่าง ๆ

ส่วนชาวบ้านก็จะจัดทำเรือไฟขนาดเล็กแล้วปล่อยให้ไหลล่องไปตามลำน้ำ แต่หากชาวบ้านที่มีบ้านเรือนที่ห่างไกลแม่น้ำ ก็มักจุดเทียนหรือถ้วยตะไลบรรจุน้ำมันเป็นประทีป ประดับประดาตามวัดวาอาราม และอาคารบ้านเรือนในเวลาค่ำ โดยใช้กาบกล้วยประดิษฐ์เป็นรูปเรือแทนภาชนะรองรับ โดยถือว่าเป็นการทำบุญทำกุศล บูชาพญานาคและบูชาพระพุทธรูปองค์ที่เสด็จมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ หลังจากทรงโปรดพระพุทธรูปมารดา ซึ่งแตกต่างจากภาคอื่น ๆ ที่จัดให้มีการลอยกระทงหรือลอยประทีปในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ที่เชื่อว่าเป็นการแสดงความเคารพต่อพระแม่คงคา ที่มีพระคุณต่อมวลมนุษย

นายไพรัตน์ ภาสอน หัวหน้าช่างทำเรือไฟของวัดโพธิ์ชัย ได้พูดถึงความเชื่อถือของเขาให้ฟังว่า

“คนแถวนี้จะใช้ก้านกล้วย จะเอาเทียนมาปัก ๆ แล้วก็ปล่อยให้ไหลไป สมัยก่อนนี้ ยังไม่มี ยังไม่รู้จักกระทงหรืออก เขาเรียกว่า ‘ไหลเรือไฟ’ อย่างเดียว เดี่ยวนี้วันออกพรรษาเขาจะทำประทีป เขาเรียกว่า ประทีป เอาก้านกล้วยมา ทำเป็นหัวพญานาคขึ้นมาแล้วก็เอาเทียนมาปักตรงหน้าบ้านเขา วัน 15 ค่ำ นะวันออกพรรษา ใครปรารถนาอะไรก็อธิษฐานเขาก็เชื่อถือพญานาคมีความคิดว่าพญานาคจะคลบ้นศาลอะไรให้ตามประเพณีตามความเชื่อถือของเขา การอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับพญานาค” (29 กันยายน 2546)

“นั่งรอตุลุกไฟขึ้นก็เห็นพวกเขาทำอะไรกัน จุดเทียนจุดธูป ก็เลยเข้าไปตามเขา พอรู้ว่าเขาทำเหมือนกับลอยกระทงบ้านเรา แต่มันต่างกันตรงกระทงนี้แหละ ก็ของทำบ้าง ไหน ๆ ก็มาถึงที่นี่แล้ว ทำตามความเชื่อของเขาก็ไม่เสียหายอะไร พวกเขาก็ให้ทำนะ จุดธูปให้เราอธิษฐาน”

(สุคนธ์ เมฆเนย, 11 ตุลาคม 2546)

ภาพที่ 19 ชาวบ้านกำลังปักธูปบนเรือไฟที่ทำด้วยกาบกล้วย

ภาพที่ 20 การประดิษฐ์เป็นรูปพญานาคจากก้านกล้วย

นอกจากชาวหนองคายจะมีความเชื่อเรื่องการบูชาไฟ ในวันพระพุทธรองค์เสด็จจากดาวดึงส์แล้ว ก็ยังเชื่ออีกว่า “พญานาค” ซึ่งถือเป็นเทพองค์หนึ่งที่ชนชาวลุ่มแม่น้ำโขงศรัทธา ก็ออกมาร่วมแสดงความเคารพบูชาพระพุทธรองค์ ด้วยการปล่อยลูกไฟให้ลอยขึ้นเหนือแม่น้ำโขงดังที่มีตำนานเชื่อมโยงถึงความผูกพันระหว่างพญานาค พญาเถน พญาคันคาก (พญาคางคก) และบั้งไฟว่า

ครั้งเมื่อพระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นพญาคันคาก (พญาคางคก) ได้แสดงธรรมโปรดมนุษย์และสรรพสัตว์ในโลกมนุษย์มาแล้วมาฟังธรรมจนลืมนำเครื่องบังคดพลีมาถวายแต่พญาเถน พญาเถนโกรธมากจึงสาปไม่ให้ฝนตกบนพื้นโลกเป็นเวลา 7 ปี 7 เดือน 7 วัน มนุษย์สรรพสัตว์ทั้งหลายได้รับความเดือดร้อน จึงพากันไปเฝ้าพระโพธิสัตว์ จึงรู้ว่าพญาเถนโกรธจึงบันดาลเช่นนั้น พญานาคซึ่งนั่งเฝ้าพญาคันคากอยู่นั้น รู้สึกโกรธพญาเถนยิ่งนัก จึงพาบริวารขึ้นไปพบกับพญาเถนบนสวรรค์ แต่ก็ถูกฟันเป็นแผลเหวอะหวะเต็มร่างกาย พญาคันคากเกิดความสงสารพญานาคยิ่งนักจึงให้พรแก่พญานาค ขอให้ร่างกายที่เป็นแผลเหวอะหวะ เหล่านั้นกลายเป็นลวดลายและเกล็ดที่สวยงาม เมื่อพญาคันคากชุบร่างกายให้พญานาคแล้ว พญานาคทูลถามถึงวิธีการที่จะเอาชนะพญาเถน พญาคันคากจึงบอกอุบายแก่พญานาคและสรรพสัตว์และยกทัพไปต่อสู้กับพญาเถน ด้วยการวางแผนที่ชาญฉลาด ทัพพญานาคจึงชนะทัพพญาเถน เมื่อรบชนะพญาเถนพญานาคจึงขอพรต่อพญาเถน 3 ข้อ คือ 1. ให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล โดยให้ฟังสัญญาณเสียงบั้งไฟ 2. ถ้าฝนตกแล้วให้ฟังเสียงกบเสียงเขียดร้อง 3. ถ้าได้ยินเสียงโหวด หรือเสียงสนุขึ้นพร้อมกับเห็นว่าให้พญาเถนหยุดให้ฝน พญานาคซึ่งออกรบรู้สึกซาบซึ้งในพระคุณของพระโพธิสัตว์คันคากยิ่งนัก จึงปราวณาตัวขอเป็นผู้อุปฐากพระโพธิสัตว์ทุกชาติไป

ครั้นพญาสุทโธนาคราชเป็นพญานาคที่รักษาแม่น้ำโขง ทราบข่าวว่าพระพุทธรองค์เสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ หลังจากที่จำพรรษา และโปรดพุทธมารดาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และจะเสด็จลงมาในวันออกพรรษา จึงสั่งให้บริวารนาคราชประทีปโคมไฟและจุดบั้งไฟขึ้นเป็นการบูชาพระพุทธรองค์

ภาพที่ 21 การแสดงแสง สี เสียง ของตำนานความผูกพันระหว่างพญานาค พญาแถน พญาคันคาก (พญาคางคก) และบั้งไฟ

วิถีชีวิตความสัมพันธ์กับแม่น้ำโขง

เนื่องจากจังหวัดหนองคายตั้งอยู่บริเวณอีสานตอนบน มีอาณาเขตทอดยาวตามแนวแม่น้ำโขง การตั้งบ้านเรือนจึงตั้งอยู่ตามแนวริมฝั่งของแม่น้ำโขง ดังนั้นชาวบ้านจึงมีวิถีชีวิตประจำวันและการประกอบอาชีพที่มีความเกี่ยวข้องกับแม่น้ำโขงตลอดเวลา อาทิเช่น

การทำไร่ทำนา

ซึ่งถือเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านที่สืบต่อกันมาครั้นรุ่นปู่ย่าตายาย และเมื่อว่างจากการทำนารอดูการเก็บเกี่ยวข้าว ชาวบ้านก็จะเหล่าไม้ไผ่เก็บไว้เพื่อเตรียมนำไปมัดรวงข้าว สำหรับเอาไปตีให้เมล็ดข้าวเปลือกหลุดออกจากต้นข้าว โดยชาวบ้านจะมานั่งเหล่าไม้ไผ่กันที่บริเวณศาลาทำน้ำ

ภาพที่ 22 ชาวบ้านนำไม้ไผ่ที่เหล่าแล้วออกมาตากแดดที่ริมเขื่อน

การเลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่

เลี้ยงเพื่อนำไข่ขายเป็นตัวและนำไข่ไว้ฟักเป็นลูกเป็ด ลูกไก่ นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงไก่ชนไว้สำหรับชนกันเองภายในหมู่บ้าน ซึ่งมีการจัดตั้งเป็นชมรมชนไก่ขึ้นมาภายในหมู่บ้าน โดยมากการเลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ จะเลี้ยงภายในบริเวณบ้านที่อยู่อาศัยของตนเอง

ภาพที่ 23 ชาวบ้านที่เลี้ยงไก่ชนซึ่งจะเลี้ยงภายในบริเวณบ้านริมแม่น้ำโขง

การเลี้ยงวัว

ส่วนมากชาวบ้านไม่ได้เลี้ยงไว้เพื่อทำนา แต่จะเลี้ยงไว้เพื่อสำหรับนำเอาไปขายต่อ ซึ่ง จะทำการซื้อขายกันตั้งแต่คลอดออกมาได้ประมาณ 4 – 5 วัน ลูกวัวสามารถพอที่จะเดินเองได้แล้ว จึงจะขาย เพราะจะได้เงินเร็วและมากกว่าการทำนา

ภาพที่ 24 ชาวบ้านนำวัวออกมากินหญ้าริมแม่น้ำโขง

การปลูกพืชผักสวนครัวริมชายแม่น้ำโขง

เมื่อน้ำในแม่น้ำโขงลดลงพอที่จะมีพื้นที่ให้ปลูกผักได้ ชาวบ้านก็จะลงไปปลูกพืชผักสวนครัวริมแม่น้ำโขง เนื่องจากเป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ อยู่ใกล้แหล่งน้ำ จึงไม่จำเป็นที่

จะต้องคอยดูแลระดับน้ำบ่อย ๆ และนอกจากการปลูกผักสวนครัวแล้ว ชาวบ้านก็ยังมีการจับปลาหากุ้งในลำน้ำโขงอีกด้วย โดยจะออกหาปลา 3 ช่วงคือ ช่วงเช้า ช่วงบ่าย และช่วงเย็น (ปลาที่ชาวบ้านจับได้มักจะเป็นปลาเนื้ออ่อน) การจับปลาหากุ้งในแต่ละครั้งนั้น ชาวบ้านมักจะได้น้อยมาก แต่พอที่จะนำมาทำเป็นอาหารในแต่ละมื้อได้

ภาพที่ 25 ชาวบ้านกำลังปลูกผักสวนครัวริมแม่น้ำโขง

ภาพที่ 26 ชาวบ้านกำลังวางเหยื่อล่อปลาและกุ้งในแม่น้ำโขง

นอกจากการประกอบอาชีพหลักแล้ว ชาวบ้านยังมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรเพื่อผลิตสินค้าที่หาวัตถุดิบได้จากท้องถิ่นและใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อหารายได้เสริมให้แก่ครอบครัว อีกด้วย

หมู่บ้านจอมแจ้ง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย นอกจากจะเปิดเป็นหมู่บ้านโฮมสเตย์ให้นักท่องเที่ยวเข้าพักแล้ว แม่บ้านที่มีเวลาว่างนอกเหนือจากการทำนา ก็จะมารวมตัวกันเป็นกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรผลิตสินค้า เช่น ถั่วตัด ถั่วยอบสมุนไพร ถั่วอบสมุนไพร ไข่เค็ม แหนมหมู เพื่อเป็นอาชีพและเป็นการหารายได้เสริมให้แก่ครอบครัว โดยที่ทำการและสถานที่ผลิตของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรจะตั้งอยู่บริเวณริมเขื่อนของแม่น้ำโขง ซึ่งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรจะขายที่หมู่บ้านเมื่อมีนักท่องเที่ยวมาพัก และส่งไปขายที่ตลาดท่าเสด็จและยังมีการส่งไปขายยังประเทศสวิตเซอร์แลนด์

ภาพที่ 27 ผลผลิตภัณฑ์ของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหมู่บ้านจอมแจ้ง

หมู่บ้านหิมโงม อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ก็เช่นเดียวกันกับหมู่บ้านจอมแจ้งที่ใช้เวลาว่างจากการทำนา มาผลิตสินค้า เพื่อจำหน่ายภายในท้องถิ่น สินค้าที่หมู่บ้านหิมโงมผลิตก็คือ เหล้าขาว 40 ดีกรี ซึ่งแต่ก่อนผลิตกินกันเองภายในกลุ่มชาวบ้าน เมื่อมีโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ จึงได้รับการสนับสนุนให้ผลิตถูกต้องตามกฎหมาย โดยมีการจัดตั้งเป็นกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ซึ่งมีที่ทำการและสถานที่ผลิตสินค้าของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร จะตั้งอยู่ใกล้กับริมแม่น้ำโขงของหมู่บ้านหิมโงม ปัจจุบันสินค้าผลิตไม่ทันกับความต้องการของตลาด เนื่องจากเหล้าขาว 40 ดีกรีของหมู่บ้านหิมโงมนี้หมักจากข้าวเหนียว ไม่ได้หมักจากข้าวเจ้าจึงมีรสชาติที่ดีกว่าเหล้าขาวชนิดอื่น

ภาพที่ 28 เหล้าขาว 40 ดีกรีของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหมู่บ้านหิมโงม

ผลิตภัณฑ์จากกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทั้งสองหมู่บ้านนี้ ได้เข้าร่วมโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ของจังหวัดหนองคาย จึงได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐเข้ามาช่วยเหลือและดูแลทั้งในขั้นตอนการผลิตและการจัดจำหน่าย

จากวิถีชีวิตประจำวัน การประกอบอาชีพ และการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรของคนท้องถิ่นนี้จะเห็นได้ว่าวิถีชีวิตของชาวบ้านจะอยู่กับแม่น้ำโขงตลอดเวลา จึงส่งผลทำให้ความเชื่อเรื่องเกี่ยวกับพญานาค เข้าไปสะสมในสมองหรือความรับรู้ของคนท้องถิ่นได้

เนื่องจากชีวิตของคนท้องถิ่นจะอยู่กับแม่น้ำโขงตลอดเวลา ดังนั้นการดำรงชีวิตประจำวันของคนท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นการปลูกผัก การไปหาปลา หรือแม้กระทั่งการเข้ากลุ่มแม่บ้านเกษตรกร คนท้องถิ่นก็จะได้ยินเรื่องเล่าต่าง ๆ จึงเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่คนท้องถิ่นเหล่านี้จะสะสมความรู้ความเชื่อเกี่ยวกับพญานาค แม้จนกระทั่งการได้ข่าวว่าคนนั้นคนนี้สามารถสื่อสารกับพญานาคได้ จึงสามารถสรุปได้ว่า ชาวบ้านท้องถิ่น มีวิถีชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับพญานาคอยู่แล้ว

จะเห็นได้ว่าปัจจัยด้านวัฒนธรรม ความเชื่อและกิจกรรมทางศาสนา เป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดการให้ความหมายของกลุ่มตัวอย่างทั้งสามกลุ่มที่ต่างด้วยชาติพันธุ์และศาสนา ดังนั้น การให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาคของกลุ่มตัวอย่างทั้งสามกลุ่มนั้น จึงเป็นการให้ความหมายที่จะต้องมีความเกี่ยวข้องและความสัมพันธ์กับเรื่องของวัฒนธรรม ความเชื่อและกิจกรรมทางศาสนาอยู่มากสะท้อนให้เห็นถึงการนำเอาวัฒนธรรมดั้งเดิมและความเชื่อท้องถิ่นมาใช้ โดยเฉพาะความเชื่อท้องถิ่นในเรื่องของพญานาค เพื่อที่จะบ่งบอกได้ว่าตัวตนอันแท้จริงของชาวหนองคายได้สืบเชื้อสายมาจากพญานาค และนอกจากนี้แล้วความเชื่อท้องถิ่นยังถูกนำมาผสมผสานเพื่อเป็นการสืบทอดประเพณีท้องถิ่นของชาวหนองคายอีกด้วย

อัตลักษณ์ของกลุ่มท้องถิ่นนี้คือการสืบทอดและดำรงรักษาประเพณีท้องถิ่น และรวมไปถึงความเชื่อท้องถิ่นและวัฒนธรรมดั้งเดิม โดยใช้กิจกรรมทางศาสนาเป็นแนวทางปฏิบัติให้อยู่ในสังคมร่วมกันได้ เช่น การแข่งเรือ การไหลเรือไฟ และนอกจากนี้ยังมีพิธีปลุกเสกเข้มกลัดเป็นรูปพญานาค เพื่อให้พุทธศาสนิกชนทำบุญร่วมกัน และทำบุญให้กับบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว รวมทั้งแผ่ส่วนกุศลให้แก่เจ้ากรรมนายเวร และกิจกรรมทางศาสนายังเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงพญานาคในพระพุทธศาสนาด้วย นอกจากนี้กิจกรรมทางศาสนานี้ยังส่งผลถึงอัตลักษณ์ของชาวหนองคายอีกด้วย เช่น เป็นคนรักสงบ ชอบสนุก มีน้ำใจ ไม่ค่อยชอบมีความขัดแย้งกับใคร ตามคำ

บอกเล่าของนายธีระวัฒน์ วงศ์กิจพิเศษ ชาวบ้านคุ้มวัดศรีเกิดว่า “คนหนองคายไม่ค่อยมีเรื่องทะเลาะกันหรอก ชอบอยู่กันแบบเงียบ ๆ สบาย ๆ อยู่กันแบบว่าเรียกว่ามีน้ำใจ เพราะเราเป็นชาวพุทธ เขาสอนกันมาอย่างนี้ ฟังพาอาศัยกันอย่างนี้ สมมุติว่าเราเดินออกจากบ้านเนี่ยไม่มีตั้งค์เลย เราก็ขออะไรกันนิด ๆ หน่อย ๆ ก็ขอกันได้ ไม่ถึงว่านิด ๆ หน่อย ๆ นะ ขอกันอ้อมเป็นมือเลยละ”

การให้ความหมายประเพณีบั้งไฟพญานาค ผ่านความเชื่อท้องถิ่นและกิจกรรมทางศาสนานี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของกลุ่มท้องถิ่น ดังที่นายสมพร จันทร์หอม ได้กล่าวว่า “เป็นประเพณีนี้มีมาตั้งแต่โบราณแล้ว จังหวัดอื่นไม่มี มีที่หนองคายที่เดียว ถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ เป็นเมืองบั้งไฟพญานาค ไปอยู่ที่ไหนก็ภูมิใจ”

จะเห็นได้ว่า กลุ่มท้องถิ่นนั้นจะมีการเชื่อมโยงความเชื่อท้องถิ่นในเรื่องของพญานาค วัฒนธรรมดั้งเดิมและกิจกรรมทางศาสนาเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญของการให้ความหมายประเพณีบั้งไฟพญานาคอยู่เสมอ

ส่วนกลุ่มนักท่องเที่ยว ปัจจัยด้านวัฒนธรรม ความเชื่อและกิจกรรมทางศาสนา จะมีความแตกต่างกันออกไป เนื่องจากจะมีกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทยในจังหวัดอื่น ๆ และชาวต่างประเทศรวมอยู่ด้วย จึงมีพื้นฐานวัฒนธรรม ความเชื่อท้องถิ่นและกิจกรรมทางศาสนาที่ต่างกันออกไป คือ นักท่องเที่ยวชาวไทยในจังหวัดอื่น ๆ ก็จะมีวัฒนธรรม ความเชื่อในเรื่องของพญานาค ที่ไม่ลึกซึ้งมากดังเช่นคนท้องถิ่น ถึงแม้ว่าจะนับถือศาสนาพุทธเหมือนกัน ความแตกต่างในจุดนี้ จึงส่งผลให้กลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทยมีการให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาคต่างจากกลุ่มท้องถิ่นที่มีการเน้นย้ำให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมดั้งเดิม ความเชื่อท้องถิ่น และกิจกรรมทางศาสนามากกว่า

สำหรับนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ จะมีปัจจัยด้านวัฒนธรรม ความเชื่อและกิจกรรมทางศาสนาที่มีความแตกต่างจากกลุ่มท้องถิ่น และนักท่องเที่ยวชาวไทยอย่างมาก เนื่องจากมีการนับถือศาสนาที่ต่างกัน มีประวัติความเป็นมาที่ต่างกัน จึงมีวัฒนธรรม ความเชื่อที่ต่างกันอย่างสิ้นเชิง คือในศาสนาอื่นที่ไม่ใช่ศาสนาพุทธจะไม่มีประวัติความเป็นมาที่มีพญานาคเข้าไปเกี่ยวข้อง ดังนั้นรู้จักและความลึกซึ้งที่มีต่อพญานาคในกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ จึงไม่มีเลยก็ว่าได้ จากความแตกต่างในจุดนี้ จึงส่งผลต่อการให้ความหมายของกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่จะไปตามกระแสทางด้านวิทยาศาสตร์มากกว่า

2.2 ปัจจัยด้านการเปิดรับสื่อ

การเปิดรับสื่อของกลุ่มตัวอย่างสามารถพิจารณาได้เป็น 3 แบบ คือ

1. การเปิดรับข่าวสารทางสื่อสารมวลชน ซึ่งเป็นการเปิดรับจากสื่อ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ หนังสือพิมพ์และนิตยสาร
2. การเปิดรับข่าวสารจากการสื่อสารระหว่างบุคคล ซึ่งเป็นการสื่อสารของคนในชุมชนญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง
3. การเปิดรับข่าวสารจากการสื่อสารกับความเชื่อท้องถิ่น ซึ่งเป็นการสื่อสารของคนในท้องถิ่น ตามความเชื่อว่าพญานาคกับคนสามารถติดต่อสื่อสารกันได้

1 การเปิดรับข่าวสารทางสื่อสารมวลชน

ปัจจุบันนี้จังหวัดหนองคายมีความเจริญทางด้านคมนาคมและการสื่อสาร ดังนั้นจึงสามารถรับคลื่นวิทยุและคลื่นโทรทัศน์ของฟรีทีวีได้อย่างชัดเจน รวมไปถึงนิตยสารและหนังสือพิมพ์ยี่ห้อต่าง ๆ เช่น ไทยรัฐ เดลินิวส์ คมชัดลึก เป็นต้น และนอกจากนี้จังหวัดหนองคายยังมีทีวีท้องถิ่น (เคเบิลทีวี) หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นอีกด้วย เพื่อเสนอข่าวความเคลื่อนไหวภายในท้องถิ่นของจังหวัดหนองคาย และยังมีโรงภาพยนตร์ที่นำภาพยนตร์ที่กำลังเป็นที่นิยมเข้ามาฉายภายในจังหวัดหนองคาย โดยไม่ล่าช้ากว่าในกรุงเทพมหานคร ดังเช่นที่ชาวบ้านเล่าว่า

“อย่างหนังเรื่อง ชื่น 15 คำ เดือน 11 ก็ได้ดู เหมือนคนกรุงเทพฯ นั้นแหละ ฉายที่หนองคายนี่นะ คนดูเยอะเลยไปจองตั้งแต่ตอนเช้าจะได้รอบบ่าย คนแน่นมาก ๆ เลย โพนพิสัย บึงกาฬ มาฉายเป็นอาทิตย์นะ”

(นายประยูร ชาวบ้านหมู่บ้านจอมแจ้ง)

“ก็ดูได้ทุกช่องนั่นแหละ เหมือนกัน รับชดทุกช่องเลย อย่างตอนที่ไอทีวีเขาเสนอว่า ลาวยิงก็ได้ดู ที่บ้านไม่ได้คิดเคเบิล ไม่มีตั้งก็ไปจ่ายเขาหรอก วิทยุก็ฟัง หนังสือพิมพ์ก็อ่าน ถ้ามีเวลว่างนะ จะได้ว่าว่าสถานการณ์ตอนนี้บ้านเมืองเขาไปถึงไหนกันแล้ว มีอะไรบ้าง”

(นายธีระวัฒน์ ชาวบ้านคุ้มวัดศรีเกิด)

“คุณว่าเขาบอกว่าคนทำ ก็เลยอยากจะมาดูมาพิสูจน์ด้วยตาตัวเอง ว่าเป็นอย่างไรที่เขาบอกหรือเปล่า”

(นายกิตติคุณ นักท่องเที่ยวชาวไทย คนกรุงเทพฯ)

2 การเปิดรับข่าวสารจากการสื่อสารระหว่างบุคคล

การสื่อสารระหว่างบุคคลนี้ เป็นการสื่อสารกับคนในชุมชนเดียวกัน ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงหรือเพื่อนฝูงที่อาศัยอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ และรวมไปถึงกับการพูดคุยกับนักท่องเที่ยวด้วย โดยจะมีการพูดคุยกันเป็นประจำอยู่แล้วในเรื่องต่าง ๆ หรือบางครั้งก็เป็นเรื่องที่มีผลกระทบกับชุมชน อย่างเช่นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับไอทีวีที่มีชาวบ้านให้ความสนใจอย่างมาก จนต้องมีการจัดเสวนากันขึ้น ดังเช่นที่นายพันซ์เล่าให้ฟังว่า “ตอนนั้นก็มีการจัดงานเสวนาในหัวข้อเรื่อง “ปรากฏการณ์พญานาคในแม่น้ำโขง” โดยมีการเชิญนักวิชาการที่มีความรู้และเกี่ยวข้องเข้าร่วมการเสวนาครั้งนี้ ประกอบไปด้วย นายแพทย์มนัส ที่เป็นเจ้าของทฤษฎีมนัส รศ.มนตรี ที่บอกว่าไม่มีก๊าช เป็นคนทำ และนายทหารที่มีความรู้ในเรื่องของปีน มาร่วมกันแสดงความคิดเห็น เวทีตั้งอยู่ในวัดจอมมางที่โพธิ์สัยนี้เอง โดยมีอบต.จุมพลเป็นคนจัด”

“มีการพูดคุยกันบ้างเกี่ยวกับบั้งไฟ การไหลเรือไฟ การประเพณีต่าง ๆ เราเป็นช่างด้วย ต้องมีคนเข้ามาถามเกี่ยวกับลวดลายต่าง ๆ ของเรือไฟว่าปีนี้จะทำลายอะไร เพราะแต่ละปีจะทำไม่เหมือนกัน อย่างปีนี้ก็เน้นรูปพญานาค เหมือนนาคราชจะเน้นเลย”

(นายประมวล ชาวบ้านคุ้มวัดโพธิ์ชัย)

นอกจากนี้ยังมีการสื่อสารเป็นไปในลักษณะของการมีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวภายในชุมชนและจะเข้ามาพูดคุยสอบถามกับชาวบ้านถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะมีมากในช่วงที่มีการนำเสนอสารคดีเชิงข่าวประเด็นที่เกี่ยวข้องกับบั้งไฟพญานาคของชาวจังหวัดหนองคาย ดังเช่นที่ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า

“เพื่อนผมมีอยู่ทั่วประเทศนะ ผมเป็นคนเพื่อนเยอะ ก็ส่วนมากผมไปหาเขาแล้วเขาจะถามเรื่องนี้ เขาจะถามว่า “คุณไซ้ไหมเป็นคนลงไปจุดบั้งไฟ” ผมบอกไม่ใช่ ผมลงไปอะไร น้ำโขงมันไหลเชี่ยวจะตายไปแล้วใครจะเอาชีวิตลงไปเสี่ยงตรงนั้น เราก็เลยว่ามีใครทำขึ้นมา”

(นายบัญญัติ ประธานอบต.จุมพล)

“มีเยอะนักท่องเที่ยวก็นำรถตู้แบบหนูนี้นี้แหละ มาแล้วก็ลงมาถามว่าลาวจริงหรือเปล่า เป็นอย่างที่ข่าวเขาบอกไหม เราก็อธิบายให้เขาฟังตามความเป็นจริงนะ”

(นายธีระวัฒน์ ชาวบ้านคุ้มวัดศรีเกิด)

“ก่อนจะมาหนองคายนี้ก็ได้พูดคุยกับคนแถวบ้าน ว่าอยากมาดูกัน ตามสื่อ ๆ ต่าง ๆ ที่เขาออกมาให้เราดู ทีวีย่างนี้ วิทยูอย่างนี้ เสนอแนะให้เรามาดู เราก็อยากมาดู ฟังจะมาดูครั้งแรก เออจุดสนใจว่าเป็นยังไง ก็อยากเห็น นี้ก็ได้เห็นแล้ว”

(นางจำเนียร นักท่องเที่ยวชาวไทย คนอุปถัมภ์)

กลุ่มตัวอย่างมีการเปิดรับสื่อไม่ว่าจะเป็นทางสื่อสารมวลชน และสื่อสารบุคคล โดยสื่อสารผ่านสื่อโทรทัศน์ วิทยู หนังสือพิมพ์และนิตยสารทั่วไป โดยมีสาเหตุการเปิดรับสื่อ คือ เพื่อรับรู้สถานการณ์ในปัจจุบันทั้งภายในท้องถิ่นและภายนอกท้องถิ่น และการเปิดรับสื่อทางการสื่อสารระหว่างบุคคล ซึ่งจะเป็นไปในลักษณะของการพูดคุยกับญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน เพื่อนฝูงที่อาศัยอยู่ในจังหวัดเดียวกันและเพื่อนฝูงที่อาศัยอยู่คนละจังหวัด รวมไปถึงการพูดคุยกับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในจังหวัดหนองคาย โดยมีเหตุผลในการเปิดรับสื่อ คือ เป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและเพื่อสอบถามถึงข้อเท็จจริงของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น รวมไปถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในจังหวัดหนองคาย

จึงสรุปได้ว่า ในช่วงที่ผู้วิจัยทำการศึกษา กำลังเป็นช่วงกระแสของสื่อมวลชนมีความรุนแรงมาก ชาวบ้านเปิดรับสื่อก็จะทราบและส่งผลกระทบต่อการใช้สัมภาษณ์ของเขา มีทั้งคนที่ไหลตามกระแสและโต้แย้ง

3 การเปิดรับข่าวสารจากการสื่อสารกับความเชื่อท้องถิ่น

การเปิดรับข่าวสารจากการสื่อสารกับความเชื่อท้องถิ่น ซึ่งเป็นการสื่อสารด้วยสัญลักษณ์กับพยานาถของคนภายในท้องถิ่น ตามความเชื่อที่ว่าพยานาถกับคนสามารถติดต่อสื่อสารกันได้ โดยทำการสื่อสารผ่านทางจิตระหว่างคนกับพยานาถ เช่น พยานาถมาทึ่งร่องรอยไว้ มะพร้าวพยานาถ รวมถึงพิธีกรรมการบวงสรวงพยานาถ

นอกจากนี้ยังมีความเชื่อของคนหนองคายที่เล่าขานเกี่ยวกับเมืองบาดาลที่เชื่อว่าอยู่ใต้ อำเภอโพนพิสัยว่า ในหน้าแล้งจะมีหาดทรายขึ้นกลางแม่น้ำโขง แต่บริเวณอำเภอโพนพิสัย หาดทรายนี้จะขึ้นอยู่ฝั่งลาว บริเวณบ้านโคก วันหนึ่งในหน้าแล้งตอนเที่ยงวัน ได้มีหญิงสาวชาวบ้านโคกคนหนึ่ง ได้ลงมาตักน้ำเพื่อไปดื่ม โดยมีกระป๋องน้ำ (หาบครุ) ลงมาที่หาดทราย เพราะบริเวณนั้นมีน้ำออกบ่อ (น้ำริน) เมื่อลงมาแล้วได้หายไป ชาวบ้านลงมาเห็นแต่กระป๋องน้ำ พ่อแม่ ต่างก็ตามหากันแต่ไม่พบ จนครบ 7 วัน เมื่อไม่เห็นลูกสาว และคิดว่าลูกสาวคงจมน้ำตายแล้วจึงได้พร้อมกันญาติพี่น้อง ชาวบ้านจัดทำบุญอุทิศให้ ในตอนกลางคืนก็มีหมอลำสมโภช

จนเวลาต่อมาเวลาประมาณเที่ยงคืน ลูกสาวคนที่เข้าใจว่าจมน้ำตาย ก็ปรากฏตัวขึ้นที่บ้าน ขณะที่ชาวบ้านกำลังฟังหมอลำกันอยู่ ทำให้ญาติพี่น้องแตกตื่นกันเป็นอย่างมาก บางคนก็วิ่งหนีเพราะคิดว่าเจอดีหลอกเข้า สุดท้ายลูกสาวจึงได้เล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นให้ฟัง หลังจากที่ตั้งสติได้ว่า “วันนั้นอากาศร้อนมาก น้ำดื่มหมดโอง เมื่อลงไปเพื่อจะตักน้ำ เมื่อวางกระป๋องน้ำปรากฏว่าเห็นมีหมู เหมือนกับว่าได้ยกเท้าหน้าเรียกให้เข้าไปหา ตนได้เดินเข้าไปหาแล้วหมูตัวนั้นก็บอกว่าให้กลับไปจะพาไปเมืองบาดาล พอกลับไปได้สักครู่ หมูตัวนั้นก็บอกให้ล้มตา เมื่อล้มตาขึ้นปรากฏว่าตนมาอยู่อีกเมืองหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเหมือนกับเมืองมนุษย์ มีดิน มีบ้านเรือนเรียงรายกันอยู่ แต่จะแปลกก็ตรงที่ทุกคนจะนุ่งผ้าแดงและมีผ้าพันศรีษะเป็นสีแดงเหมือนกัน โดยด้านหน้าจะปล่อยให้ผ้าแดงห้อยลงเหมือนกับหาง เมื่อเดินตามชายคนนั้น(กลับร่างหมู กลายเป็นคน) ก็มีชาวบ้านถามกันว่า นามมนุษย์ลงมาทำไม (เพราะกลืนมนุษย์ต่างกับเมืองบาดาล) ชายคนนั้นก็บอกว่าพามาเที่ยวคูเมืองได้เดินไปเรื่อย ๆ เมื่อแหงนหน้ามองคูต้องฟ้ากลับปรากฏว่าเป็นสีน้ำตาลอ่อน ๆ เหมือนสีขุ่น ๆ ของน้ำ ชายคนนั้นได้บอกว่า นี่เป็นเมืองบาดาลและเป็นเมืองหน้าด่าน ส่วนตัวเมืองหลวงนั้นยังอยู่อีกไกล และชาวเมืองจะมีงานสมโภชเมื่อถึงวันออกพรรษาของเมืองมนุษย์ ซึ่งถือว่าตลอด 3 เดือนที่เข้าพรรษานั้นเหล่าชาวเมืองที่นี่ก็จะจำศีลปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นการบูชาพระพุทธเจ้า

หลังจากที่เดินชมเมืองอยู่ไม่นาน ชายคนนั้นก็ได้นำขึ้นมาส่ง โดยการเดินมาทางเดิมก็เป็นการเดินมาเรื่อย ๆ แต่ได้ขึ้นมาขึ้นอยู่บริเวณหาดทรายเหมือนเดิมแล้วก็ได้ขึ้นมาหาพ่อแม่”

จากการเล่าของลูกสาว พ่อแม่ญาติพี่น้องจึงได้จัดงานทำบุญทำพิธีสู่ขวัญ เพื่อเป็นการต้อนรับขวัญให้กับลูกสาว ต่อมาอีก 7 วัน ลูกสาวก็ได้เจ็บป่วยและเสียชีวิตในที่สุด (เหตุการณ์นี้สามารถสอบถามจากผู้เฒ่า ผู้แก่ชาวบ้านอำเภอโพนพิสัย กลุ่มวัดศรีเกิดได้)

รอยพญานาค

เมื่อปี พ.ศ. 2537 ก่อนออกพรรษาได้มีรอยประหลาดปรากฏขึ้นบนหลังคารถเก๋งของ นายพันธ์ บูชากุล ครูโรงเรียนจุมพลโพธิ์สัย (ปัจจุบันนี้เป็นข้าราชการบ้านาญ) อำเภอโพธิ์สัย จังหวัดหนองคาย ลักษณะของรอยเหมือนกับงูสองตัวไปเกี่ยวพันกันบนหลังคารถยนต์แล้วทิ้งรอยไว้

นางพวงทิพย์ภรรยา นายพันธ์ บูชากุล ผู้พบรอยพญานาคคนแรกได้เล่าว่า “พาลูก ๆ ไป ซ้อมเรือทุก ๆ วันนะ เขาจะมีแข่งเรือกัน พอวันที่จะเห็นนั้นก็แปลกเหมือนกัน ถ้าเราไม่เห็นจริง เราก็ไม่กล้าพูดนะ พอสามทุ่มครึ่ง เรามาจากบ้าน แล้วแฟนก็ไปจอดรถคันนี้แหละไว้ข้างบ้าน ฉันมองไปเห็นไฟที่คล้าย ๆ กับแสงตะเกียงนะ ฉันว่ามันเป็นไฟหลังคารถ แต่ว่ารถเก๋งมันไม่มีไฟ หลังคานะ ฉันก็เอะใจใครเอาไฟไปใส่ตรงนั้นนะ ก็คิดคนเดียวนะ เพราะว่ามันอยู่คนเดียว ก็เดินไป ใกล้เคียง ๆ ก็ไม่มีอะไร พอตื่นเช้ามานี้ รอยอยู่บนหลังคารถชัดเจนเลย 9 ปีมาแล้ว”

จากการพูดคุยกับสมาชิกครอบครัวบูชากุล จะพูดไปในทางเดียวกันว่า “มันแปลก คนทำไม่เหมือนหรือทำไม่ได้ เอาสถาปนิกที่ไหนมาทำ ถ้าจะทำคงต้องใช้เวลานานนะ” จาก ร่องรอย และภาพถ่ายทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ไปต่าง ๆ นานา ตามความคิดเห็นของแต่ละบุคคล บางคนก็บอกว่าเป็นรอยงูเหลือม บ้างก็บอกว่าเป็นรอยที่มีผู้ทำขึ้น แต่ปัจจุบันนี้ก็ยังไม่มีผู้ใด สามารถพิสูจน์หาว่ารอยนี้มันเกิดขึ้นได้อย่างไร

ภาพที่ 29 รอยที่เชื่อว่าเป็นรอยพญานาคบนหลังคารถเก๋งของนายพันธ์ บูชากุล

มะพร้าวพญานาค

ที่หมู่บ้านจอมแจ้ง ตำบลสีกาย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ได้มีต้นมะพร้าวพันธุ์ขุนศรี (มะพร้าวน้ำหอม) มีใบออกมาไม่เหมือนตามธรรมชาติ กลับออกมามีรูปร่างที่ค่อนข้างเหมือนพญานาค คือ มีใบที่ถอดออกมามีรูปร่างเหมือนหัวพญานาค มีหงอน มีปาก มีตาเหมือนกับหัวนาคที่อยู่ตามหน้าอุโบสถในวัดไม่มีผิด ซึ่งเกิดขึ้นที่บ้านของนางศุข พรหมมีพันธุ์ ชาวบ้านหมู่บ้านจอมแจ้ง

นางศุขเล่าให้ฟังว่า “ปลูกมาหลายปีแล้ว ฟังจะมาเป็นรูปพญานาคเมื่อตอนเข้าพรรษาตัวเอง (ปี 2546) ไปถามคนทรง เขาก็บอกว่ามีวิญญาณพญานาคอยู่ในต้นมะพร้าว ชื่อว่า “เจ้าพ่อนิลนาคา” มาอยู่ให้เป็นสิริมงคล พอออกพรรษาวิญญาณก็จะกลับออกไป แล้วต้นมะพร้าวก็จะกลับมาเป็นตามธรรมชาติเหมือนเดิม”

ในช่วงระหว่างการพูดคุยสอบถามได้สังเกตเห็นชาวบ้านมาจตุรปูชาเจ้าพ่อนิลนาคาพร้อมทั้งขอเลขเด็ด นางศุขยังบอกอีกว่า มีคนมาขอเยอะและก็ถูกด้วย แต่มีข้อห้ามมิให้ถ่ายภาพโดยอ้างว่าเมื่อถ่ายภาพแล้วร่างทรงของเจ้าพ่อนิลนาคาจะมีน้ำตาไหล ผู้วิจัยจึงขอภาพถ่ายที่นางศุขได้ถ่ายเอาไว้เมื่อตอนเข้าพรรษา โดยผู้วิจัยใช้เวลา 2 วันในการขอภาพถ่ายนี้

นอกจากนี้ยังมีชาวบ้านที่อำเภอโพนพิสัยพูดถึงความเชื่อที่ว่าสามารถสื่อสารกับพญานาคได้ว่า “พ้อมีเพื่อนเป็นพราหมณ์ รู้สึกว่าท่านจะไปสื่อความหมายกับกลุ่มพญานาค รู้เรื่องด้วยนะ คิดว่านะ คือเขาทำอะไรผิดอะไรพูดเขารู้นะ และเขาบอก เขาจะอย่างไรอย่างนี้มันไม่ใช่การเดา มันคล้าย ๆ กับการคาดเดาอยู่ แต่มันถูก คือเดาถูก”

(พันธ์ บูชากุล-สนทนากลุ่ม, 5 ตุลาคม 2546)

ภาพที่ 30 ต้นมะพร้าวพญานาค (เจ้าพ่อนิลนาคา) ที่หมู่บ้านจอมแจ้ง จังหวัดหนองคาย

หงอนพญานาค

□ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □

□ □ □ □ □

□ □ □ □

เมื่อวันที่ 21 ตุลาคม 2545 อินตาเจ้าฮั่ง ห่านฟ้า จากนครหลวงพระบาง (อินตาเจ้าคือ ยศของราชวงศ์กษัตริย์ลาว) ได้นำเครื่องสักการะบูชาเต็มรูปแบบ เช่น แจกเงินแท้ แจกทองแท้ เขียนหมากเต็มยศเงินแท้, ทองแท้ ที่เลียนรูปเทียนเงินแท้, ทองแท้ ที่เก็บฟันเงินแท้ของพญานาค และฟันของพญานาค ที่เก็บหงอนพญานาคของพญานาคเงินแท้และหงอนพญานาค และอื่น ๆ อีกหลายประการ พร้อมทั้งต้นไม้เงินแท้และต้นไม้ทองแท้ให้แก่วัดในจังหวัดหนองคาย 3 วัด คือ

1. วัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวงอำเภอเมืองหนองคาย 1 ชุด เพราะเป็นวัดที่ประดิษฐานหลวงพ่อบุญรอดที่สมัยรัชกาลที่ 3 ไปอัญเชิญมาจากเวียงจันทน์ ประเทศลาว
2. วัดศรีชมภูวงศ์ อำเภอกาบอ วัดนี้สร้างในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านช้าง (เวียงจันทน์) สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2105 ซึ่งท่านก็เก็บของถวายนี้ไว้อย่างมิดชิดเพื่อจะพิจารณาดำเนินการตามที่เห็นสมควรต่อไป
3. วัดหลวง อำเภอโพนพิสัย ท่านเจ้าอาวาสวัดหลวงพระครูพิสัยกิจจาทร เจ้าคณะอำเภอโพนพิสัย เป็นผู้สร้างพระสุกจำลองขึ้นมาได้จนสำเร็จ เมื่อวันที่ 21 เมษายน 2536 (พระสุกองค์จริงจมอยู่ใต้น้ำโขงที่เวินพระสุก บ้านหนองกุง อำเภอโพนพิสัย) ด้วยเหตุนี้อินตาเจ้าฮั่ง ห่านฟ้า นครหลวงพระบางจึงนำเครื่องสักการะนี้มาถวายให้วัดหลวง เพราะหลวงพ่อบุญรอดคือ พระที่รัชกาลที่ 3 อัญเชิญมาจากประเทศลาวพร้อมกับพระใส และพระเสริมที่ตอนนี้อยู่ที่วัดปทุมวนาราม หลังเวिल्ด์เทรดเซ็นเตอร์ กรุงเทพฯ

ภาพที่ 31 เครื่องสักการะเต็มรูปแบบของวัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

ภาพที่ 32 หงอนพญานาคของวัดโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

บวงสรวงเทพพญานาค

วันออกพรรษาของทุกปี ในเวลาเช้าที่บริเวณหอเจ้าแม่สองนาง ปากห้วยหลวง อำเภอโพนพิสัย จะมีคนเฒ่า คนแก่ ชาวบ้านจัดเตรียมเครื่องเช่น ไห้ว สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่ทำขึ้นแบบง่าย ๆ ไม่ต้องมีพิธีพิถันอะไร แต่จะต้องมีเครื่องครบ ที่ทำขึ้นจากใบตองประกอบไปด้วย ของควา หวาน ผลไม้ ใส่ในกระทง เพื่อนำไปบวงสรวงพญานาคให้ไหลล่องไปตามลำน้ำโขง ซึ่งชาวโพนพิสัยนับถือว่าเป็นเทพองค์หนึ่ง ที่อาศัยในเมืองบาดาลใต้ท้องน้ำโขง

“พ่อพญานาค ที่ปกป้องรักษาคุ้งน้ำแห่งนี้ ลูกได้นำเครื่องเช่นมาบอกกล่าวเช่นทุกปี และปีนี้มีคนเดินทางมามากกว่าทุกปี เพื่อมาดูอุกนิหารบั้งไฟ พ่อพญานาคคงจะแสดงให้ประจักษ์

ขอให้ขึ้นให้เห็นมาก ๆ ชัด ๆ ขอให้พ่อพญานาคปกป้องรักษาให้ความปลอดภัยแก่ผู้คนที่เดินทางมาด้วย อย่าให้มีอุบัติเหตุเช่นทุกปีที่ผ่านมา ลูกที่อาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำแห่งนี้จะทำทุกอย่างให้ดีที่สุด”

เสียงนี้เป็นคำอธิษฐานของยายดวงจันทร์ ณ อุบล อายุ 72 ปี บ้านอยู่คุ้มวัดศรีเกิด อำเภอโพธิ์พิสัย พูดด้วยภาษาพื้นบ้าน ได้เล่าถึงเรื่องต่าง ๆ หลังทำพิธีเสร็จแล้วว่า “ชาวลุ่มน้ำโขง ให้ความเคารพพญานาคที่ปกป้องรักษาแม่น้ำโขง ให้ความสงบร่มเย็นตลอดมา ท่านอยู่คนละภพกับเรา แม้จะไม่สามารถจะพิสูจน์ได้ แต่ด้วยปาฏิหาริย์ บั้งไฟที่เกิดขึ้นทุกปีก็นับว่าเป็นการสร้างความสำเร็จขึ้นทุกปี เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ถึงแม้มีคนจำนวนมากที่ไม่เชื่อ ว่าสิ่งนี้เป็นจริงหรือไม่ แต่ก็จะไม่โต้เถียง เพราะเป็นความเชื่อของเรา”

การบวงสรวงพญานาคนี้มีสืบทอดมาอย่างช้านานแล้ว ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อกันว่า เมื่อบวงสรวงพญานาคแล้วจะทำให้การเพาะปลูกดี มีความอุดมสมบูรณ์อย่างที่ ส.ต.อ.สุพรรณ ก่อกล่าวถึงพิธีกรรมบวงสรวงว่า “เขาบวงสรวงให้บั้งไฟพญานาคขึ้น จะได้อยู่ดีกินดี อะไรอย่างนี้แหละ ข้าวปลาอาหารจะได้อุดมสมบูรณ์”(1 ตุลาคม 2546)

“ถ้าปีไหนบั้งไฟขึ้นเยอะ ๆ นะ ปรากฏว่าปีนั้นพืชพันธุ์ธัญญาหารจะดี”

(พุ่ม ดานิตี, 30 กันยายน 2546)

ภาพที่ 33 ชาวบ้านกำลังทำแพสำหรับใช้ในพิธีบวงสรวงและพิธีบวงสรวงพญานาค

จากการเปิดรับข่าวสารจากการสื่อสารกับความเชื่อท้องถิ่น มีผลต่อการให้ความหมาย และการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคของจังหวัดหนองคาย เนื่องจากมีเหตุการณ์ประหลาด ๆ ไม่ว่าจะเป็นรอยพญานาค ต้นมะพร้าวพญานาค รวมไปถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ชาวบ้านปฏิบัติสืบต่อกันมา ซึ่งเหตุการณ์เหล่านี้เป็นสิ่งลึกลับ จึงทำให้คนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวที่ 'ได้รู้และได้เห็น' ทำให้เกิดการไม่แน่ใจในสิ่งที่ปรากฏขึ้นมา จึงส่งผลต่อการให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาค

กลุ่มตัวอย่างทั้งสามกลุ่มมีการเปิดรับสื่อไม่ว่าจะเป็นสื่อสารมวลชนหรือสื่อระหว่างบุคคล เพื่อรับทราบข่าวสาร ความเคลื่อนไหวต่าง ๆ จากทั้งภายนอกชุมชนและภายในชุมชนและเนื่องจากจังหวัดหนองคายเป็นจังหวัดเดียวในประเทศไทยที่มีปรากฏการณ์ลูกไฟขึ้นมาจากแม่น้ำโขง จึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้เลยที่จะต้องมีการสื่อสารกับภายนอกชุมชน คือ มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติจากที่ต่าง ๆ เข้ามาท่องเที่ยวภายในจังหวัดหนองคาย ทาง ททท. จึงเข้ามาช่วยในการจัดงานและการทำประชาสัมพันธ์ รวมทั้งนำประเพณีท้องถิ่นของจังหวัดหนองคายเข้าไปบรรจุอยู่ในปฏิทินการท่องเที่ยวของททท. สื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทีวี วิทยุและภาพยนตร์ที่จะเข้ามานำเสนอหรือทำข่าวเกี่ยวกับประเพณีท้องถิ่นของจังหวัดหนองคายและนำไปเผยแพร่สู่ภายนอก อาทิเช่น หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ เดลินิวส์ คมชัดลึก มาทำข่าวรายงานผลสถิติของบั้งไฟพญานาคทุกปี ทำให้คนภายนอกรู้จักจังหวัดหนองคายมากขึ้น และที่เห็นได้เด่นชัดมากที่สุดคือการนำเสนอข่าวของสถานีโทรทัศน์ไอทีวีและภาพยนตร์เรื่อง 15 คำ เดือน 11 ซึ่งการนำเสนอของสื่อมวลชนมีความขัดแย้งกับความเชื่อท้องถิ่นของชาวจังหวัดหนองคาย ทำให้กระแสของสื่อมวลชนนี้เป็นที่ฮือฮามาก ในช่วงที่ผู้วิจัยกำลังทำการศึกษาอยู่

นอกจากนี้กลุ่มท้องถิ่นยังมีการสื่อสารกับความเชื่อท้องถิ่นอีกด้วย เนื่องจากวิถีชีวิตของคนท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นประกอบอาชีพ การตั้งบ้านเรือนส่วนใหญ่แล้วจะมีความสัมพันธ์อยู่กับแม่น้ำโขงตลอดเวลา จึงได้เห็นและได้ยินเรื่องเล่าต่าง ๆ ที่มีพญานาคเกี่ยวข้องด้วยเสมอ ซึ่งเป็นการสื่อสารด้วยสัญลักษณ์กับพญานาคของคนภายในท้องถิ่น ตามความเชื่อว่าพญานาคกับคนสามารถติดต่อสื่อสารกันได้ โดยสื่อสารผ่านทางจิต อาทิเช่น พิธีกรรมการบวงสรวงพญานาค มะพร้าวพญานาค รวมถึงการที่พญานาคมาทึ่งร่องรอยไว้

สรุป จะเห็นได้ว่ากระแสของสื่อมวลชนมีอิทธิพลต่อการให้ความหมายเชิงสัมพันธ์กับประเพณีท้องถิ่นมาก ซึ่งกลุ่มตัวอย่างก็มีทั้งโต้แย้งและตามกระแสของสื่อมวลชนนี้

2.3 ปัจจัยด้านการบริโภคสินค้าตะวันตกและปัจจัยด้านการเข้าถึงเทคโนโลยี

ปัจจัยด้านการบริโภคสินค้าตะวันตก

จากการสังเกตและการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างพบว่ามีการใช้สินค้าที่มียี่ห้อของต่างประเทศ ถึงแม้ว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จะเป็นคนพื้นที่ในจังหวัดหนองคาย ที่มีระยะทางห่างจากกรุงเทพมหานคร แต่ก็ยังสามารถหาซื้อสินค้าต่างประเทศได้ที่ตลาดท่าเสาตั้ง และนอกจากนี้ ชาวบ้านที่ออกมาทำงานนอกพื้นที่ เช่น ทำงานในกรุงเทพฯ หรือไปทำงานในต่างประเทศ เมื่อถึงเวลากลับมาเยี่ยมบ้านเกิด ก็จะซื้อสินค้าต่างประเทศที่มียี่ห้อกลับมาให้แก่ พ่อแม่พี่น้อง ที่บ้านด้วย ดังเช่นที่นายพุม ประธานหมู่บ้านโฮมสเตย์หมู่บ้านจอมแจ้งเล่าว่า “ลูกชายทำงานอยู่สวีเดน กลับมาบ้านที่ ก็จะซื้อเสื้อผ้า เครื่องเสียงมาให้ เราบอกไม่ต้องซื้อมาหรอก ของบ้านเราก็เหมือนกัน บ้างที่จะดีกว่าด้วย” (30 กันยายน 2546)

“ก็มีโทรศัพท์มือถือ ลูกสาวซื้อให้ ก็มีวิทยุ ทีวี”

(นางฉวีวรรณ เหล่าหนา, ชาวหมู่บ้านจอมแจ้ง)

สินค้าที่มียี่ห้อต่างประเทศที่เป็นที่นิยมบริโภคในกลุ่มท้องถิ่น คือ เครื่องเสียง โทรทัศน์ โทรศัพท์เคลื่อนที่ เครื่องเล่นดีวีดี เครื่องเล่นวีซีดี สาเหตุที่ต้องบริโภคสินค้าตะวันตก นายคำสุด ชาวบ้านคุ้มวัดโพธิ์ชัยให้เหตุผลว่า “ซื้อมาใช้แล้วมันคุ้มค่า เขารับประกันดี ทนดี คุ้มเงินดี เสียเงินแล้วก็ต้องใช้ของดี ๆ”

อย่างไรก็ตามการบริโภคสินค้าตะวันตกของกลุ่มท้องถิ่นจะบริโภคตามความเหมาะสมของความจำเป็นที่ต้องการจะใช้งาน ดังเช่น จ.ส.ต.ปราชญ์ ปรีดาเถ บอกว่า “ถ้ามาใช้เป็นประโยชน์กับธุรกิจก็ไม่ว่ากัน อันนี้สอนลูกเลย ถ้ามีแล้วคุ้มไหม ลูกเอามาเล่นเกมส์ ส่งข้อความ เล่นอินเทอร์เน็ตอะไรนี่ มันก็ไม่มีประโยชน์อะไร แต่ตอนนี้ลูกไปเรียนต่างจังหวัดมันก็ต้องมี จะได้เอาไว้ติดต่อกับพ่อได้สะดวก มันก็ดี”

“ใช้บ้าง ตามความจำเป็นพอสมควร แต่ก็ไม่ค่อยนิยมที่จะซื้อมาใช้ ก็มีพวกเครื่องเสียดึง”

(นายประมวล ชาวบ้านคุ้มวัดโพธิ์ชัย)

ส่วนกลุ่มนักท่องเที่ยวนั้น สามารถบริโภคสินค้าตะวันตกได้ง่ายกว่ากลุ่มท้องถิ่น เนื่องจากกลุ่มนักท่องเที่ยวซึ่งเป็นชาวไทยที่มีภูมิลำเนาอยู่ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลและส่วนใหญ่มักจะเป็นชาวต่างประเทศ ซึ่งมีความเจริญทางด้านวัตถุและการคมนาคม สินค้าตะวันตกจึงหาซื้อได้ง่าย ดังเช่นที่นายสุคนธ์ เมฆเนย นักท่องเที่ยวชาวไทย เป็นคนจังหวัดนนทบุรีได้พูดถึงสาเหตุของการบริโภคสินค้าตะวันตกว่า “ส่วนใหญ่ของที่ใ้จะใช้จะซื้อจากต่างประเทศ ก็จะเป็นพวกเครื่องใช้ไฟฟ้า กล้องดิจิทัล เครื่องซักผ้า เพราะไม่ต้องเสียภาษีจะได้ของถูกกว่าซื้อในประเทศ พอตีมีเพื่อนเป็นคนญี่ปุ่นก็ฝากเขาซื้อได้ บางทีเราก็ก็นำไปซื้อเอง ที่ต้องซื้อของนอกมาใช้ก็เพราะว่าในประเทศไทยไม่มีให้ซื้อ จึงต้องซื้อจากต่างประเทศ อย่างไม่พยายที่ซาร์ตไฟได้ไม่ต้องใส่ถ่านของไทยก็ไม่มี กล้องดิจิทัล รถยนต์คนไทยก็ผลิตไม่ได้มีแต่ยี่ห้อญี่ปุ่นทั้งนั้น”

สรุปได้ว่า กลุ่มคนท้องถิ่นจะมีการบริโภคสินค้าตะวันตกค่อนข้างสูง อาจเนื่องมาจากความจำเป็นในเรื่องของการใช้งานและความสะดวก หรือการไปทำงานยังต่างประเทศของลูกหลานเมื่อกลับมาเยี่ยมบ้านแล้วมักจะซื้อมาฝาก แต่ถึงอย่างไรคนท้องถิ่นก็ยังไม่ทิ้งความเป็นตัวตนรากเดิมของตนเองและยังคงยึดรากเดิมของตนอย่างเหนียวแน่น รวมถึงยังคงมีความเชื่อในเรื่องของพญานาคอยู่ตามเดิมและยังเชื่อมากยิ่งขึ้น ถึงแม้ว่ากระแสโลกาภิวัตน์จะเข้าถึงคนท้องถิ่นแล้วก็ตาม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความผูกพันของคนท้องถิ่นที่มีต่อตำนานเก่าแก่ที่เล่าสืบต่อกันมา รวมไปถึงความเชื่อดั้งเดิมที่ไม่ว่าจะมีอะไรเกิดขึ้นก็ตาม ก็ไม่สามารถมาทำลายความเชื่อนี้ไปได้ และในขณะที่เดียวกันคนต่างถิ่นหรือนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในพื้นที่ เขาก็มีความเคารพในความเชื่อของคนท้องถิ่น เขาไม่ได้บอกว่าคนท้องถิ่นโง่หรือมั่งงาย แต่ในทางตรงกันข้าม คนต่างถิ่นหรือนักท่องเที่ยวก็ยังเห็นว่าควรที่จะรักษาสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ไว้อีกด้วย

ปัจจัยด้านการเข้าถึงเทคโนโลยี

จากการสัมภาษณ์และการสังเกตกลุ่มตัวอย่างมีการเป็นเจ้าของเครื่องมือสื่อสารที่ทันสมัย ซึ่งส่วนมากเครื่องมือสื่อสารที่ทันสมัยที่กลุ่มตัวอย่างมีเกือบทุกคนก็คือ โทรศัพท์มือถือและคอมพิวเตอร์ กลุ่มตัวอย่างมองว่า ปัจจุบันนี้มีความจำเป็นในชีวิตประจำวันที่จะต้องใช้ในการติดต่อสื่อสารและกลุ่มตัวอย่างได้ให้เหตุผลของการเป็นเจ้าของเครื่องมือสื่อสารที่ทันสมัยว่า

“เดี๋ยวนี้ความเจริญมันเข้าถึงหมดแล้ว สังคมเปลี่ยนแปลงไป มีอะไรใหม่ ๆ มาให้เราเรียนรู้ที่ชื่อ คอมพิวเตอร์มาก็เพื่อจะศึกษา อยากให้ลูกเป็น อยากจะให้ตัวเราเป็นด้วย ก็มันเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องเรียนรู้ ซึ่งทุกวันนี้เป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องใช้” (นางอภิญา บุชากุล ชาวบ้านโพธิ์พิสัย)

นอกจากนี้ การเดินทางไปทำงานยังต่างประเทศของคนหนุ่มสาว เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ ผู้เช่า ผู้แก่ ที่อยู่ในหมู่บ้านมีความจำเป็นที่จะต้องมีการเข้าถึงเทคโนโลยี สื่อสมัยใหม่ อย่างเช่นในหมู่บ้านจอมแจ้ง ตั้งอยู่ที่อำเภอเมืองของจังหวัดหนองคาย สิ่งให้เห็นชัดที่สุดคือ การใช้ โทรศัพท์มือถือ หนึ่งหลังคาเรือนจะต้องมีโทรศัพท์มือถืออย่างน้อยหนึ่งเครื่อง และส่วนมากจะเป็น โทรศัพท์มือถือยี่ห้อโนเกีย

นางบัวลา รัตนสุรินทร์ ได้บอกถึงเหตุผลของความจำเป็นที่ต้องมีโทรศัพท์มือถือว่า “เอาไว้ใช้ติดต่อกับสามีและลูกชาย ที่ไปทำงานในประเทศเกาหลี โทรมาเมื่อไหร่ สามารถรับสายได้ที่ทันที เพราะเวลากลางวันและกลางคืนของเรากับของเขาไม่ตรงกัน จึงถือเอาเวลาที่สามีและลูกชายสะดวกที่จะโทรมาเป็นหลัก ถ้าไม่มีก็ต้องขอใช้หรือขอยืมจากเพื่อนบ้าน ซึ่งถือว่าเป็นการรบกวนเวลาพักผ่อนของเพื่อนบ้าน”

แต่ยังมีกลุ่มตัวอย่างเพียงหนึ่งคนที่ไม่ได้เป็นเจ้าของเครื่องมือสื่อสารที่ทันสมัย แต่สามารถใช้เครื่องมือสื่อสารที่ทันสมัยเป็น โดยการขอยืมจากเพื่อนมาใช้

“ตัวผมไม่มีเงินซื้อมาใช้หรอก เวลาจะใช้ก็เอาของเพื่อนมาใช้ เห็นคนอื่นเขามีก็อยากมีบ้าง”

(นายดอน วันวิสา, ช่างทำเรือไฟของวัดโพธิ์ชัย)

ส่วนกลุ่มนักท่องเที่ยวนั้นมีการเข้าถึงเทคโนโลยีได้ง่ายกว่ากลุ่มท้องถิ่น ส่วนมา เครื่องมือสื่อสารที่ทันสมัยที่กลุ่มตัวอย่างมีเกือบทุกคนก็คือ โทรศัพท์มือถือ คอมพิวเตอร์ ตามที่ Mr. Steward Latton นักท่องเที่ยวชาวอังกฤษ ได้พูดว่า “มันเป็นของจำเป็นไว้ติดต่อกันเรื่องงานบ้าง มีไว้ติดต่อกับคนทางบ้าน ติดต่อกันได้สะดวก”

จะเห็นได้ว่ากลุ่มตัวอย่างที่เป็นคนท้องถิ่นจะมีการเข้าถึงเทคโนโลยีค่อนข้างสูง แต่ในขณะเดียวกัน คนท้องถิ่นก็ยังไม่ละทิ้งความเป็นตัวตนรากเดิมของตนเอง ที่ยังมีความเชื่อ ยังรับรู้เรื่องเกี่ยวกับพญานาคอยู่ตามเดิมและยังถูกตอกย้ำให้เข้มแข็ง เข้มข้นขึ้นอีกด้วย

จังหวัดหนองคายแม้จะมีสภาพทางภูมิศาสตร์ตั้งเป็นเมืองหน้าด่านติดกับพรมแดนไทย-ลาว แต่ก็มีการค้ามาค้าขายกันมาหลายร้อยปีแล้ว จึงมีการสั่งซื้อสินค้าจากทั้งในประเทศและนอกประเทศ เข้ามาขายในตลาดท่าเสาดี จึงทำให้กลุ่มคนท้องถิ่นสามารถหาซื้อสินค้าตะวันตกได้ที่นี้ และนอกจากนี้การที่กลุ่มคนท้องถิ่นไปทำงานยังต่างประเทศ เมื่อกลับมาบ้านก็จะซื้อสินค้าตะวันตกที่มีความทันสมัยคิดไม่ติดมือกลับมาอีกด้วย และนอกจากการบริโภคสินค้าตะวันตกแล้วกลุ่มท้องถิ่นยังได้ใช้ประโยชน์จากความก้าวหน้าทางด้านการติดต่อสื่อสารอีกด้วย โดยการเข้าถึงเทคโนโลยีที่ทันสมัยเช่นเดียวกับคนกรุงเทพฯ ทั่ว ๆ ไป

“เพื่อความสะดวกในการติดต่อสื่อสาร ถึงแม้ว่ามันจะเป็นของต่างประเทศหรืออะไร มันจำเป็นต้องใช้ มันเป็นเรื่องของการอุปโภคบริโภค”

(ร.ต.ท.นาวก ดำรงกิจอำเภอรัตนวาปี)

ส่วนกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ส่วนใหญ่นั้นแล้วจะอาศัยอยู่ในต่างประเทศหรือในสังคมเมืองที่มีความเจริญเข้าถึง สามารถบริโภคสินค้าตะวันตกและมีการใช้เครื่องมือที่มีความทันสมัยได้ง่ายกว่ากลุ่มท้องถิ่นมาก ดังนั้นการบริโภคสินค้าตะวันตกและการเข้าถึงเทคโนโลยีจึงเป็นเรื่องธรรมดา ไม่แปลกสำหรับกลุ่มของนักท่องเที่ยว

นอกจากปัจจัยด้านการบริโภคสินค้าตะวันตกและการเข้าถึงเทคโนโลยีแล้ว กลุ่มท้องถิ่นยังได้มีอีกปัจจัยหนึ่งที่เข้ามามีผลกระทบกับประเพณีท้องถิ่นของพวกเขา นั่นก็คือกระแสโลกาภิวัตน์ โดยเฉพาะนายทุนทั้งคนไทยด้วยกันเองหรือชาวต่างชาติที่เข้ามาเฉพาะช่วงที่มีงานประเพณี หรือจะเข้ามาอยู่แบบถาวรโดยการเป็นเจ้าของธุรกิจบริษัทนำเที่ยวที่มีการนำความทันสมัยเข้ามาภายในท้องถิ่น แล้ว จะมาครอบงำทำลายวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นอันดีงามของจังหวัดหนองคาย รวมทั้งจะเข้ามาทำลายชื่อเสียงของจังหวัดหนองคายอีกด้วย ดังที่นายบัญญัติ บุชากุล ประธาน อบต.จุมพล เล่าว่า “ในแต่ละปีที่มีการเอาเปรียบลูกค้าในการจองสถานที่นี้เป็นคนทางอื่นไม่ใช่คนหนองคาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้วคล้าย ๆ บริษัททัวร์มาจองแล้วปีราคาขึ้น มันจะมีการขายพื้นที่ครับ อย่างเช่นว่าบริเวณนี้ประมาณ 5 เมตร นี่ใช้เชือกฟางล้อมรอบนะที่ตรงนี้ ถ้าใครจะนั่งเข้ามา 500 อย่างนี้ครับ อาหารก็คนทางอื่นมาขาย อย่างเช่น ข้าวกล่องเขาจะขายกันปกติประมาณ 15 บาท 20 บาทนะ มีไข่ดาวก็ 20 ธรรมดาราคาอย่างเดียวก็ 15 บาท แต่คนทางอื่นมาไม่ใช่อย่างนั้น 30 ครั้งต่อครั้ง แล้วคนที่มาเที่ยวเขาก็ไม่รู้ ก็ต้องคิดว่าเป็นคนพื้นที่ ก็เสียชื่อเราใช้

ใหม่ แต่ปีนี้ไม่มีแล้วแหละ อย่างอบต.ผมนะ ผมเปิดอบต.ให้นักท่องเที่ยวเข้ามาพัก ผมเปิดห้องประชุมให้นอนเลย เปิดแอร์ให้ด้วย ไม่เก็บค่าน้ำค่าไฟ ของแต่คาร์ตที่เข้าไป คันหนึ่งประมาณสามสิบบาทแค่นั้น ส่วนอาหารก็จะให้คนท้องถิ่นเท่านั้นเข้าไปขาย มันก็เหมือนเป็นการส่งเสริมอาชีพเขา ค่ายละ

นายสาโรจน์ เราวิสัย ได้เล่าว่า “ความจริงแล้วความสำคัญของวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 เป็นวันลอยกระทงของชาวอำเภอโพธิ์พิสัย เพราะน้ำโขงจะนองตลิ่งในเดือน 11 จากนั้นถึงจะมานั่งดูบั้งไฟพญานาค แต่ปัจจุบันนี้ไม่มีให้เห็นและก็ทำไม่ได้แล้วด้วย เพราะว่ามีคนมานั่งรอดูบั้งไฟพญานาคเต็มตลิ่งไปหมด จนลงไปลอยกระทงไม่ได้ มันเป็นอย่างนี้ก็เพราะว่าหนองคายตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกรุงเทพฯ คือ ถ้าใครทำอย่างนี้ถือว่าลาวไง ทำอย่างนี้ถือว่าไทยไง อยากเป็นคนไทยหรือว่าอยากเป็นคนลาว สมมุติว่าเวียงจันทน์เป็นอเมริกา ถามว่าคนหนองคายจะเป็นอะไร ก็ต้องอยากเป็นอเมริกา เพราะว่าการที่ทันสมัย ความยิ่งใหญ่ ความอะไรต่าง ๆ ก็อยากจะเป็นก็เข้าข้างโน้น ใครจะเข้าข้างอิรัก ก็เข้าข้างอเมริกาสิ เพราะเอื้อเพื่อกันได้ แต่เวียงจันทน์เอื้อเพื่อกันไม่ได้ ตอนนี้เราก็เลยจะทำการรื้อฟื้นวัฒนธรรมดั้งเดิม ให้คนที่เข้ามาในจังหวัดหนองคายได้เรียนรู้วิถีชีวิตแบบชาวบ้าน โดยการเปิดเป็น Home stay ตามอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดหนองคาย นักท่องเที่ยวจะได้รู้ว่า เออแต่เดิมประเพณีของเขาเป็นอย่างนี้นะ มีแบบนี้ละ ไม่ใช่มาถึงจะมานั่งดูแต่ลูกไฟอย่างเดียว”

จะเห็นได้ว่า กลุ่มท้องถิ่นจะมีความพยายามที่จะต่อต้านกับกระแสของโลกาภิวัตน์และการครอบงำของระบบทุนนิยม โดยการรื้อฟื้นวัฒนธรรมดั้งเดิม และใช้วิถีชีวิตแบบชาวบ้านเป็นตัวดึงกลับเข้ามาหาสู่ความเป็นท้องถิ่นให้มากขึ้น

ตอนที่ 3 ผลการวิเคราะห์การให้เหตุผลของการดำรงอยู่ของประเพณีท้องถิ่นและเส้นแบ่งแยกระหว่างประเพณีท้องถิ่นที่อาศัยความเชื่อทางศาสนากับความเป็นวิทยาศาสตร์ของยุคโลกาภิวัตน์

สภาพสังคมในปัจจุบันมีการเคลื่อนไหวอย่างไม่หยุดนิ่งไปตามกระแสบริโภคนิยมและวัฒนธรรมตะวันตก ที่ผู้คนให้ความสำคัญกับสิ่งที่เป็นวัตถุมากกว่าคุณค่าทางจิตใจ ดังนั้นอิทธิพลจากกระแสโลกาภิวัตน์อย่างหลากหลาย จึงส่งผลกระทบต่อประเพณีบั้งไฟพญานาคของจังหวัด

หนองคาย ที่ทำให้มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้ามาในพื้นที่มากขึ้น ซึ่งกลุ่มนักท่องเที่ยวนี้จะเป็นกลุ่มที่มีการเปิดรับสื่อและข่าวสารต่าง ๆ มากกว่ากลุ่มคนท้องถิ่นและเข้ามาพร้อมกับนำเอาอัตลักษณ์คนเมืองและอารยธรรมตะวันตกเข้ามาในพื้นที่ด้วย จึงทำให้เกิดการผสมผสานระหว่างโลกกับท้องถิ่นและยังส่งผลไปถึงวัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่น ทำให้เกิดการปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในกระแสโลกาภิวัตน์ต่อไปได้ ดังในส่วนของตอนที่ 3 นี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิเคราะห์การให้เหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีท้องถิ่นและเส้นแบ่งแยกของประเพณีท้องถิ่น รวมถึงวิธีการเจรจาต่อรองในประเด็นประเพณีท้องถิ่น ซึ่งผู้วิจัยจะทำการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มท้องถิ่น
2. กลุ่มนักท่องเที่ยว

การให้เหตุผลของการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาค

1. กลุ่มท้องถิ่น

จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ ผู้วิจัยพบว่ากลุ่มท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาคและกลุ่มท้องถิ่นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาคมีการให้เหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาค ไปในทิศทางเดียวกัน คือ เป็นประเพณี/วัฒนธรรม โดยกลุ่มตัวอย่างให้เหตุผลว่า ประเพณีบั้งไฟพญานาคสามารถดำรงอยู่ได้เพราะเป็นประเพณีเก่าแก่ ที่สืบทอดกันมานานแล้วและพร้อมกับเป็นช่วงเทศกาลออกพรรษา การที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาแล้วทำให้เศรษฐกิจในชุมชนดีขึ้นนั่นถือว่าเป็นผลพลอยได้ที่ตามมาเท่านั้น ดังที่พระอธิการประยุทธ์ ปภสฺสโร เจ้าอาวาส วัดธรรมรัตนกร ได้พูดว่า “เป็นประเพณีวัฒนธรรมเก่าแก่ของเราที่มีมานานแล้วมากกว่า ที่ทำให้คนมาเที่ยวได้เรียนรู้วิถีความเป็นอยู่ของคนหนองคาย เศรษฐกิจมันน้อย”

“ประเพณีนี้มันมีมาตั้งนานแล้ว จะว่าเป็นเศรษฐกิจก็ได้หรือ เพราะว่าเศรษฐกิจเพิ่งจะมีช่วงหลังมานั่นเอง พอมีความเจริญเข้าถึงมันก็ต้องมีคนเข้ามาหากินมาเที่ยวเป็นธรรมดา แต่ประเพณีมันอยู่ได้ เพราะมันมีความเชื่อและเป็นช่วงออกพรรษาพอดี ตอนเข้าไปทำบุญ ตอนเย็นมาดูไหลเรือไฟมันก็อยู่ของมันได้”

(ร.ต.ท.นาวก หาธรรมวงศ์ ตำรวจคูแลงานจราจรกิ่งอำเภอรัตนวาปี)

นายสาโรจน์ เราวิสัย ได้พูดว่า “ความเชื่อของคนอีสานว่าคนได้สืบเชื้อสายมาจาก พญานาค และจะมีตำนานกล่าวว่า พญานาคแข่งกันขุดแม่น้ำโขง มันไปคล้องกันพอดีกับสิ่งที่เกิดขึ้น ในแม่น้ำโขงได้ทำสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ก็กลายเป็นประเพณี วัฒนธรรมของคนท้องถิ่นไป”

“ถึงมันไม่มีคนมาดู ไม่มีเงิน เข้ามาก็ไม่เป็นไร แต่ก่อนก็มีคนพื้นเพอยู่ริมโขงเท่านั้นที่ดู บ้านอื่นเขาก็ไม่ดูกันนะมีแต่บ้านเราเท่านั้นที่ดูกัน มันเป็นความเชื่อของท้องถิ่น” นายพันธ์ บูชากุล ได้พูดเสริม (สนทนากลุ่ม, 5 ตุลาคม 2546)

2. กลุ่มนักท่องเที่ยว

การให้เหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคในกลุ่มของนักท่องเที่ยวจำนวน 10 คน แบ่งเป็นนักท่องเที่ยวชาวไทย 5 คน นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ 5 คน มีการกระจายการให้เหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาค ดังนี้

2.1 กลุ่มตัวอย่างที่ให้เหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคในด้านประเพณี / วัฒนธรรม เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นคนไทย นับถือศาสนาพุทธ จึงเชื่อว่าประเพณีบั้งไฟพญานาคสามารถดำรงอยู่ได้ในปัจจุบันนี้ จะสืบเนื่องมาจากการทำบุญออกพรรษา ที่ปฏิบัติกันมาตามความเชื่อของศาสนาพุทธ ตามที่นายสุคนธ์ เมฆนัย ได้พูดว่า “ประเพณีบั้งไฟพญานาคเป็นประเพณีดั้งเดิมเป็นการทำบุญ เป็นประเพณีและวัฒนธรรมซึ่งดำเนินมาเป็นหลายร้อยปี ก็เป็นการทำบุญการออกพรรษตามปกติ การที่ดำรงอยู่ได้นั้นก็ไม่เกี่ยวกับเศรษฐกิจ มันน่าจะเป็นประเพณีวัฒนธรรมยังทำกันอยู่ ประเพณีนี้จะอยู่ได้หรือไม่ได้ ไม่ได้อยู่ที่ลูกไฟขึ้น อยู่ที่คนรุ่นหลังมีจิตใจไปทำบุญออกพรรษาก็คน ถ้าเด็กรุ่นใหม่ไม่เข้าวัดการทำบุญประเพณีนี้ก็หมดไปโดยปริยาย ไม่ได้ขึ้นอยู่กับลูกไฟ แต่ถึงยังไงก็สามารถดำรงอยู่ได้จนกว่าศาสนาพุทธจะสูญสิ้น”

“มันเป็นการทำบุญช่วงออกพรรษาของชาวพุทธ เพียงแต่มีการบั้งไฟพญานาคมาเสริมนิดหน่อย ให้ต่างไปจากที่อื่น ๆ แต่มันก็ยังเป็นประเพณีอยู่”

(ทรงพล อิ่มน้ำขาว นักท่องเที่ยวชาวไทย)

2.2 กลุ่มตัวอย่างที่ให้เหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาค ในด้านเศรษฐกิจ / สังคม มีกลุ่มตัวอย่างเพียงหนึ่งคนเท่านั้น ซึ่งมีสาเหตุมาจากเห็นป้ายโฆษณาของบริษัทต่าง ๆ ที่เข้า

มาให้การสนับสนุนงานประเพณีบั้งไฟพญานาค มีการเน้นในเรื่องของการท่องเที่ยว การค้าขาย มากเกินไป

“ตั้งแต่มาถึงก็เห็นป้ายโฆษณาเบียร์ โฆษณาอะไร ตลอดทางที่ผ่านมาเลย มีบริษัท ต่าง ๆ เข้ามาให้การสนับสนุน ทำโฆษณาให้ใหญ่โตทำให้คนอยากมาเที่ยวมาก กลายเป็นเรื่องของการท่องเที่ยวไป มีเงินเข้ามาเกี่ยวข้อง” มันเน้นทางด้านเศรษฐกิจไปหน่อย”

(กิตติคุณ มูลสาร นักท่องเที่ยวชาวไทย)

2.3 การให้เหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคในด้านประเพณี / วัฒนธรรม เศรษฐกิจ / สังคมรวมกัน ส่วนใหญ่จะเป็นชาวต่างประเทศ แต่ก็มีนักท่องเที่ยวชาวไทยหนึ่งคนที่ให้ เหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคทั้งสองด้านรวมกัน เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างมองว่าการ ที่ท้องถิ่นมีประเพณี วัฒนธรรม ก็ต้องมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมดูประเพณี ทำให้เรื่องของการค้าขาย การเงินการลงทุนต้องตามมาด้วย

“มันก็รวม ๆ กันนะ ก็ได้ทั้งสองอย่าง เศรษฐกิจก็ใช่ มีตรงนี้เศรษฐกิจก็ดีขึ้น ประเพณีเขาก็เจริญรุ่งเรืองดีขึ้น ดีไปทุก ๆ ด้าน”

(จำเนียร เจริญสุข นักท่องเที่ยวชาวไทย)

“ประเพณีบั้งไฟพญานาคของหนองคายนั้นมันก็อยู่ได้ เพราะว่าเป็นประเพณี วัฒนธรรมของคนที่นี่นับถือศาสนาพุทธ เมืองไทยเป็นเมืองพุทธ แต่ประเพณีจะอยู่ได้ก็ต้องมีเรื่อง ของเศรษฐกิจเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เพราะตอนนี้สังคมเปลี่ยนไปแล้ว มีความเจริญขึ้น ถ้ามีประเพณี วัฒนธรรมแล้ว เรื่องของเศรษฐกิจ / สังคมก็ต้องตามมาเป็นธรรมดา”

(Mr.Steward latton นักท่องเที่ยวชาวอังกฤษ)

สรุปได้ว่ากลุ่มนักท่องเที่ยวทั้งนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศจำนวน 10 คน มีการให้เหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาค ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 3 เหตุผล คือ ให้ เหตุผลการดำรงอยู่ในด้านประเพณี / วัฒนธรรม 4 คน ให้เหตุผลการดำรงอยู่ในด้านเศรษฐกิจ / สังคม 1 คน และให้เหตุผลทั้งสองด้านรวมกัน 5 คน

จะเห็นได้ว่า กลุ่มนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ จะให้เหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคหนักไปในด้านประเพณี / วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ / สังคม ทั้งสองด้านรวมกัน เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างมองว่า เมื่อมีประเพณี / วัฒนธรรม เกิดขึ้น ก็ต้องมีเรื่องของเศรษฐกิจ / สังคม เข้ามาอยู่ด้วยเสมอ เพราะเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน ทำให้ประเพณีท้องถิ่นสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้

เส้นแบ่งแยกของประเพณีท้องถิ่นระหว่างความเชื่อพื้นบ้านและความเป็นวิทยาศาสตร์ของยุคโลกาภิวัตน์

ในการศึกษาเส้นแบ่งแยกของประเพณีท้องถิ่นนี้ ผู้วิจัยทำการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างสองกลุ่ม คือ กลุ่มท้องถิ่น กลุ่มนักท่องเที่ยว ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้จากประเด็นความเชื่อต่าง ๆ ทั้งหมดประเด็น ดังนี้

ตารางที่ 7 แสดงประเด็นความเชื่อระหว่างกลุ่มท้องถิ่นและกลุ่มนักท่องเที่ยว

ประเด็นความเชื่อ	กลุ่มท้องถิ่น	กลุ่มนักท่องเที่ยว
1. ความเชื่อว่าพญานาคมีจริงและลูกไฟเกิดจากพญานาคจริง	เชื่อ	ไม่แน่ใจ
2. ความเชื่อที่ขัดแย้งกับประเพณีท้องถิ่น โดยถือว่าบั้งไฟเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ	เชื่อ	เชื่อ
3. ความเชื่อที่ขัดแย้งกับประเพณีท้องถิ่น โดยถือว่าบั้งไฟเป็นฝีมือมนุษย์ทำขึ้น	ไม่เชื่อ	ไม่เชื่อ
4. ความเชื่อว่าในแม่น้ำโขงมีพญานาคจริง แต่บั้งไฟที่เกิดขึ้นเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ	กำกวม	ไม่แน่ใจ
5. ความเชื่อที่ขัดแย้งกับประเพณีท้องถิ่น โดยไม่สนใจการมีอยู่จริงของพญานาค ซึ่งจะมีปรากฏการณ์ธรรมชาติเป็นองค์ประกอบสำคัญ	ไม่พูดถึง	เชื่อ
6. ความเชื่อที่ขัดแย้งกับประเพณีท้องถิ่น โดยถือว่าวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น ถูกนำมาใช้เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจของท้องถิ่นนั่นเอง	ไม่พูดถึง	เชื่อ

จากตาราง เมื่อนำกลุ่มตัวอย่างทั้งสองกลุ่มมาเทียบกันทีละประเด็นจะแสดงให้เห็นถึงเส้นแบ่งแยกที่บาง ๆ โดยในบางประเด็นกลุ่มตัวอย่างไม่สามารถจะตอบได้ และในบางประเด็นก็จะมีเส้นแบ่งแยกกันระหว่างกลุ่มท้องถิ่นและกลุ่มนักท่องเที่ยว โดยที่กลุ่มนักท่องเที่ยวจะเป็นกลุ่มที่ไม่แน่ใจหรือไม่ค่อยอยากจะทำกับเรื่องนี้มากนัก ซึ่งมีความแตกต่างจากกลุ่มท้องถิ่นที่ส่วนใหญ่จะมีการตัดสินใจอย่างเด็ดขาด โดยมีเพียงสองประเด็นที่มีการเจรจาต่อรอง สามารถไปด้วยกันได้ คือ ประเด็นความเชื่อที่ขัดแย้งกับประเพณีท้องถิ่น โดยถือว่าบั้งไฟเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ และประเด็นความเชื่อที่ขัดแย้งกับประเพณีท้องถิ่น โดยถือว่าบั้งไฟเป็นฝีมือมนุษย์ทำขึ้น และอีกสี่ประเด็นที่เหลือคือ ประเด็นความเชื่อที่ว่าพญานาคมีจริงและลูกไฟเกิดจากพญานาคจริง ประเด็นความเชื่อที่ว่าในแม่น้ำโขงมีพญานาคจริง แต่บั้งไฟที่เกิดขึ้นเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ ประเด็นความเชื่อที่ขัดแย้งกับประเพณีท้องถิ่น โดยไม่สนใจการมีอยู่จริงของพญานาค ซึ่งจะมีปรากฏการณ์ธรรมชาติเป็นองค์ประกอบสำคัญ และประเด็นความเชื่อที่ขัดแย้งกับประเพณีท้องถิ่น โดยถือว่าวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นถูกนำมาใช้เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจของท้องถิ่นนั่นเอง ที่ยังคงมีความขัดแย้งกันอยู่

ดังนั้น เส้นแบ่งแยกที่เกิดขึ้นในประเด็นความเชื่อของประเพณีท้องถิ่นทั้งหมดประเด็นนี้จะเป็นเพียงเส้นแบ่งหรือกั้นเขตแดนอยู่ระหว่างกลุ่มท้องถิ่นและกลุ่มนักท่องเที่ยวเท่านั้น ยังไม่ถึงกับเป็นเส้นแบ่งแยก “พวกเขา” “พวกเรา” เนื่องจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้น ยังคงมีความบางเบา ช่องว่างที่เกิดขึ้นก็ไม่กว้างขวางนักจึงสามารถที่จะประนีประนอมกันได้

ในประเด็นที่ 1 ความเชื่อที่ว่าพญานาคมีจริงและลูกไฟเกิดจากพญานาคจริงนั้น จะเห็นได้ว่ามีช่องว่างเกิดขึ้นแต่ยังไม่กว้างขวางนัก เป็นเส้นแบ่งแยกที่กั้นเขตแดนอยู่ระหว่างความขัดแย้งของกลุ่มท้องถิ่น ที่มีการให้น้ำหนักกับความเชื่อทางศาสนา และกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ยังคงมีความไม่แน่ใจ แต่ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนี้ยังไม่มีความรุนแรงมากนัก เนื่องจากจังหวัดหนองคายมีประวัติความเป็นมาที่มีความผูกพันกับพญานาคมากกว่าจังหวัดอื่น ๆ และจังหวัดหนองคายยังมีสิ่งมหัศจรรย์ที่เกิดขึ้นทั้งร่องรอยของสัตว์เลื้อยคลานที่เชื่อกันว่าเป็นรอยพญานาค ดันมะพร้าวพญานาค รวมไปถึงปรากฏการณ์ประหลาดลูกไฟที่พุ่งขึ้นมาจากแม่น้ำโขงซึ่งอิงตามพุทธประวัติทั้งหมดนี้จึงเป็นสิ่งที่ทำให้กลุ่มตัวอย่างเชื่อว่าพญานาคในแม่น้ำโขงจริง

ดังนั้น วิธีการเจรจาต่อรองจึงเป็นการประนีประนอม เมื่อมีการพูดถึงประเด็นนี้และความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี รวมถึงประสบการณ์ ความเชื่อของแต่ละบุคคลเป็นตัวสร้างเส้นแบ่งแยกในประเด็นนี้ให้เกิดขึ้น

รายละเอียดการสัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่างทั้งสองกลุ่ม มีดังนี้

1. กลุ่มท้องถิ่น

จากการสัมภาษณ์พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการให้น้ำหนักกับความเชื่อพื้นบ้าน ซึ่งอาจจะมีสาเหตุมาจากกลุ่มตัวอย่างทุกคนเป็นคนหนองคายโดยกำเนิด จึงมีจิตใต้สำนึกและความผูกพันกับพญานาคเป็นอย่างมาก

“เชื่อว่ามิพญานาคนะ เพราะมีตำนานมาตั้งแต่อดีต เพียงแต่อยู่คนละภพคนละภูมิกันและบางครั้งก็มีเหตุการณ์ทำให้ต้องเชื่อว่ามี”

(นายไพรัตน์ หัวหน้าช่างทำเรือไฟของวัดโพธิ์ชัย)

“ก็ไม่เคยเห็นตัวจริงนะ แต่ก็เชื่อว่ามี ก็เชื่อตามตำนานที่เขาเล่ากันมา ที่ว่าพญานาคสร้างเมืองสร้างอะไร ลูกไฟที่หน้าจะเกิดจากพญานาคบ้างนะ”

(นายประมวล ช่างเทคนิคและลวดลาย)

“เชื่อครับ เพราะว่าปรากฏการณ์ที่ผมเห็นมากับตา อย่างเช่นที่รถเก๋งที่จอดอยู่ตรงในบ้านเนี่ยนะ พอตีผมจะขับไปเรียนหนังสือ ผมเปิดประตู ประตูผมนี้ปิดไว้นะแล้วใครจะเข้าบ้านผมได้ล่ะ เนี่ย ครับจอด อยู่ตรงนี้ครับ รอยเต็มหลังคาเลย”

(นายบุญญ์ติ ประธาน อบต. จุมพล)

พระอธิการประยุทธ ปภัสสโร เจ้าอาวาสวัดธรรมรัตนากร หมู่บ้านจอมแจ้ง

“เชื่อ ถ้าไม่เชื่อก็ไม่มาบวช เพราะเริ่มต้นมาจากพญานาคมาขอบวชแปลงกายเป็นคน มาขอบวชแล้วเวลากลางคืน ร่างกายกลายเป็นนาค”

พระพรชัย สิริภทโท รองเจ้าอาวาสวัดธรรมรัตนาร หมู่บ้านจอมแจ้ง

“เชื่อว่ามี ตามพุทธประวัติก็ต้องเชื่อละ ถ้าเชื่อในพระพุทธเจ้ามีจริงพญานาคก็มีจริง เพราะพญานาคกับพระพุทธเจ้าเกิดมาพร้อม ๆ กัน”

2. กลุ่มนักท่องเที่ยว

จากการสัมภาษณ์พบว่า กลุ่มนักท่องเที่ยวยังมีความไม่แน่ใจว่าพญานาคมีจริงหรือไม่ เนื่องจากยังไม่เคยเห็นและยังไม่มีใครจับได้ จึงไม่สามารถบอกได้ หรืออาจจะจริงในสมัยโบราณ แต่ในปัจจุบันอาจจะสูญพันธุ์ไปแล้ว ตามที่นายสุคนธ์ เมฆเนย ได้พูดว่า “อาจจะมามาก่อนในสมัย ดึกดำบรรพ์ และได้สูญพันธุ์หรืออาจจะมีหลบซ่อนเร้นอยู่บางส่วน ซึ่งอาจจะไม่มีคนพบเห็น ในป่าลึกอย่างประเทศลาว ที่มีป่ามากมายอาจจะยังมีหลงเหลืออยู่ได้ แต่มั่นน่าจะสูญพันธุ์ไปแล้ว เพราะ มันรุ่นเดียวกับไดโนเสาร์”

Mr. Steward Latton นักท่องเที่ยวชาวอังกฤษ

“เคยได้ยินมาเหมือนกันจากเพื่อน แต่ไม่รู้ว่าเป็นจริงหรือไม่จริง”

ในประเด็นที่ 2 ความเชื่อที่ขัดแย้งกับประเพณีท้องถิ่น โดยถือว่าบั้งไฟเป็นปรากฏการณ์ ธรรมชาติ จะเห็นได้ว่า กลุ่มตัวอย่างทั้งสองกลุ่มมีการให้น้ำหนักไปในทิศทางเดียวกันคือ ให้น้ำหนักกับทัศนคติวิทยาศาสตร์ เนื่องจากมีการพิสูจน์ตามหลักวิทยาศาสตร์แล้ว โดยนายแพทย์มนัส และกระทรวงวิทยาศาสตร์ ไม่ได้มาลบหลู่ประเพณีและความเชื่อของคนพื้นที่ ดังนั้น ในประเด็นนี้ จึงไม่มีช่องว่างเกิดขึ้น ซึ่งกลุ่มตัวอย่างทั้งสองกลุ่มสามารถเจรจาต่อรองไปด้วยกันได้

รายละเอียดการสัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่างทั้งสองกลุ่ม มีดังนี้

นายบัญญัติ บุชากุล

ประธานอบต. จมพล อำเภอโพธาราม

“เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาตินะ แล้วก็ปีหนึ่งขึ้นครั้งเดียว ซึ่งประชาชนคนในพื้นที่เขาไม่สนใจที่จะลงไปทำหรือจะไปก่อให้เกิด ถามว่าคนที่ไปก่อให้เกิดแล้วได้อะไรดีขึ้น ไม่มีครับ ไม่มีอะไรดีขึ้น ที่เขาต้องการจะพิสูจน์ก็คือว่ามีหลาย ๆ หน่วยงานเข้ามา เพื่อถามว่าไอน์จริงไหม ไอน์จริงไหมเป็นการหลอกลวง”

ส.ต.อ.สุพรรณ แก้วอาด เจ้าหน้าที่ตำรวจดูแลงานจราจร กิ่งอำเภอรัตนวาปี
 “เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ ไม่ได้ขึ้นในแม่น้ำโขงที่เดียวนะ หนองน้ำ บึงใหญ่ๆ ใน
 ห้วยก็ขึ้นนะ”

พระอธิการประยุทธ ปกสุสโร เจ้าอาวาสวัดธรรมรัตนาร หมู่บ้านจอมแจ้ง
 “มันก็ต้องเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ”

Mr. Steward Latton นักท่องเที่ยวชาวอังกฤษ
 “เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ เหมือนฟ้าแลบ ฟ้าร้องธรรมดา ๆ”

ในประเด็นที่ 3 ความเชื่อที่ขัดแย้งกับประเพณีท้องถิ่น โดยถือว่าบั้งไฟเป็นฝีมือมนุษย์ทำ
 ขึ้นนั้นกลุ่มตัวอย่างทั้งสองกลุ่ม มีการให้น้ำหนักกับความเชื่อพื้นบ้าน เนื่องจากบั้งไฟพญานาคนั้น
 เกิดขึ้นมานานแล้วและไม่ได้ขึ้นที่อำเภอโพนพิสัยแห่งเดียว แต่ขึ้นที่อำเภออื่น ๆ ด้วยในจังหวัด
 หนองคาย หรือแม้กระทั่งในหนองน้ำ ในบึง ห้วยเล็ก ๆ ก็ยังขึ้นและจะขึ้นเป็นประจำทุกปีในวัน
 ออกพรรษา รวมถึงจากการที่นักท่องเที่ยวต้องนั่งที่ริมแม่น้ำโขงตั้งแต่เช้า เพื่อเป็นการจองที่นั่ง
 ไว้สำหรับดูบั้งไฟพญานาคในเวลากลางคืน นักท่องเที่ยวก็ไม่เห็นมีใครมาทำอะไรในแม่น้ำโขง จึง
 เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่กลุ่มตัวอย่างเชื่อว่ามนุษย์ไม่สามารถที่จะลงไปทำได้ ดังนั้น ในประเด็นนี้จึงไม่
 มีช่องว่างเกิดขึ้น ซึ่งกลุ่มตัวอย่างทั้งสองกลุ่มสามารถเจรจาต่อรองไปด้วยกันได้

รายละเอียดการสัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่างทั้งสองกลุ่ม มีดังนี้

นายชัยมงคล ทับสุชา นักศึกษาเทคโนโลยีโพนพิสัย ได้พูดว่า “ไม่ครับ เพราะว่ามันเกิด
 มาหลายปีแล้ว ตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายายแล้วครับ ถ้าคนยิ่งก็น่าจะยิ่งกันมานานแล้วครับ แล้วทำไม
 ฟังจะมาพูดกันตอนนี้ล่ะครับ ผมไม่เชื่อหรอก”

“ไม่น่าจะเป็นไปได้ เพราะว่าไม่ใช่ที่เดียว ให้มาคุยด้วยตาดีกว่า”

(ส.ต.อ.สุพรรณ แก้วอาด)

“ใครจะไปทำ สายน้ำโจงไหลแรงจะตาย วันบั้งไฟขึ้นนะวันที่ 10 ให้มาดู บางทีก็ขึ้นข้างเรากี่มี แล้วแต่มันจะขึ้น ตามห้วย ตามหนอง มันก็ขึ้น”

(ร.ต.ท.นาวก หาธรรมวงศ์)

“ใครจะไปทำ ไม่มีหรอก จะทำไปทำไมละ”

(พระอธิการประยุทธ ปภสฺสโร)

“คนทำไม่ได้อยู่แล้ว เพราะว่าอาตมาเกิดที่นี่ โตที่นี่ เห็นมาตั้งสิบกว่าปี ยังไม่เคยได้ยินว่ามีเสียงปืน เสียงอะไรซักที”

(พระพรชัย สิริภทฺโท)

Mr. Steward Latton ได้พูดว่า “มานั่งตั้งแต่แปดโมงเช้า ยังไม่เห็นมีใครลงไปไหนเลย และก็ไม่ได้เห็นมีใครขึ้นมา จากน้ำทั้งฝั่งไทยและฝั่งลาว เห็นแต่เพียงแม่น้ำโจงไหลผ่านไปตามปกติ ไม่มีใครลง ไม่มีใครขึ้นมาจากน้ำเลย ไม่เชื่อว่าคนจะทำได้”

“ตั้งแต่มานั่งตรงนี้ ยังไม่เห็นมีใครลงไปไหนเลยนะ แม้แต่เรือก็ไม่เห็นมาเลย แล้วคนลงไปทำตอนไหน เป็นธรรมชาติมากกว่านะ”

(Mr.Mitsuaki Matsumoto)

“ไม่มีคนทำ มันทำไม่ได้ ก็ยังไม่มีใครลงไปเลย ตั้งแต่มานั่งจองที่เนี่ย”

(สุมาลี เลตตอน)

ในประเด็นที่ 4 ความเชื่อว่าในแม่น้ำโจงมีพญานาคจริงแต่ลูกไฟที่เกิดขึ้นเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติจะเห็นได้ว่า มีช่องว่างเกิดขึ้น แต่ไม่กว้างขวางนักเป็นเพียงเส้นแบ่งแยกที่กั้นระหว่างกลุ่มท้องถิ่นที่มีความกำกวมอยู่และกลุ่มนักท่องเที่ยวก็ยังไม่มีความไม่แน่ใจ แต่ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนี้ยังไม่มีความรุนแรงมากนัก อาจเนื่องมาจากว่า พญานาคก็เป็นสัตว์ตามธรรมชาติชนิดหนึ่งคล้าย ๆ กับงู เพียงแต่มีขนาดใหญ่กว่างูปกติ แต่มีสิ่งที่ผิดสังเกตก็คือ ไม่มีผู้ใดสามารถจับได้ และยังไม่เคยเห็นกระดูกของพญานาคเลย เพราะฉะนั้นจึงยังกำกวมและไม่แน่ใจอยู่ ไม่

สามารถที่จะให้น้ำหนักกับด้านใดด้านหนึ่งได้ ดังนั้น วิธีการเจรจาต่อรองจึงเป็นวิธีการ ประนีประนอม เมื่อมีการพูดถึงประเด็นนี้

รายละเอียดการสัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่างทั้งสองกลุ่ม มีดังนี้

1. กลุ่มท้องถิ่น

“ถ้าไม่ใช่พญานาคทำ ทำไมไปขึ้นตรงกับวันออกพรรษา ยังห้าสิบห้าสิบ ยังหาหลักฐาน ไม่ได้”

(ดอน วันวิสา)

“ไม่รู้เหมือนกัน แต่ลูกไฟมันก็ขึ้นตรงหน้าเลยนะ”

(คำสุด ลายโยที)

“นั่นนะซี กำกั่งว่าจะเป็นยังไง”

(พระพรชัย สิริภุโท)

2. กลุ่มนักท่องเที่ยว

นางจำเนียร เจริญสุข ได้พูดว่า “ก็ไม่แน่ใจ ว่าจะจะเป็นพญานาคทำหรือคนทำหรือว่ามัน จะขึ้นเอง จะเป็นแก๊สเราก็ไม่รู้ ก็รอเขาพิสูจน์ก่อน ถึงตอนนี้จะพิสูจน์กันอยู่แต่ก็ยังไม่มีการตอบ ได้เลย”

นางสุนารี เลตตอน ได้พูดว่า “ไม่แน่ใจ ว่าพญานาคทำหรือว่าเป็นปรากฏการณ์ ธรรมชาตินะ”

นายสุคนธ์ เมฆเนย ได้พูดว่า “ไม่แน่ใจเหมือนกัน ได้ไปนั่งดูตั้งแต่หกโมงเย็น ด้วย ความตื่นเต้น หลังจากได้เห็นก็มีความไม่แน่ใจ ยังห้าสิบห้าสิบอยู่”

ในประเด็นที่ 5 ความเชื่อที่ขัดแย้งกับประเพณีท้องถิ่น โดยไม่สนใจการมีอยู่จริงของ พญานาคซึ่งจะมีปรากฏการณ์ธรรมชาติเป็นองค์ประกอบสำคัญ และประเด็นที่ 6 ความเชื่อที่ขัดแย้ง

กับประเพณีท้องถิ่น โดยถือว่าวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นถูกนำมาใช้เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจของท้องถิ่นนั่นเอง ซึ่งทั้งสองประเด็น นี้กลุ่มท้องถิ่นที่ไม่มีการพูดถึง จะมีเพียงกลุ่มนักท่องเที่ยวเท่านั้นที่พูดถึง เนื่องมาจากว่า กลุ่มตัวอย่างเป็นนักท่องเที่ยวและเป็นคนนอกพื้นที่ มาแค่ครั้งคราว จึงไม่มีความผูกพันกับพยานาค และมองไปในลักษณะของการหาผลประโยชน์จากวัฒนธรรม ประเพณีมากกว่า ดังที่ Mr. Steward latton ได้พูดว่า “วัฒนธรรม เปลี่ยนไปตามอำนาจเงิน ตัวอย่างเช่นที่ขอนแก่นเมื่อสองปีที่แล้ว เขาได้เห็นการเปลี่ยนแปลงคือผู้หญิงนุ่งสั้น ก็ไม่เห็นมีใครว่าอะไร นี่คือการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรม มาจากอำนาจเงิน มาครอบงำที่ขอนแก่นก็เหมือนกัน เหมือนอย่างแม่ น้ำสองลีที่อุบลราชธานี ที่มีแต่โรงแรมเต็มไปหมด”

ดังนั้นจะเห็นได้ว่ามีช่องว่างเกิดขึ้น แต่ยังไม่กว้างขวางมากนักเป็นเพียงเส้นแบ่งแยกที่มีความบางเบามาก เนื่องจากเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่พูดถึงประเด็นนี้และเป็นคนกลุ่มน้อย ส่วนกลุ่มท้องถิ่นจะไม่มีการพูดถึง ช่องว่างและเส้นแบ่งแยกที่กั้นเขตแดนระหว่างกลุ่มท้องถิ่นและกลุ่มนักท่องเที่ยวนี้เกิดจากความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์และทุนนิยม จึงมีวิธีการเจรจาต่อรองโดยการใช้วิธีการประนีประนอม เมื่อมีการพูดถึงสองประเด็นนี้จึงทำให้กลุ่มตัวอย่างสามารถอยู่รวมกันได้

อย่างไรก็ตามประเด็นความเชื่อที่มีความขัดแย้งกับประเพณีท้องถิ่นทั้งหกประเด็นนี้ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จะมีการเก็บความรู้สึกถึงความขัดแย้งอันแท้จริงไว้ในใจจะไม่แสดงออกมา แต่จะมีการแสดงออกมาเมื่อมีการพูดถึงประเด็นนี้เท่านั้น ซึ่งอาจเนื่องมาจากลักษณะนิสัยของคนหนองคายที่เป็นคนมีน้ำใจ มีความอ่อนโยนเป็นคนไทยแท้ จึงเป็นอีกสาเหตุที่เลือกใช้วิธีการประนีประนอม เป็นวิธีการเจรจาต่อรองกับประเด็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

ตอนที่ 4 ผลการวิเคราะห์ความคาดหวังและวิธีการปฏิบัติการเพื่อการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์

ความคาดหวังในประเพณีบั้งไฟพญานาค

จากการลงพื้นที่ในครั้งนี้ผู้วิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความคาดหวังกับประเพณีบั้งไฟพญานาคให้สามารถดำรงอยู่ต่อไปในยุคโลกาภิวัตน์ โดยได้เก็บข้อมูลจาก

1. กลุ่มท้องถิ่น

1.1 กลุ่มท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาค

- 1.2 กลุ่มท้องถิ่นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาค
2. กลุ่มผลประโยชน์
3. กลุ่มนักท่องเที่ยว

โดยแต่ละกลุ่มมีความคาดหวังดังนี้

1. กลุ่มท้องถิ่น

1.1 กลุ่มท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาค

โดยส่วนใหญ่แล้วกลุ่มท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาคมีความเชื่อและความคาดหวังอยากให้ประเพณีบั้งไฟพญานาคดำรงอยู่ต่อไป เนื่องจากประเพณีบั้งไฟพญานาคนี้มีมานานแล้ว และมีตำนานที่เล่าสืบต่อกันมาอย่างยาวนาน ถึงแม้ว่าในจังหวัดหนองคายจะมีความเจริญ ความทันสมัยเข้าถึงแล้วก็ตาม และรวมไปถึงเด็กรุ่นใหม่ที่จะเข้าไปศึกษาต่อในกรุงเทพมหานคร ซึ่งจะได้รับวัฒนธรรมสมัยใหม่เข้ามาใช้ในชีวิตประจำวันแล้วก็ตาม

ตามที่นายไพรัตน์ ภาสอน หัวหน้าช่างทำเรือไฟของวัดโพธิ์ชัย ได้พูดถึงความคาดหวังกับประเพณีบั้งไฟพญานาคในยุคโลกาภิวัตน์ว่า “ก็คาดหวัง อยากจะให้ประเพณีนี้มีตลอดไป ความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์ ความเจริญทางด้านต่าง ๆ มันไม่มีทางหรือเหตุผลที่จะมาล้างความเชื่ออันนี้ได้อยู่แล้ว เพราะมีมานานแล้วมันซึมเข้าไปอยู่ในสายเลือดแล้ว เป็นส่วนหนึ่งในชีวิตไปแล้วด้วย เด็กสมัยใหม่ก็แย่งความคิดของเขาได้ ว่าในความจริงเขาก็ยังคงกินข้าวเหนียวอยู่ ความทันสมัยก็มีในตัวของพวกเขา”

นายประมวล พรหมเรืองเดช ช่างทำเรือไฟของวัดโพธิ์ชัย ได้พูดเสริมว่า “ก็มีมาเป็นตำนาน ก็สืบสานต่อไปเรื่อย ๆ ทำไปเรื่อย ๆ ถึงแม้ว่าจะมีความเจริญเข้ามาก็ไม่เกี่ยวกัน เพราะประเพณีก็คือประเพณีจะสืบต่อไปเรื่อย ๆ มันจะไต่เต้ากันไปแต่ละรุ่น”

นอกจากนี้ นายประมวล ได้พูดถึงความคาดหวังกับประเพณีบั้งไฟพญานาคหลังจากที่มีรายการทีวีและภาพยนตร์ออกมานำเสนอเกี่ยวกับประเพณีท้องถิ่นของเขาอีกด้วยว่า “คนหนองคายจะไม่ยุ่งเกี่ยวกับเรื่องอื่นเลย เพราะว่าบ้านเราได้ทำกันมานานแล้ว ทำมาตลอดจะไม่สนใจกับภายนอกเลย ใครจะมาทำอะไร พูดอะไรคนหนองคายไม่สนใจอยู่แล้ว คนที่อื่นจะคิดอย่างไร ก็

เรื่องของเขา แต่ถ้าอยากรู้ว่ามันจริงไม่จริงให้มาดูเอง คิดเอาเอง แต่ก็คาดหวังให้เขามาดูก่อนที่เขาจะตัดสินใจว่าเป็นคนทำหรือปรากฏการณ์ธรรมชาตินะ”

นายบัญญัติ บุชากุล ประธานอบต. จมพล อำเภอโพธิ์ชัย ได้บอกกับผู้วิจัยว่า “เราก็ต้องคิดให้ถูกว่า หนังสือก็หนังสือ หนังสือคือเรื่องที่เราสร้างขึ้นเพื่อความบันเทิง ถามว่าถ้าเป็นจริงอย่างที่หนังสือสร้างขึ้นนะโลกทั้งโลกอยู่ไม่ได้ครับ ดูเรื่องอะไรต่างก็เวอร์ ๆ ยิ่งกันทั้งนั้น ผมก็โอเค ทำใจได้”

นายสาโรจน์ เราวิสัย นักประชาสัมพันธ์ จังหวัดหนองคาย

“ผมก็คาดหวังอยากจะให้อยู่นาน ๆ แต่การจะทำอะไรที่ใช้เวลายาวนานมันก็ต้องมีจุดยืนแล้วมันจะยั่งยืนได้นาน ๆ ตัวอย่างงานเห็นไหมหนองคายจะมีปัญหาเรื่องงานตลอดไม่มีเอกลักษณ์แต่หลังจากนี้ไปคงจะใช้ชื่อนี้ตลอดแล้วละนะ ใช้ชื่อว่าประเพณีบั้งไฟพญานาคใช้ชื่อนี้ก็เพราะว่ามีคำว่าพญานาคยังงั้น มันเป็นความเชื่อของท้องถิ่นที่เขานับถือพญานาคกันแล้วมันจะได้อยู่ได้นาน ๆ”

1.2 กลุ่มท้องถิ่นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาค

กลุ่มท้องถิ่นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาค มีความคาดหวังกับประเพณีบั้งไฟพญานาคในลักษณะที่คล้ายคลึงกับกลุ่มท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาค คือ คาดหวังอยากให้ประเพณีบั้งไฟพญานาคดำรงอยู่ต่อไป ถึงแม้ว่าในปัจจุบันนี้สังคมจะมีความเจริญแล้วก็ตาม แต่ไม่อยากให้ลบหลู่ในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น การที่กลุ่มตัวอย่างคาดหวังให้ประเพณีนี้ดำรงอยู่ต่อไป มีสาเหตุเนื่องมาจากว่าประเพณีนี้ได้สืบทอดกันมาอย่างยาวนานแล้วและลูกไฟนี้มีที่จังหวัดหนองคายที่เดียว รวมทั้งยังเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจอีกด้วย

“คาดหวังไม่อยากจะให้มาลบหลู่ ไม่ดูหมิ่น คือ ให้เกียรติหรือยอมรับกันบ้าง คือมันจะเป็นการทำลายน้ำใจผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งสมัยก่อนนี้เขาบอกว่าเขาเห็นเป็นลูกไฟขึ้นมาแล้วและคนรุ่นหลังนี้เคยเห็นไหม มันก็ลักษณะเดียวกันที่ผู้เฒ่าผู้แก่เคยพูดเป็นบั้งไฟขึ้นมา คาดว่าในอนาคต มันก็คงจะตามไปตามวิวัฒนาการของมนุษย์นี้แหละ ผมคิดนะเพราะเท่าที่สังเกตก่อนปี 2500 แล้วก็หลัง 2530 มันเปลี่ยนไปคาดว่าเจ้าของสิ่งที่เราค้นหาไม่พบนี้ จะพัฒนาตนเองให้เข้ากับบรรยากาศเดี๋ยวนี้เขาไปถึงไหนกันแล้ว พญานาคนี้จะอยู่ที่เดิมคงอยู่ไม่ได้ ผมคิดว่าในเมื่อพญานาคมีการ

เปลี่ยนแปลงมาตั้งแต่ต้น จนถึงตรงนี้ท่านก็จะดำเนินการต่อไปให้มันมีความเจริญเท่ากับของมนุษย์ภาควานะ จะได้มีลูกไฟขึ้นต่อไป ให้รุ่นลูกรุ่นหลานได้คู่กันบ้างนะ”

(พันธ์ บูชากุล)

“อยากให้ดำรงอยู่ต่อไป ถึงแม้ว่าสังคมที่เจริญแล้วก็อยากจะให้อยู่ต่อไป ใครมาพูดอะไรก็ไม่สนใจ เพราะมันเป็นการเหนียวโน้มจิตใจของเด็ก เราเอาข้อมูลตรงนี้ไปป้อนให้เด็ก ให้ความรู้แก่เด็กมันจะมีจิตใจอ่อนนุ่มต่อพระพุทธศาสนา”

(ประยูร บุตตะโยธี)

“คาดหวังให้อยู่ต่อไปนะ เพราะประเพณีนี้มีมาตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว จังหวัดอื่นไม่มีมันเป็นของชาวอำเภอโพธิ์พิสัยมาตั้งแต่ไหนแต่ไร เป็นเอกลักษณ์ เป็นเมืองบั้งไฟพญานาค ไปอยู่ในจังหวัดอื่นก็ภูมิใจเพราะเป็นจังหวัดเดียวที่มีบั้งไฟขึ้น” (สมพร จันทร์หอม)

“อยากจะให้ดำรงรักษาต่อ ๆ ไป ไม่อยากให้ผู้ใดมาทำลาย เพราะว่ามันเป็นแนวทางที่ดีอยู่แล้วใช่ไหมละ ดึงดูดให้คนรู้จัก หนึ่งรู้จักพุทธศาสนามากขึ้น สองรู้จักคิงนักท่องเที่ยว ก็อยากจะมาดู ผู้ที่เคยเห็นก็มาอีกมาแล้วก็อยากมาอีก ผู้ที่ยังไม่เคยมาก็อยากมา ก็เป็นอย่างนี้ มันเป็นประเพณีที่ดีอยู่แล้ว”

(พระอธิการประยูร ปภสฺสโร)

สรุป จากข้อมูลข้างต้นสามารถวิเคราะห์ได้ว่ากลุ่มท้องถิ่นที่ประกอบไปด้วยกลุ่มท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาค และกลุ่มท้องถิ่นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาค ซึ่งมีความคาดหวังกับประเพณีบั้งไฟพญานาค ไปในทิศทางเดียวกัน คืออยากให้ประเพณีบั้งไฟพญานาคสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ ถึงแม้ว่าในปัจจุบันนี้จะมีความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์แล้วก็ตาม และไม่อยากให้คนนอกพื้นที่รวมถึงนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในจังหวัดหนองคายหรือเพื่อมาคอยดูปรากฏการณ์ประเพณีบั้งไฟพญานาคเมื่อเข้ามาแล้ว มาลบหลู่ประเพณีท้องถิ่นของชาวหนองคาย เพราะเป็นความเชื่อของชาวหนองคายและยังถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของชาวหนองคายด้วย รวมทั้งเป็นสิ่งที่ทำให้รู้จักพระพุทธศาสนามากขึ้นอีกด้วย

2. กลุ่มผลประโยชน์

กลุ่มผลประโยชน์จำนวน 10 คน มีความคาดหวังอยากให้ประเพณีบั้งไฟพญานาค ดำรงอยู่ต่อไปนาน ๆ เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมและเป็นมรดกให้รุ่นลูกรุ่นหลาน เป็นสิ่งคู่บ้านคู่เมือง อย่างที่นางอภิญญา บุษากุล ได้พูดว่า “ตัวที่มีความคาดหวังให้ประเพณีนี้มันดำรงสืบต่อไปใน สังคมที่มันเปลี่ยนไป เพราะที่ว่าสิ่งนี้เป็นมรดกให้รุ่นลูกรุ่นหลานได้รู้จัก”

นายสมเกียรติ สิทธิพิสัย เจ้าของร้านขายไอศกรีม ได้พูดว่า “ก็อยากให้อยู่ยาวนาน ๆ เป็น สิ่งคู่บ้านคู่เมืองไปเลย” และนายสมเกียรติสิทธิพิสัยได้พูดเสริมถึงความคาดหวังหลังจากที่มีทีวี ภาพยนตร์นำเสนอประเพณีบั้งไฟพญานาคว่า “ที่มีหนังมีไอทีวีมายังทำให้คนอยากมาพิสูจน์ อย่าง นี้อย่างทำให้ประเพณีอยู่ได้นานขึ้นอีกซิ เพราะว่าทีวีมาพูดมากเท่าไรก็ยิ่งมากระตุ้นอีกด้วยซ้ำ เพราะ คนเขาก็สงสัยกันใหญ่เลย ก็ยิ่งอยากรู้อยากเห็นใหญ่เลย แบบนี้ก็ต้องมาคู่ด้วยตาตัวเองว่าเป็นยังไง ใช่มั้ยล่ะ”

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มตัวอย่างที่มีความคาดหวังอยากให้ประเพณีบั้งไฟพญานาคดำรงอยู่ ต่อไป โดยอยากให้ลูกไฟขึ้นและมีคนมาดูมาก ๆ ถึงแม้ยังไม่รู้ว่าลูกไฟนี้เกิดจากอะไรกันแน่ ซึ่ง ความคาดหวังนี้ อิงมาจากความเชื่อในศาสนาพุทธ ดังที่นายพุด ดานิติ ประธานโครงการ Home stay บ้านจอมแจ้ง ได้พูดว่า “ถ้าลูกไฟไม่ขึ้นก็ต้องรอ มันต้องขึ้น ไม่ขึ้นมากก็ขึ้นน้อย ถ้าไม่ขึ้น จริง ๆ ก็ให้รู้กันไปว่าหมดแล้วพุทธศาสนา ท่านว่าไว้ 5,000 ปี แค่ 2,546 ปีก็หมดแล้ว”

นายพุด ดานิติ ได้พูดเพิ่มเติมหลังจากที่มีสื่อมวลชนออกมานำเสนอเกี่ยวกับประเพณี ท้องถิ่นว่า “ก็อยากให้ดำรงอยู่ต่อไป ทำอย่างทุกวันนี้ก็ดีแล้ว แต่ก็อย่าไปโทษอย่างที่ไอทีวีเขา พิสูจน์ก็ปล่อยให้เขาไปพิสูจน์ ก็อยากจะให้ไอทีวีมาพิสูจน์อีกที ในใจนะ เพราะผมก็อยากรู้ เหมือนกันว่าเป็นยังไง เพราะว่าดูจริง ๆ ไอทีวีดีนะ เจาะลึกหลาย ๆ อย่างได้ประโยชน์หลาย ๆ ใน ส่วนราชการก็มีเยอะ ปรายยาบ้า ไอทีวีมีส่วนนะเจาะถึงได้ ไอทีวีก็ส่วนของไอทีวี เราก็สืบทอด ดำรงรักษาประเพณีของเราไป ทำต่อไปเรื่อย ๆ”

นางชุ่น สุริยา ประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหมู่บ้านจอมแจ้ง ได้พูดว่า “ก็ยังคาดหวัง ว่าให้ลูกไฟขึ้นเยอะ ส่วนคนที่เชื่อไม่เชื่อก็มาดูกันเอง”

นายกฤษฎา กรวยสวัสดิ์ เจ้าของร้านขายกาแฟสด ได้พูดถึงความคาดหวังในประเพณี บั้งไฟพญานาคว่า “ก็อยากให้มีต่อไป เพราะว่าคนรุ่นหลังเขาจะได้เห็นวัฒนธรรมที่ดี ๆ เพราะว่า

ตอนเช้าเขาจะมีการตักบาตรเทโว ก็เป็นวัฒนธรรมบางที่คนที่เขาทำงาน เขาก็ไม่ได้ทำบุญ เขาก็ถือโอกาสมาทำบุญ กลับบ้านมาทำบุญ พอกลางคืนก็มานั่งดูบั้งไฟก็เป็นการสังสรรค์ไปในตัวด้วย”

นายกฤษฎายังได้พูดเสริมถึงความคาดหวังของเขา หลังจากที่มีภาพยนตร์และทีวีออกมา นำเสนอประเพณีท้องถิ่นว่า “อยากให้มีคนมาดูเยอะ ๆ ถึงไอทีวีเขาจะบอกว่าคนยิงหรือว่ามีหนังมีอะไรก็เถอะ แต่ตัวเรายังคาดหวังว่าอยากจะให้คนมาดูเยอะ”

จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มผลประโยชน์ จะเห็นได้ว่ากลุ่มตัวอย่างมีความคาดหวังอยากให้ลูกไฟขึ้นต่อไปและรวมไปถึงมีความคาดหวังอยากให้มีคนมาดูมาก ๆ เพื่อประเพณีบั้งไฟพญานาคสามารถที่จะดำรงอยู่ต่อไปได้ในท่ามกลางความเจริญของเทคโนโลยีและความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์ และโลกาภิวัตน์ได้เข้ามาเป็นแรงเสริมซึ่งมีการเผยแพร่ข่าวสารของประเพณีให้กระจายกว้างไกลออกไป ทำให้เกิดสภาพไร้พรมแดน เมื่อผู้รับข่าวสารก็เกิดอยากมีประสบการณ์ตรง แม้แต่ชาวต่างชาติเขาก็เชื่อ นอกจากนี้โลกาภิวัตน์ได้ทำให้เกิดการปรับตัวทางวัฒนธรรม คือวัฒนธรรมท้องถิ่นสามารถรองรับกับโลกาภิวัตน์หรือวัฒนธรรมต่างชาติได้อย่างไม่เคอะเขิน แต่ในขณะที่เดียวกันก็ยังคงรักษาประเพณีไว้ด้วย การเข้ามาของโลกาภิวัตน์ในจังหวัดหนองคาย ผู้คนก็จะรับแนวคิดวิทยาศาสตร์ แต่ในขณะที่เดียวกันก็ยังคงรักษาความเป็นตัวของตัวเอง เหมือนกับว่าแนวคิดวิทยาศาสตร์ก็รับเพียงเปลือกนอก แต่แก่นข้างในจริง ๆ ฉันทังคงเป็นคนหนองคาย และฉันทังเชื่อในเรื่องของพญานาคอยู่ รวมทั้งโลกาภิวัตน์ยังทำให้เกิดสภาพการโหยหาอดีตของคนทั่วไปเที่ยว คนที่ไปดูงานประเพณีบั้งไฟพญานาคเพราะว่าไปเพื่อโหยหาอดีต หาความเชื่อหรือแสวงหาอะไรบางอย่าง และโลกาภิวัตน์ยังก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างความเชื่อทางวิทยาศาสตร์กับศาสนา ซึ่งมันจะมาพร้อมกับการหมุนตัวของโลกาภิวัตน์

3. กลุ่มนักท่องเที่ยว

จากการพูดคุยกับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ผู้วิจัยพบว่านักท่องเที่ยวมีความคาดหวังอยากให้ประเพณีบั้งไฟพญานาคดำรงอยู่ต่อไป ดังนี้

นางจำเนียร เจริญสุข ชาวอุบลราชธานี

“ก็ให้มีอยู่ไปเรื่อย ๆ เป็นประเพณีของเขาตามความเชื่อของเขา และมันก็พอดีกับออกพรรษาค่ะนะ คนเขาก็หยุดทำงานกันก็มาเที่ยวดูกันได้”

นายสุคนธ์ เมฆเนย ชานนทบุรี

“ประเพณีนี้มันก็ต้องดำรงอยู่สืบทอดอยู่แล้ว เพราะทำกันนานแล้ว สืบทอดไปก็ไม่เสียหายอะไร ประเพณีนี้จริง ๆ มันไม่ได้ขึ้นอยู่กับลูกไฟพญานาค มันเป็นการทำบุญช่วงออกพรรษาของชาวพุทธ เพียงแต่มีการอิงบั้งไฟพญานาคมาเสริม ถ้าไม่มีการทำบุญประเพณีนี้ก็จะหมดไปโดยปริยาย ก็คาดหวังว่าจะดำรงอยู่นกว่าศาสนาพุทธจะสูญสิ้นเลย”

นายกิตติคุณ มูลสาร ชาวกรุงเทพมหานคร

“ก็อยากให้มันไปเรื่อย ๆ มีตลอดไป อย่างไหลเรือไฟ คือคุณนักท่องเที่ยวดี จังหวัดมีรายได้ประชาชนในพื้นที่ด้วย คนหนองคายเขาน่าจะดำรงรักษาประเพณีนี้ไว้นะ โลกาภิวัตน์ก็ไปของ โลกาภิวัตน์ การพัฒนาของด้านวิทยาศาสตร์อะไรไป ความเจริญ ความก้าวหน้าอะไรก็ไปของเขา แต่ตรงนี้ตรงจุดที่โบราณของเก่าเคยเชื่อมา มันก็ไปในส่วนของใครของมัน แนวคิดผมนะก็คือ โลกาภิวัตน์ก็โลกาภิวัตน์ ตรงนี้ก็ยังไม่เชื่อว่าจะให้เขามองนะ ให้เขาถือเป็นวัฒนธรรมเรายังเป็นพุทธศาสนาอยู่ ถ้าเราไปโลกาภิวัตน์กันหมด อาจจะลืมจารีตประเพณีของเราด้วยเหมือนกันนะ มันก็ไม่ดีใช่ไหมล่ะ ”

Mr.Steward latton ชาวอังกฤษ

“คาดหวังว่ายังมีอยู่ต่อไป เพราะว่าเป็นเมืองไทย ปรากฏการณ์มันเกิดขึ้นี่มาหลายพันปีแล้ว โรงแรมที่หนองคายอาจจะสร้างใหม่ ให้ใหญ่กว่าเก่า แต่ตรงที่ผมนั่งอยู่นี่ไม่เปลี่ยนแปลง แต่อาจเปลี่ยนโรงแรมในเมืองให้มันใหญ่ขึ้นก็ได้”

Mr.Mitsuaki matsumoto ชาวญี่ปุ่น

“ก็น่าจะมีอยู่ต่อไปนะ เพราะเป็นประเพณีเก่าแก่ของที่นี่ เป็นการแสดงให้เห็นถึงประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น จะได้ให้นักท่องเที่ยวได้ชม เข้ามาศึกษาวัฒนธรรมความเชื่อเป็นแบบนี้ นะ เพราะว่าหาดูยาก เดี่ยวนี้มีแต่เทคโนโลยีเหมือนกันหมด ไม่ค่อยแตกต่างกัน มาเมืองไทยได้เห็นวัฒนธรรมไทย ทำให้เมืองไทยมีชื่อเสียงไปด้วย”

สรุป จากข้อมูลข้างต้นสามารถวิเคราะห์ได้ว่า กลุ่มนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมีความคาดหวังเหมือนกันคือ อยากให้ประเพณีบั้งไฟพญานาคดำรงอยู่ต่อไป ถึงแม้ปัจจุบันนี้จะเป็นยุคโลกาภิวัตน์ก็ตาม เนื่องจากเป็นประเพณีเก่าแก่ของชาวหนองคาย และตรงกับ

ช่วงเทศกาลออกพรรษาพอดีจึงเป็นประเพณีที่มีความเกี่ยวพันกับศาสนาพุทธและเมื่อนำมาผนวก
รวมกับความเชื่อของท้องถิ่นจึงกลายเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่ จึงทำให้จังหวัดหนองคายมีชื่อเสียงเป็น
ที่รู้จักของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ รวมทั้งยังเป็นหน้าเป็นตาของจังหวัด
หนองคายและประเทศไทยอีกด้วย

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างทั้งสามกลุ่ม รวมทั้งจากการสนทนากลุ่ม สามารถสรุป
ได้ว่ากลุ่มตัวอย่างทั้งสามกลุ่มมีความคาดหวังในประเพณีบั้งไฟพญานาคให้สามารถดำรงอยู่ต่อไป
ในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งอาจเนื่องมาจากประเพณีบั้งไฟพญานาคนั้นเป็นประเพณีเก่าแก่
ที่มีการสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ประกอบกับเป็นประเพณีที่มีความเชื่อในเรื่องของพญานาค
รวมอยู่ด้วยซึ่งเป็นความเชื่อของคนท้องถิ่นที่ได้เล่าสืบทอดกันมาอย่างยาวนานเช่นกัน รวมทั้ง
ประเพณีบั้งไฟพญานาคนั้นจัดขึ้นตรงกับเทศกาลออกพรรษา จึงเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ประเพณี
บั้งไฟพญานาคสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ในท่ามกลางยุคโลกาภิวัตน์

วิธีการปฏิบัติการเพื่อการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาค

จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างทั้งสามกลุ่ม ผู้วิจัยพบว่ากลุ่มตัวอย่างทั้งสามกลุ่ม
มีวิธีการปฏิบัติการเพื่อการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคในยุคโลกาภิวัตน์ที่คล้ายคลึงกัน ซึ่ง
สามารถแบ่งออกได้เป็น 6 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 ใช้หลักของพระพุทธศาสนา

มีกลุ่มตัวอย่างทั้งสามกลุ่ม จำนวน 7 คน ที่นำหลักของพระพุทธศาสนามาเป็นสิ่งยึด
เหนี่ยวและน้อมนำจิตใจให้กับเด็กรุ่นใหม่อยู่ในศีลธรรมไม่ให้หลงระเรีงไปตามความเจริญของ
เทคโนโลยี ความทันสมัยที่ได้รับอิทธิพลมาจากชาติตะวันตก ตามที่ก้านนารี วิบุตร ได้พูดว่า
“ก็ใช้วิธีการนำพระพุทธศาสนาเข้ามาผูกมัดใจเด็กเอาไว้ เพราะว่าบั้งไฟพญานาคนี้ก็เกี่ยวข้องกับ
พระพุทธศาสนาด้วย มันก็จะง่ายหน่อย เพราะนับถือศาสนาพุทธกันทั้งนั้น” (กลุ่มผลประ โยชน์)

“เข้าทางศาสนาจะดีกว่า เพราะศาสนาจะปรับปรุงจิตใจของคนให้อ่อนช้อยลง ใ้คน
อยู่ในธรรมะ คนจะมีศีลธรรมมากขึ้น เด็ก ๆ ก็จะได้ไม่ลืมนึกไม่ทิ้งวัฒนธรรมประเพณีเก่า ๆ”

(ประยูร บุตตะโยธี กลุ่มท้องถิ่นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานประเพณี)

“ก็มันเป็นช่วงออกพรรษาพอดี คนแก่ไปทำบุญกัน พวกเด็ก ๆ วัยรุ่นก็จะได้มีโอกาสเข้าวัดเราก็น่าจะใช้ออกาสนี้ให้เป็นประโยชน์นะในการอบรมเด็กรุ่นใหม่ โดยใช้หลักของพุทธศาสนา”

(สุคนธ์ เมฆเนย กลุ่มนักท่องเที่ยง)

และอีกประการหนึ่งที่กลุ่มตัวอย่างใช้หลักของพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ เพื่อให้ประเพณีบั้งไฟพญานาคดำรงอยู่ต่อไปถึงรุ่นลูกหลาน โดยการสวดมนต์ขอพรจากพระให้ลูกไฟขึ้นเยอะ ๆ ดังที่นางฉวีวรรณ เหล่าหนา ได้พูดว่า “แม่จะทำยังไง ให้อยู่ถึงรุ่นลูกหลานก็ใช้วิธีสวดมนต์ขอพรพระให้ขึ้นเยอะๆ เพราะถ้าไม่มีลูกไฟขึ้น ประเพณีนี้ก็จะหายไป”

(กลุ่มท้องถิ่นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานประเพณี)

วิธีที่ 2 การอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่น

มีกลุ่มตัวอย่างทั้งสามกลุ่มที่ใช้วิธีการอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่นโดยการรื้อฟื้นประเพณีแบบดั้งเดิมขึ้นมาใหม่และถ่ายทอดจากคนรุ่นเก่าไปสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อประเพณีสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ จำนวน 17 คน

“ก็พยายามดึงจุดที่ลืมนไปแล้วให้กลับมาให้รู้ว่าคือคุณค่าของคนที่นี่ ก็อย่างเช่นการไหลเรือไฟปีนี้ฟังจะธรรมรงค์แต่ยังไม่ชัดเจน เพราะว่าคนที่ธรรมรงค์ยังไม่ชั่งกับวัฒนธรรม เพราะว่าเป็นคนนอกและคนรุ่นใหม่ขาดตอน สมมุติว่าคนอายุ 60 ถึง 100 ปี รุ่นหนึ่ง คนอายุ 59-30 เป็นอีกรุ่นหนึ่ง อายุ 29-0 เป็นอีกรุ่นหนึ่ง รุ่นอายุระหว่าง 29-0 ปี ไม่มีเลย มันจะหายไปเลยของความสำคัญในเรื่องของการไหลเรือไฟ เป็นเพราะว่าตอนที่เขาเกิดมาจนถึงอายุ 29 เขาไม่เคยเห็น แต่คนอายุระหว่าง 59-30 มาอบรมมารื้อฟื้น ฉะนั้นคนรุ่น 29-0 จะต้องไปศึกษากับคนรุ่น 59-30 ให้มากขึ้น สังคมมันเปลี่ยนแปลงไป จนกระทั่งไม่เคยเห็นเลย จะทำยังไงให้คนรุ่น 29-0 ได้รู้ได้เห็น เพราะคนรุ่นนี้จะต้องเป็นคนรุ่น 59-30 ต่อไป มันก็จะเป็นการถ่ายทอดไปเป็นรุ่น ๆ ประเพณีก็จะอยู่ต่อไปได้”

(สาโรจน์ เราวิสัย กลุ่มท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานประเพณี)

“ทำต่อไป การไหลเรือไฟ มันต้องมีทุน อย่างทางวัดโพธิ์ชัย ก็พอมีเงินอยู่บ้านถึงทางราชการไม่ช่วยก็ไม่เป็นไร เพราะทางวัดมีเจ้าภาพ ส่วนวัดอื่น ๆ ถ้าทางราชการไม่ช่วยก็ชาวบ้านเขาก็จะลงขันกันก็สามารถทำได้ลูกหลานจะได้มาดู”

(ไพรัตน์ ภาสอน กลุ่มท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานประเพณี)

“พวกผมก็เพิ่งจะอายุ 17-18 ปี ผมก็อยากจะอนุรักษ์ ก็ทำตามประเพณีเขา ไม่อยากให้สูญหายเพราะเป็นประเพณีที่มีมานาน และก็มีที่หนองคายที่เดียว เวลาพวกผมไปอยู่ที่อื่นผมก็ภูมิใจเพราะเป็นจังหวัดเดียวที่มีบั้งไฟจิ้น”

(อภิชาติ ศรีจันทร์ กลุ่มท้องถิ่นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานประเพณี)

“ประเพณีเราเป็นแบบนี้ก็ต้องรักษาไว้ให้ลูกหลานสืบทอดต่อไปเรื่อย ๆ ถือว่าตอนนี้ไปถึงดาวอังคารได้แล้ว แต่ว่าทางวัฒนธรรมมันก็ต้องอยู่ด้วย”

(ยู่น สุริษา กลุ่มผลประโยชน์)

“เด็กสมัยนี้อาจจะหลงไปเหมือนกัน บางครั้งบางคราวแต่คิดว่าเด็กทุกวันนี้มันดี ตอนแรกอาจจะหลงไปกับลีลัน วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ พอโตเขาจะกลับมาของเขาเองนะ เราก็ต้องรักษาประเพณีนี้เอาไว้ไม่อย่างนั้นมันก็จะหลงลืมไปเลย”

(พุด คานิติ กลุ่มผลประโยชน์)

“ก็ให้คนหนองคายเขาสืบทอดประเพณีไหลเรือไฟของเขาไปเรื่อย ๆ ทำไปเรื่อย ๆ ทำไปตลอดให้ตกทอดไปเป็นรุ่น ๆ”

(ทรงพล อิ่มน้ำขาว นักท่องเที่ยวชาวไทย)

“ก็คนแถวนี้ช่วยกันอนุรักษ์ทำต่อไปเรื่อย ๆ เป็นประเพณีของบ้านเรา ทำไว้ให้คนอื่นมาดู เพราะว่าไม่ได้มีแต่ลูกไฟอย่างเดียวนะ มันมีหลาย ๆ อย่าง งานมันมีหลายอย่างแข่งเรือยาวอย่างนี้ บุญนั้นบุญนี้”

(พระอธิการประยูทธ ปภสฺสโร กลุ่มท้องถิ่นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานประเพณี)

วิธีที่ 3 การให้เกียรติและไม่ลบหลู่ประเพณีท้องถิ่น

มีเพียงกลุ่มตัวอย่างสองคนเท่านั้นที่ใช้วิธีการให้เกียรติและการไม่ลบหลู่ต่อประเพณีท้องถิ่นนี้ เนื่องจากกลุ่มตัวอย่าง เป็นผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีความเชื่อและมีความนับถือพญานาค รวมทั้งยังเป็นผู้ที่ได้เห็นรอยและสิ่งประหลาดที่คาดว่าจะเป็พญานาคอีกด้วย ดังเช่นที่นายพันธ์ ภูเขากุล ได้พูดว่า “เดี๋ยวนีเราทำในลักษณะหนึ่งคือ รวมความคิดกันว่าให้เกียรติเขา ไม่ลบหลู่ โดยการบวงสรวง เพราะมันยังพิสูจน์ไม่ได้เลย เราก็ต้องเชื่อไว้ก่อนตามแบบโบราณ มันก็ไม่เสียหาย พ่อก็เป็นคนหนึ่งที่เป็นคณะกรรมการบวงสรวง”

(กลุ่มท้องถิ่นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานประเพณี)

“ก็บวงสรวงพ่อท่าน เป็นการไม่ลบหลู่ท่าน ขนาดจะทำเจ็อนยังต้องขอขมาพ่อท่านก่อนเลย”

(พวงทิพย์ ภูเขากุล กลุ่มผลประโยชน์)

วิธีที่ 4 ปล่อยให้ไปตามธรรมชาติ

กลุ่มตัวอย่างทั้งสามกลุ่ม จำนวน 6 คน ที่มองว่าทุกสิ่งทุกอย่างให้ปล่อยให้ไปตามธรรมชาติ ตราบใดที่แม่น้ำโขงไม่แห้งประเพณีบั้งไฟพญานาคก็ยังคงสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้

“ไม่ต้องไปทำอะไรเลย เพราะว่ามันต้องเป็นไปเรื่อย ๆ อยู่แล้วละ ไม่สืบทอดมันก็ไม่หายมันก็ไม่เสื่อม”

(ส.ต.อ.สุพรรณ แก้วอาด กลุ่มท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานประเพณี)

“มันก็มีของมันไปเรื่อย ๆ ธรรมชาติตรงนี้ตราบใดที่แม่น้ำโขง มันไม่แห้ง มันก็ยังมีขึ้นอยู่ดี เว้นแต่เปลือกโลกจะเปลี่ยนด้านธรณีวิทยาจะเปลี่ยนแปลง”

(ร.ต.ท.นาวก หาธรรมวงศ์ กลุ่มท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานประเพณี)

“ที่จริงมันเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ มันจะอยู่เป็นสิบปี เป็นร้อยปีจนที่แก่เฒ่า จะไม่ว่ายัง ใงมันก็จะอยู่ต่อไป เพราะว่ามันก็หลายรุ่นแล้ว”

(อภิญา ภูเขากุล กลุ่มผลประโยชน์)

“มันเป็นธรรมชาติ มันต้องมีอยู่แล้วแหละ”

(ธีระวัฒน์ วงศ์กิจติเดช กลุ่มผลประโยชน์)

“ก็ปล่อยให้ตามธรรมชาติ เพราะมีกันมานานแล้ว”

(ดวงประเสริฐ วงษ์ศักดิ์ดา นักท่องเที่ยวชาวลาว)

วิธีที่ 5 ใช้การประชาสัมพันธ์

กลุ่มตัวอย่างทั้งสามกลุ่ม จำนวน 5 คน มีวิธีการปฏิบัติการเพื่อการดำรงอยู่ของ ประเพณีท้องถิ่น โดยการใช้การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานของทาง ราชการ บริษัทเอกชน อินเทอร์เน็ต ทีวี รวมถึงการพูดปากต่อปาก ดังที่ Mr. Steward Latton “ใช้ ทางอินเทอร์เน็ตที่สามารถเข้าถึงได้ทั่วโลก ใคร ๆ ก็สามารถเข้ามาดูมาอ่านได้สะดวก เป็น world wide web (www)”

(นักท่องเที่ยวชาวอังกฤษ)

“ผมคิดว่าน่าจะดำรงรักษา ช่วยกันพูดในสิ่งที่ดีให้มันอยู่ได้ ไม่ใช่ทำลาย พูดด้วย วิธีการสื่อก็แล้วแต่จะให้มันประเพณีนี้ไปเรื่อย ๆ โดยที่เราไม่ได้ทำบั้งไฟเสียแหละ”

(สมเกียรติ สิทธิพิสัย กลุ่มผลประโยชน์)

“ต้องโปรโมท โฆษณา ประชาสัมพันธ์ให้คนรู้จักมาก ๆ จะได้มาดูกัน”

(กฤษฎา กรวยสวัสดิ์ กลุ่มผลประโยชน์)

“ก็ต้องมีการเผยแพร่อะไรออกไป อาจจะมีการใช้ทีวี การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยให้ เข้ามาช่วย อย่างตัวของผมเองก็ช่วยประชาสัมพันธ์ บางครั้งก็ไปโพยพิสัย”

(ประมวล พรหมเรืองเดช กลุ่มท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานประเพณี)

วิธีที่ 6 วิธีผสมผสานระหว่างการอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่นรวมกับการประชาสัมพันธ์ ผ่านสื่อต่าง ๆ

มีเพียงกลุ่มนักท่องเที่ยวจำนวนสามคนเท่านั้นที่มีวิธีการปฏิบัติการเพื่อการดำรงอยู่ของ ประเพณีท้องถิ่นเป็นแบบผสมผสานระหว่างการอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่นรวมกับการประชาสัมพันธ์

ผ่านสื่อต่าง ๆ เนื่องจากในประเทศของนักท่องเที่ยงที่อาศัยอยู่นั้นไม่มีประเพณีที่มีประวัติกวาม เป็นมาอย่างยาวนานเช่นนี้ และมีเรื่องของศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นประเพณีที่มีความเชื่อของท้องถิ่นรวมอยู่ด้วย น่าจะมีการอนุรักษ์ประเพณีไปเรื่อย ๆ โดยนำสื่อ สมัยใหม่มาช่วยในการทำประชาสัมพันธ์ ตามที่นักท่องเที่ยงชาวญี่ปุ่นกล่าวว่า

“มันเป็นประเพณีที่มีความสวยงาม ไม่ว่าจะเป็รเรือไฟหรือความเชื่อของคนที่นี่ที่มีการ แสดงแสดงสีเสียงให้นักท่องเที่ยงได้ดู ได้รู้วิถีชีวิตของคนที่นี่ผ่านประเพณีนี้ ควรจะมีการเผยแพร่ ทางอินเทอร์เน็ต ให้เป็นที่รู้จักของชาวโลก”

(Mr.Mistsuaki Matsumoto นักท่องเที่ยงชาวญี่ปุ่น)

Mrs.Akei Matsumoto ได้กล่าวเสริมว่า “ที่ฉันและสามีมาที่หนองคายนี้ก็ไม่รู้หรอกนะ ฉันจึงอยากจะทำให้มีการเผยแพร่มาก ๆ รับรองว่าเมื่อคนต่างชาติหรือคนที่ญี่ปุ่นที่เขารู้ เขาจะต้องมาดู แน่ ๆ เหมือนกับปรากฏการณ์ที่เกิดที่ขั้วโลกเหนือ ซึ่งประชาชนทั่วไปรู้เรื่องนี้ก็จะจองเครื่องบินไป ดูปรากฏการณ์ลำแสงเหนือ หรือปรากฏการณ์ธรรมชาติที่ปลาวาฬผสมพันธุ์กัน คนที่รู้จักก็จะจองตั๋ว ลงเรือไปดูกันในทะเลเลยนะ”

“ก็อนุรักษ์ไว้มันก็ไม่เสียหายอะไรและควรทำประชาสัมพันธ์ให้มากกว่านี้ เพราะมัน ไม่ใช่ทำให้หนองคายมีชื่อเสียงอย่างเดียวนะ มันยังเป็นชื่อเสียงของประเทศไทยอีกด้วย คนไทย น่าจะช่วยกัน”

(Mr.Tony Cotto นักท่องเที่ยงชาวสก็อตแลนด์)

จากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม จะเห็นได้ว่า กลุ่มตัวอย่างทั้งสามกลุ่มมีวิธีการ ปฏิบัติการเพื่อการดำรงอยู่ของประเพณีท้องถิ่นที่คล้ายคลึงกัน โดยจะใช้วิธีการอนุรักษ์ประเพณี ท้องถิ่นมากที่สุด 17 คน จาก 40 คน รองลงมาคือ ใช้หลักของพระพุทธศาสนา 7 คน จาก 40 คน วิธีปล่อยไปตามธรรมชาติ 6 คน จาก 40 คน วิธีใช้การประชาสัมพันธ์ 5 คน จาก 40 คน ใช้วิธี ผสมผสานระหว่างการอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่นรวมกันการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่าง ๆ 3 คน จาก 40 คน และ 2 คน จาก 40 คน ใช้วิธีการให้เกียรติและไม่ลบหลู่ประเพณีท้องถิ่น

DRU

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาเรื่อง “การให้ความหมายและเหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคในยุคโลกาภิวัตน์” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม โดยผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ของการวิจัยไว้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาถึงการให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาคในท่ามกลางยุคโลกาภิวัตน์ของกลุ่มท้องถิ่น กลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์ และกลุ่มนักท่องเที่ยว
2. เพื่อศึกษาถึงการมองตัวเองในเชิงสัมพันธ์กับประเพณีท้องถิ่นในกลุ่มท้องถิ่น กลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์ และกลุ่มนักท่องเที่ยว ซึ่งอาจมีผลต่อการให้ความหมายและเหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาค
3. เพื่อศึกษาถึงการให้เหตุผลของการดำรงอยู่ของประเพณีในกลุ่มท้องถิ่นและกลุ่มนักท่องเที่ยวและเพื่อศึกษาถึงเส้นแบ่งแยกระหว่างความเชื่อทางศาสนาและความเป็นวิทยาศาสตร์และการเจรจาต่อรองของคนท้องถิ่นในประเพณีบั้งไฟพญานาค
4. เพื่อศึกษาถึงความคาดหวังและวิธีการปฏิบัติการเพื่อการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์

สรุปผลการวิจัย

1. การให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาคในท่ามกลางยุคโลกาภิวัตน์

กลุ่มท้องถิ่น

กลุ่มท้องถิ่น แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาค พบว่ามีการให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาคหนักไปในด้านปรากฏการณ์ธรรมชาติมากที่สุด
2. กลุ่มท้องถิ่นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาค

พบว่า กลุ่มท้องถิ่นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดงานประเพณีบั้งไฟพญานาคจะมีการให้ความหมายไปในด้านปรากฏการณ์ธรรมชาติผสมปนเป่กับพญานาคตามความเชื่อทางศาสนามากที่สุด

กลุ่มผลประโยชน์

การให้ความหมายประเพณีบั้งไฟพญานาคของกลุ่มผลประโยชน์นั้น มีการให้ความหมายหนักไปทางด้านเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติรวมกับพญานาคตามความเชื่อทางศาสนา และเป็นที่น่าสังเกตว่ามีกลุ่มตัวอย่างที่ให้ความหมายในด้านทุน (เศรษฐกิจ) เพียงคนเดียว

กลุ่มนักท่องเที่ยว

ส่วนใหญ่แล้วกลุ่มนักท่องเที่ยวจะให้ความหมายประเพณีบั้งไฟพญานาคไปในด้านปรากฏการณ์ธรรมชาติ โดยถือว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เพียงแต่คนท้องถิ่นนำปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมาผูกกับความเชื่อของท้องถิ่น

2. การมองตัวเองในเชิงสัมพันธ์กับประเพณีท้องถิ่น

พบว่า ปัจจัยด้านความเชื่อและกิจกรรมทางศาสนามีผลต่อการให้ความหมายและเหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคมากที่สุด เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นคนไทย มีการนับถือศาสนาพุทธ จึงมีความเชื่อและกิจกรรมทางศาสนาที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งมีความแตกต่างจากกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ที่มีการนับถือศาสนาต่างกัน จึงมีความเชื่อและกิจกรรมทางศาสนาที่ไม่เหมือนกัน

และยังพบว่าปัจจัยด้านการเปิดรับสื่อของกลุ่มท้องถิ่น นอกจากจะมีการเปิดรับข่าวสารจากสื่อสารมวลชนและการสื่อสารระหว่างบุคคลแล้ว ยังมีการเปิดรับข่าวสารจากการสื่อสารกับความเชื่อท้องถิ่น ซึ่งเป็นการสื่อสารด้วยสัญลักษณ์กับพญานาค ตามความเชื่อว่าพญานาคกับคนสามารถติดต่อสื่อสารกันได้ โดยทำการสื่อสารผ่านทางจิตระหว่างคนกับพญานาค เช่น รอยพญานาค มะพร้าวพญานาค และพิธีการบวงสรวงพญานาค

ส่วนปัจจัยด้านการบริโภคสินค้าตะวันตกและการเข้าถึงเทคโนโลยีนั้น จะสังเกตได้ว่า กลุ่มท้องถิ่นมีการบริโภคสินค้าตะวันตกและการเข้าถึงเทคโนโลยีค่อนข้างสูง ซึ่งในขณะที่กลุ่มท้องถิ่นยังอาศัยอยู่ริมแม่น้ำโขง แต่กลุ่มคนท้องถิ่นก็ยังมีมีการบริโภคสินค้าตะวันตกและการเข้าถึงเทคโนโลยี ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า อีกซีกหนึ่งของสมองของคนท้องถิ่นยังรับรู้ความเชื่อเกี่ยวกับพญานาค กล่าวคือ กลุ่มท้องถิ่นยังไม่ทิ้งรากเดิมของตัวเองไป

3. การให้เหตุผลของการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาค

กลุ่มท้องถิ่น

มีการให้เหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาค ไปในทิศทางเดียวกันหมดคือ ประเพณีบั้งไฟพญานาคสามารถดำรงอยู่ได้ เนื่องจากเป็นประเพณี / วัฒนธรรมเก่าแก่ที่มีการสืบทอดกันมาอย่างยาวนานและเป็นความเชื่อของท้องถิ่นมากกว่าจะเป็นเศรษฐกิจ/สังคม

กลุ่มนักท่องเที่ยว

มีการให้เหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคในด้านประเพณี / วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ / สังคม ทั้งสองอย่างรวมกัน เพราะทั้งสองอย่างเป็นสิ่งที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน ทำให้ประเพณีสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้

เส้นแบ่งแยกของประเพณีท้องถิ่นระหว่างความเชื่อทางศาสนาและความเป็นวิทยาศาสตร์และวิธีการเจรจาต่อรอง

จากการศึกษาหาเส้นแบ่งแยกของประเพณีบั้งไฟพญานาคในกลุ่มท้องถิ่นและกลุ่มนักท่องเที่ยวจากประเด็นความเชื่อของประเพณีท้องถิ่น 6 ประเด็น ดังนี้

- ความเชื่อว่าพญานาคมีจริงและลูกไฟเกิดจากพญานาคจริง
- ความเชื่อที่ขัดแย้งกับประเพณีท้องถิ่น โดยถือว่าบั้งไฟเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ
- ความเชื่อที่ขัดแย้งกับประเพณีท้องถิ่น โดยถือว่าบั้งไฟเป็นฝีมือมนุษย์
- ความเชื่อว่าในแม่น้ำโขงมีพญานาคจริง แต่บั้งไฟที่เกิดขึ้นเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ

- ความเชื่อที่ขัดแย้งกับประเพณีท้องถิ่น โดยไม่สนใจการมีอยู่จริงของพญานาค ซึ่งจะมีปรากฏการณ์ธรรมชาติเป็นองค์ประกอบสำคัญ
- ความเชื่อที่ขัดแย้งกับประเพณีท้องถิ่น โดยถือว่าวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น ถูกนำมาใช้เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจของท้องถิ่นนั่นเอง

จากประเด็นความเชื่อของประเพณีท้องถิ่นทั้งหกประเด็นนี้ พบว่า มีเส้นแบ่งแยกของประเพณีท้องถิ่นระหว่างความเชื่อพื้นบ้าน และความเป็นวิทยาศาสตร์ของยุคโลกาภิวัตน์ อยู่ในกลุ่มท้องถิ่นและกลุ่มนักท่องเที่ยว แต่เส้นแบ่งแยกนี้มีความบางเบามาก จนไม่สามารถรู้สึกได้ว่ามีความแตกต่างและความขัดแย้งเกิดขึ้น เนื่องจากเส้นแบ่งที่เกิดขึ้นนี้เป็นเพียงแค่เส้นกั้นเขตแดนระหว่างความเชื่อพื้นบ้าน และความเป็นวิทยาศาสตร์เท่านั้น ยังไม่มีความรุนแรงมากนัก คนท้องถิ่นจึงมีวิธีการเจรจาต่อรองเมื่อมีประเด็นความขัดแย้งในประเพณีท้องถิ่นโดยการใช้วิธีการประนีประนอม ซึ่งการประนีประนอมในที่นี้จะอยู่ในฐานคิดเชิงวิทยาศาสตร์ในระดับหนึ่งและรู้สึกว่าชาวบ้านจะประนีประนอม เพราะยังไม่มีหลักฐานในเชิงวิทยาศาสตร์ที่จะมายืนยันได้ จะเอาความเชื่อกันจริง ๆ มาชนกันก็ไม่ใช่ และยังไม่มีการให้คำตอบที่ชัดเจน สิ่งที่บอกได้คือมีในบันทึก จากคำบอกเล่าหรือในพระไตรปิฎกเท่านั้น

4. ความคาดหวังในประเพณีบั้งไฟพญานาค

กลุ่มตัวอย่างทั้งสามกลุ่มมีความคาดหวังอยากให้ประเพณีบั้งไฟพญานาคสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ โดยกลุ่มตัวอย่างมีวิธีการปฏิบัติการเพื่อการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาค 6 วิธีด้วยกัน โดยกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จะใช้วิธีการอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่นมากที่สุด รองลงมาคือวิธีการใช้หลักของพระพุทธศาสนา ปล่อยไปตามธรรมชาติ วิธีใช้การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่าง ๆ และวิธีผสมผสานระหว่างการอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่นรวมกับการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่าง ๆ และวิธีการให้เกียรติและไม่ลบหลู่ประเพณีท้องถิ่นตามลำดับ

อภิปรายผล

การให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาคในท่ามกลางยุคโลกาภิวัตน์

กลุ่มตัวอย่างทั้งสามกลุ่มมีการให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาคออกเป็น 6 ความหมาย คือ

ความหมายที่ 1 ให้ความหมายในด้านเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ

ความหมายที่ 2 ให้ความหมายในด้านเป็นพญานาคตามความเชื่อทางพุทธศาสนา

ความหมายที่ 3 ให้ความหมายในด้านเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติผสมปนเปกับพญานาคตามความเชื่อทางพุทธศาสนา

ความหมายที่ 4 ให้ความหมายในด้านเป็นทุน (เศรษฐกิจ)

ความหมายที่ 5 ให้ความหมายในด้านเป็นวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น โดยไม่สนใจการมีอยู่จริงของพญานาค

ความหมายที่ 6 ให้ความหมายในด้านเป็นวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่นำมาใช้เป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

จะเห็นได้ว่าการให้ความหมายประเพณีบั้งไฟพญานาคของกลุ่มตัวอย่างนั้นจะได้รับผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์ ระบบทุนนิยมและรวมไปถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่เป็นพื้นฐานหลักในกระบวนการพัฒนาการของมนุษยชาติและเกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กับการที่มนุษย์รู้จักวัฒนธรรม เพราะความสามารถทางวัฒนธรรมของมนุษย์ (ซึ่งเกิดจากความสามารถในการใช้ภาษา) ทำให้มนุษย์ประดิษฐ์ สร้างศิลปะ สัญลักษณ์ พิธีกรรม เครื่องใช้ไม้สอย เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการดำรงชีวิตหลากหลายต่าง ๆ กันไป ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากปัจจัยว่ามนุษย์ต้องไปอยู่ในสภาพแวดล้อมหรือระบบนิเวศที่ต่างกันไป มนุษย์ต้องทำความเข้าใจในความหลากหลายทางวัฒนธรรมและอารยธรรม เพราะวัฒนธรรมคือผลผลิตทางปัญญา อารมณ์ และจิตวิญญาณของมนุษย์ การมีวัฒนธรรมจะช่วยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ (อมรา พงศาพิชญ์, 2545)

จากข้อมูลข้างต้นพบว่า การเติบโตของทุนนิยมและลัทธิบริโภคนิยมได้แทรกซึมเข้าสู่ชนบทและผลักดันให้คนหนุ่มสาวหลงในความทันสมัย และนอกจากนี้ทุนและบริษัทยักษ์ใหญ่

ต่าง ๆ เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยกระตุ้นให้เกิดกระบวนการ McDonaldization แพร่กระจายอย่างมหาศาล ขยายกิจการเข้าไปสู่พื้นที่ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะได้ผลกำไรอยู่เบื้องหน้า และสื่อมวลชนยังมีส่วนช่วยบรรษัทข้ามชาติในการกำหนดหรือส่งผลกระทบต่อความรู้สึกนึกคิดของคนในสังคม เพราะสื่อจะทำหน้าที่โดยตรงในการโฆษณาสินค้าและบริการให้กับบรรษัทข้ามชาติเหล่านี้ ซึ่งผลที่ตามมาคือการเกิดขึ้นของวัฒนธรรมโลก ตามแนวคิดของจอร์จ ริทเซอร์และตามแนวคิดของ Sohilier ที่กล่าวไว้ว่า ทุนนิยมสมัยใหม่จะประสานการครอบงำอย่างเป็นระบบและสมบูรณ์แบบให้ครอบคลุมทุกมิติของชีวิตไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ในระบบการทำงาน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การบริโภค ฯลฯ ในการครอบงำนี้สื่อมวลชนสมัยใหม่จะเป็นกลไกสำคัญที่สุด

จากการที่กลุ่มตัวอย่างให้ความหมายเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างได้ทราบว่ามิบุคคลที่มีความน่าเชื่อถือออกมาทำการพิสูจน์กับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น จนกลายเป็นทฤษฎีมันส์และประกอบกับมีหน่วยงานทางราชการในกรุงเทพมหานครที่ทราบข่าว อาทิ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งมีมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี ทำการประดิษฐ์หุ่นยนต์ปลาทูน่า เพื่อนำมาพิสูจน์กับสิ่งที่เกิดขึ้นในแม่น้ำโขง

การที่กลุ่มตัวอย่างให้ความหมายในด้านเป็นพยานาคตามความเชื่อทางพุทธศาสนา เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างมีการอิงความเชื่อมาจากพุทธประวัติที่มีพยานาคเข้ามาเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้ารวมถึงตำนานความเชื่อของการอุปสมบทที่จะมีการเรียกผู้อุปสมบทว่า “นาค” และจากตำนานความเชื่อของท้องถิ่นที่มีความเกี่ยวข้องกับพยานาคที่มีการสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน รวมทั้งภาพจิตรกรรมฝาผนังตามวัดต่าง ๆ นอกจากนี้การที่กลุ่มตัวอย่างได้เห็นร่องรอยของพยานาคซึ่งทำให้กลุ่มตัวอย่างมีการโยงความเชื่อว่าพยานาคมีจริงเข้ามาด้วย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ F. de Saussure (1974) ในเรื่องของสัญวิทยาที่ได้กล่าวถึง Semiotics Analysis ซึ่งเป็นการใช้สัญลักษณ์เพื่อบ่งบอกความหมาย โดยมีกระบวนการให้ความหมายที่นำไปสู่การถอดรหัสร่วมกัน จนพัฒนากลายเป็นมายาคติหรือความเชื่อร่วมกัน และเมื่อมาถึงจุดนี้แล้วก็จะพัฒนาไปในขั้นของของอุดมการณ์

การที่กลุ่มตัวอย่างให้ความหมายในด้านเป็นทูน (เศรษฐกิจ) และการนำวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นมาใช้เป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างเห็นว่าปัจจุบันนี้มีความเปลี่ยนแปลงไปมาก มีการแข่งขันกันมากขึ้น มีการเน้นการทำโปรโมททำให้เกิดการท่องเที่ยวพร้อมกับมีทุนเข้ามาภายในท้องถิ่น การนำเอาวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นมาเป็นจุดขายทำให้มี

ประชาชนจากทั่วสารทิศแห่มาดูกัน จนทำให้เศรษฐกิจของจังหวัดหนองคายดีขึ้น โดยเฉพาะเหล่าแม่ค้า ขายน้ำ-อาหาร รวมถึงชาวบ้านที่รวมตัวกันเปิดหมู่บ้านเป็นโฮมสเตย์ให้นักท่องเที่ยวเข้าพัก และยังแผ่ไปถึงจังหวัดอุดรธานี เฉพาะโรงแรมถูกจองเต็มตั้งแต่ต้นปี ส่วนกลุ่มที่มีหัวคิดอีกกลุ่มก็จะถ่ายวิดีโอไว้อาย ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นก็เป็นส่วนหนึ่งที่น่าเข้าสู่กระบวนการโลกาภิวัตน์ โดยการเข้าระบบทุนนิยม เพราะจะทำให้คนรู้จักและพากันมามากขึ้น ดังนั้นจะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นกับโลกาภิวัตน์สามารถที่จะเดินไปด้วยกันได้ ซึ่งพบว่าสอดคล้องกับแนวคิดระบบทุนนิยม (กาญจนา แก้วเทพ, 2544) ซึ่งในปัจจุบันนี้เกิดการแข่งขันการจัดงานประเพณีท้องถิ่นตามจังหวัดต่าง ๆ ของภาคอีสาน ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการมีความหมายและความสำคัญในระดับโลกที่มีผลมาถึงด้านเศรษฐกิจการเมืองและสังคมวัฒนธรรม เช่น การดึงดูดนักท่องเที่ยว นักอุตสาหกรรม ฯลฯ

2. การมองตัวเองในเชิงสัมพันธ์กับประเพณีท้องถิ่น

แม้ว่ากลุ่มตัวอย่างทั้งสามกลุ่ม จะมีความหลากหลายกันในปีจ้ยด้านของวัย / เพศ / กลุ่มการศึกษา / ศาสนา / ชาติพันธุ์ แต่มีปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม ความเชื่อและกิจกรรมทางศาสนา อาทิเช่น ประเพณีการแข่งเรือ ประเพณีการไหลเรือไฟ พิธีการบวงสรวงพญานาค เข้ามาเป็นตัวผสมผสานระหว่างความแตกต่างของแต่ละบุคคล โดยมีวัฒนธรรมและประเพณีเป็นตัวสื่อกลาง เพราะเรื่องของพิธีกรรมเป็นระบบสัญลักษณ์เพื่อการสื่อสารทั้งสิ้นและเป็นการชักนำผู้คนที่อยู่ร่วมกันหรือในสังคมเดียวกันมาพบปะกัน ก่อให้เกิดความรู้จักและสัมพันธ์กันขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ G.H.Mead ที่ได้กล่าวว่า คนที่อยู่ร่วมวัฒนธรรมเดียวกันจะมีระบบการตีความหมายสัญลักษณ์ของสังคมร่วมกัน แม้จะไม่เหมือนกันทั้งหมดทีเดียว

ส่วนปัจจัยทางการเปิดรับสื่อ ปัจจัยด้านการบริโภคสินค้าตะวันตกและการเข้าถึงเทคโนโลยีจากการสัมภาระและการสังเกตการณ์ พบว่า กลุ่มท้องถิ่นมีการเปิดรับสื่อและบริโภคสินค้าตะวันตก รวมถึงการเข้าถึงเทคโนโลยีค่อนข้างสูง แต่ก็ยังไม่ทิ้งรากของตัวเองว่าเป็นคนกลุ่มแม่น้ำโขง ที่มีความผูกพันกับพญานาคและยังไม่ทิ้งเรื่องราวของพญานาค สิ่งที่เป็นแกนดั้งเดิมของพวกเขาที่ยังคงอยู่ ถึงแม้ว่าคนท้องถิ่นจะมีการเปิดรับสื่อใหม่ ๆ เข้ามา กลับทำให้อัตลักษณ์ท้องถิ่นถูกกระตุ้นให้มีความเข้มแข็งและเข้มข้นมากขึ้น อาจจะเนื่องมาจากวิถีชีวิตที่ยังคงมีความสัมพันธ์กับแม่น้ำโขงตลอดเวลาที่จะต้องไปประกอบอาชีพอยู่กับแม่น้ำโขง คนท้องถิ่นจึงได้ยินเรื่องเล่าเกี่ยวกับพญานาคอยู่ตลอดเวลา จึงเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่คนเหล่านี้จะสะสมความรู้ความเชื่อ

เกี่ยวกับพญานาค จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เรื่องของพญานาคเข้าไปสะสมอยู่ในความรับรู้ของคนเหล่านี้

จากวิถีชีวิตความสัมพันธ์กับแม่น้ำโขงของคนท้องถิ่นแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของคนท้องถิ่นที่ยังคงรักษาความเชื่อและประเพณีท้องถิ่นเอาไว้ไม่ให้แปรเปลี่ยนหรือสูญหายไป ในท่ามกลางกระแสยุคโลกาภิวัตน์เช่นนี้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ M. Heidegger ได้กล่าวว่า อัตลักษณ์หรือตัวตนทางวัฒนธรรมมีการต่อสู้กับกระแสโลกาภิวัตน์ จึงต้องอาศัยการเสริมสร้างความรู้สึกต้องกลับคืนสู่รากเหง้าที่แท้ ซึ่งถือเป็นหลักของความเป็นตัวคนร่วมกัน

3. การให้เหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีท้องถิ่น

ผู้วิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการให้เหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว ไปในด้านประเพณี/วัฒนธรรม จึงจำเป็นที่จะต้องมีการดำรงรักษาประเพณีท้องถิ่น ให้ดำรงอยู่ต่อไป โดยทำการฟื้นฟูประเพณีและการประดิษฐ์สร้างสรรค์ประเพณีขึ้นมาใหม่ (สุริชัย หวันแก้ว, 2545)

และนอกจากนี้สื่อมวลชนสมัยใหม่ได้มีการนำเอาสื่อประเพณีท้องถิ่นไปเพื่อทำการประดิษฐ์สร้างสรรค์ใหม่ ดังเช่นภาพยนตร์เรื่อง 15 ค่ำ เดือน 11 ซึ่งเป็นเรื่องราวของประเพณีบั้งไฟพญานาค ของจังหวัดหนองคาย นำออกมาเสนอให้เป็นที่รู้จักกันทั่วไป

เส้นแบ่งแยกของประเพณีท้องถิ่นระหว่างความเชื่อทางศาสนาและความเป็นวิทยาศาสตร์

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างในประเด็นความเชื่อของประเพณีท้องถิ่น 6 ประเด็น ดังนี้

- ความเชื่อว่าพญานาคมีจริงและลูกไฟเกิดจากพญานาคจริง
- ความเชื่อที่ขัดแย้งกับประเพณีท้องถิ่น โดยถือว่าบั้งไฟเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ
- ความเชื่อที่ขัดแย้งกับประเพณีท้องถิ่น โดยถือว่าบั้งไฟเป็นฝีมือมนุษย์
- ความเชื่อว่าในแม่น้ำโขงมีพญานาคจริง แต่บั้งไฟที่เกิดขึ้นเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ

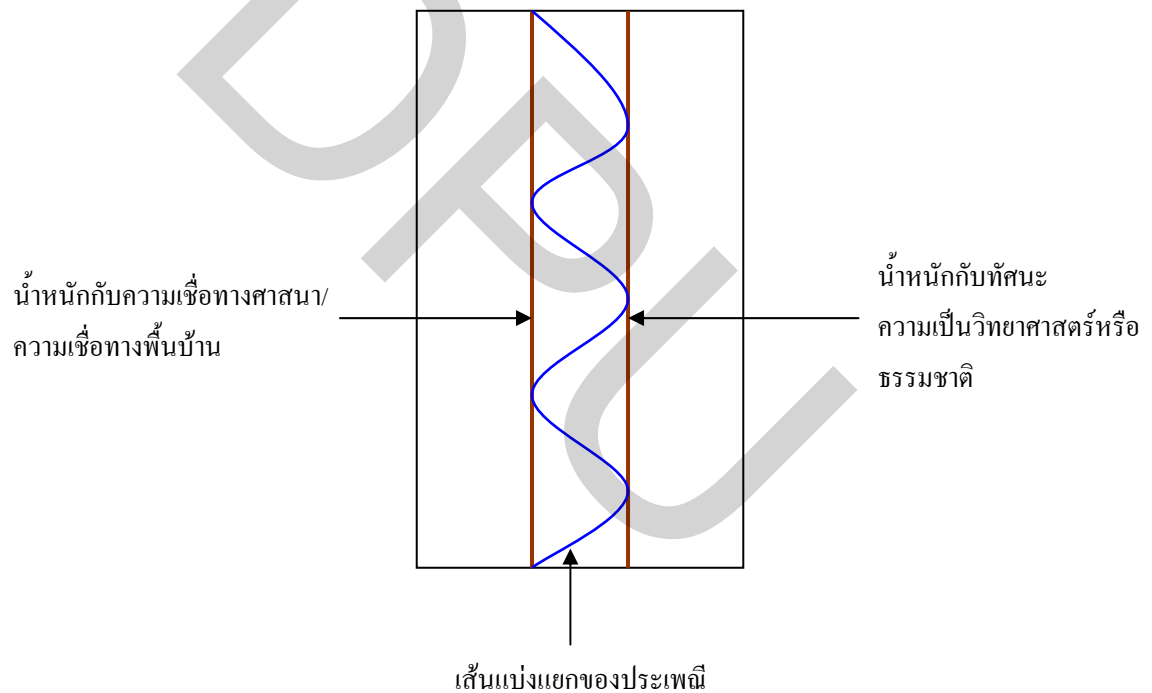
- ความเชื่อที่ขัดแย้งกับประเพณีท้องถิ่น โดยไม่สนใจการมีอยู่จริงของพญานาค ซึ่งจะมีปรากฏการณ์ธรรมชาติเป็นองค์ประกอบสำคัญ
- ความเชื่อที่ขัดแย้งกับประเพณีท้องถิ่น โดยถือว่าวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น ถูกนำมาใช้เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจของท้องถิ่นนั่นเอง

ซึ่งเมื่อนำประเด็นความเชื่อของประเพณีท้องถิ่นทั้ง 6 ประเด็นนี้ไปถามกับคนท้องถิ่น (Local) และกลุ่มนักท่องเที่ยว (Global) ผู้วิจัยพบว่า จากข้อมูลข่าวสารจากนอกประเทศ มามีผลต่อความเชื่อพื้นบ้านก็เป็นจริงในระดับหนึ่ง คือ คำตอบที่ได้รับจากกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีความเป็นวิทยาศาสตร์และกลุ่มท้องถิ่นก็จะเชื่อในเรื่องของศาสนานั้น โดยการนำอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของแต่ละคนมาตอบ คนท้องถิ่นจะมีการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมขึ้นมาว่าเมืองหนองคายเป็นเมืองแห่งพญานาคไม่ว่าจะทำอะไรก็ต้องมีการสื่อถึงพญานาคเสมอ ถ้าไม่ทำอย่างนั้นแสดงว่าไม่ใช่คนหนองคาย กลายเป็น “พวกอื่น” ไม่ใช่ “พวกเดียวกัน” หรือ “คุณไม่ได้เข้าข้างเดียวกัน” และในขณะที่เดียวกันคนท้องถิ่นก็มีความเป็นวิทยาศาสตร์และกำลังปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของตนเองด้วยเพื่อให้ผสมกลมกลืนเข้ากับกระแสโลกาภิวัตน์ ส่วนกลุ่มนักท่องเที่ยวก็นำเอาอัตลักษณ์ของคนสมัยใหม่เข้ามาจับประเพณีบั้งไฟพญานาคและก็พยายามจะทำความเข้าใจความเป็นพื้นบ้านด้วยจึงเป็นอัตลักษณ์ที่แปลกแยกและมาปะทะกัน จึงเกิดมีเส้นแบ่งของประเพณีท้องถิ่นระหว่างความเชื่อพื้นบ้านและความเป็นวิทยาศาสตร์ของยุคโลกาภิวัตน์อยู่ในกลุ่มตัวอย่าง แต่เส้นแบ่งแยกที่เกิดขึ้นนี้เป็นแค่เส้นบาง ๆ และแคบยังไม่ได้เป็นรอยแตกที่ใหญ่อะไร เป็นแค่เส้นแบ่งแยกเล็ก ๆ ซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนไปได้ไม่ถึงขนาดที่ว่าเธอเป็นคนอื่น ฉันเป็นฉัน ใครจะมาแตะต้องฉันไม่ได้ จึงไม่สามารถรู้สึกได้ว่ามีความแตกต่างและความขัดแย้งเกิดขึ้น ซึ่งแนวคิดของ Huntington (1996) (อ้างในสุกัญญา สุกบรรทัด, 2545) ได้กล่าวว่า เชื้อชาติ ศาสนาและอารยธรรม ดั้งเดิมกลายเป็น “เส้นแบ่งเขตที่มองไม่เห็น” (fault lines) เป็นอารยธรรมมุสลิม อิสลาม พุทธ คริสต์ ที่มีการแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด แต่เมื่อนำมาใช้กับความเชื่อของประเพณีท้องถิ่นที่ไม่ได้มีแต่ปัจจัยในเชิงของศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องเท่านั้น แต่ยังมีเรื่องของนักท่องเที่ยวเข้ามาเกี่ยวข้องอีกด้วย จึงไม่สามารถนำแนวคิดของ Huntington (1996) มาอธิบายได้

แต่อย่างไรก็ตาม การที่ทั้งสองกลุ่มสามารถรวมขอมกันได้อาจเป็นเพราะว่าต่างฝ่ายต่างก็ยังพิสูจน์กันไม่ได้ ส่วนประเพณีบั้งไฟพญานาคก็ถูกทั้งสื่อท้องถิ่นและสื่อระดับสากลทำให้กลายเป็นประเด็นโลก (Global Media Event) ทำให้คนทั้งสองกลุ่มเข้าไปอยู่ในเหตุการณ์นี้ร่วมกัน และการที่เข้าไปอยู่ร่วมกันเป็นเพราะคนทั้งสองกลุ่มมีความรู้สึกที่อยากจะมีส่วนร่วมโดยตรง

มากกว่าที่จะเข้าไปร่วมเพราะมีความขัดแย้งกัน ซึ่งจากการที่มีสื่อท้องถิ่นและสื่อระดับสากลเข้ามาสร้างประเพณีซึ่งไฟพญานาคให้กลายเป็นประเด็นโลกได้นั้นมีความสอดคล้องกับแนวคิดของ M.McLuhan ในเรื่อง “หมู่บ้านโลก” ที่กล่าวว่า การพัฒนาของสื่อสมัยใหม่ที่สามารถเอาชนะอุปสรรค ด้านพื้นที่และกาลเวลาได้ ซึ่งทำให้สามารถรับรู้ข้อมูลข่าวสารได้สะดวก รวดเร็วและชัดเจน โดยไม่มีพรมแดน ในเชิงภูมิศาสตร์เป็นอุปสรรคต่อการบริโภคข้อมูลข่าวสารของบุคคลอีกต่อไป

ภาพที่ 34 แผนภาพเส้นแบ่งแยกของประเพณีท้องถิ่นระหว่างความเชื่อทางศาสนา
กับความเป็นวิทยาศาสตร์

จากแผนภาพ อธิบายได้ดังนี้ เส้นแบ่งแยกของประเพณีท้องถิ่นในกลุ่มท้องถิ่นและกลุ่มนักท่องเที่ยวจะเห็นได้ว่าเส้นแบ่งแยกนี้จะสลับกันไปมาระหว่างความเชื่อทางศาสนา/ความเชื่อทางพื้นบ้านกับทัศนะความเป็นวิทยาศาสตร์หรือธรรมชาติจะมีความกำกวม กลับไปกลับมาได้โดยจะไม่เอียงไปข้างใดข้างหนึ่งไม่มีการจึงตั้ง หรือไม่ให้น้ำหนักกับด้านความเชื่อพื้นบ้านและไม่ได้ให้น้ำหนักกับทัศนะความเป็นวิทยาศาสตร์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างไม่ได้มีการตัดสินใจอย่างเด็ดขาดว่า มันจะต้องเป็นอย่างนี้และมันจะรับคนอื่นไม่ได้เลย กลุ่มตัวอย่างยังคงมีความกำกวมอยู่ คือ

บางทีก็เชื่อความเป็นวิทยาศาสตร์ แต่บางทีความเชื่อทางศาสนาก็หน้าเชื่อเหมือนกัน จึงเป็นสาเหตุให้เส้นกั้นเขตแดนนี้มีความบางเบา โดยเฉพาะกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นชาวไทย นับถือศาสนาพุทธเหมือนกัน จึงมีพื้นฐานของความเชื่อที่ใกล้เคียงกัน จึงมีวิธีการประนีประนอมเป็นวิธีการเจรจาต่อรอง เพื่อให้ทุกฝ่ายบรรลุเป้าหมายร่วมกันและคงความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันไว้ด้วย

เส้นแบ่งแยกที่สลับกันไปมานี้แสดงให้เห็นว่า เส้นแบ่งแยกนี้สามารถเปลี่ยนแปลงไปได้อยู่เรื่อย ๆ แล้วแต่ว่าจะอยู่ในเหตุการณ์หรือประเด็นไหน ทั้งนี้จะเห็นได้ว่ากลุ่มตัวอย่างมีวิธีการเจรจาต่อรองกับประเด็นความขัดแย้งที่สอดคล้องกับแนวคิดการจัดการความขัดแย้ง (วารานนท์ ตั้งจักรวารานนท์, 2546) ที่กล่าวไว้ว่า ถ้านักเจรจาต่อรองฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งพยายามอย่างยิ่งยวดที่จะได้รับสิ่งที่เขาต้องการ อีกฝ่ายหนึ่งจะต้องพยายามเข้าใจฝ่ายนั้น ๆ อย่างมาก โดยให้พยายามเข้าใจว่าสถานการณ์ในการเจรจาต่อรองของแต่ละคนนั้นแตกต่างกัน รวมไปถึงให้พยายามใช้เหตุผลต่อกันให้มากขึ้นด้วย โดยไม่ใช้การโต้เถียงกัน วิธีการที่ดีก็คือทั้งสองฝ่ายจะต้องพิจารณาถึงทางเลือกที่สามารถตกลงร่วมกันได้และหลีกเลี่ยงการยืนยันความแตกต่างเหล่านั้นต่อกัน

นอกจากนี้ยังมีเส้นแบ่งแยกของคนอีกกลุ่มหนึ่งที่มีความแตกต่างจากกลุ่มท้องถิ่นและกลุ่มนักท่องเที่ยวอย่างชัดเจน นั่นก็คือกลุ่มของนักวิทยาศาสตร์ ข้าราชการ นักวิชาการ อาทิเช่น นายแพทย์มนัส กนกศิลป์ ที่ใช้ประสบการณ์ในขณะที่เป็นกุมารแพทย์ ประจำโรงพยาบาลหนองคาย ซึ่งสรุปว่าเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ โดยเกิดจากกำขมิ้นเทศและไฮโดรเจนอันเป็นผลพวงของกระบวนการหมักในหลุมลึกใต้แม่น้ำโขง แต่ในอีกด้านหนึ่งก็มีความเชื่อที่สวนกระแสของ รศ.มนตรี บุญเสนาอ อาจารย์สาขาวิชาเทคโนโลยีการผลิต คณะเทคโนโลยีมหาวิทาลัยขอนแก่นที่เชื่อว่าบั้งไฟพญานาคเป็นฝีมือของมนุษย์ ไม่ใช่ปรากฏการณ์ธรรมชาติใด ๆ

จากความเชื่อของทั้งสองท่านนี้แสดงให้เห็นถึงเส้นแบ่งแยกที่แยกออกจากกลุ่มชาวบ้านและกลุ่มนักท่องเที่ยวอย่างเห็นได้ชัด และเส้นแบ่งแยกที่เกิดขึ้นนี้จะไม่มีการกลับไปกลับมา จะเป็นเส้นตรง คือมีการตัดสินใจอย่างเด็ดขาดไปแล้วว่าฉันจะยืนของฉันอย่างนี้ เพราะฉันไม่เชื่อ ฉันจะเชื่อของฉันอย่างนี้ จึงเป็นสาเหตุให้เกิดเส้นแบ่งแยกที่มีความเข้มข้นมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่ผู้วิจัยทำการศึกษา

4. ความคาดหวังในประเพณีบั้งไฟพญานาค

เมื่อวิเคราะห์จากความคาดหวังของกลุ่มตัวอย่างทั้งสามกลุ่ม คือ กลุ่มท้องถิ่น กลุ่มผลประโยชน์ และกลุ่มนักท่องเที่ยว พบว่า ความคาดหวังอยากให้ประเพณีบั้งไฟพญานาคสามารถดำรงอยู่ต่อไป ถึงแม้ว่าจะมีกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วเข้ามาภายในท้องถิ่น รวมทั้งมีสื่อมวลชนสมัยใหม่ออกมานำเสนอประเพณีท้องถิ่นในประเด็นต่าง ๆ โดยมีการดำรงรักษา พิธีพู่และอนุรักษ์ประเพณี ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการดำรงอยู่ร่วมกัน ที่ได้กล่าวไว้ว่า ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว มักจะเกิดการฟื้นฟูประเพณีและการประดิษฐ์สร้างสรรค์ประเพณีขึ้นใหม่ควบคู่กัน (สุริชัย หวันแก้ว, 2545)

วิธีการปฏิบัติการเพื่อการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาค

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างทั้งสามกลุ่ม มีวิธีการปฏิบัติการเพื่อการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาค 6 วิธีด้วยกันคือ ใช้หลักของพระพุทธศาสนา การอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่น การให้เกียรติและไม่ลบหลู่ประเพณีท้องถิ่น ปล่อยให้ตามธรรมชาติ ใช้การประชาสัมพันธ์ และวิธีการผสมผสานระหว่างการอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่นรวมกับการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่าง ๆ

เมื่อวิเคราะห์จากวิธีการปฏิบัติเพื่อการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคของกลุ่มตัวอย่างทั้งสามกลุ่ม พบว่า มีวิธีการปฏิบัติเพื่อการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคไปในแนวทางเดียวกัน คือ อยากจะให้ประเพณีบั้งไฟพญานาคดำรงอยู่ต่อไป โดยกลุ่มตัวอย่างทั้งสามกลุ่ม ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นคนไทย นับถือศาสนาพุทธ จึงมีความเชื่อและประเพณีพิธีกรรมที่คล้ายคลึงกัน จึงมีวิธีการปฏิบัติการเพื่อการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคให้ควบคู่ไปกับการทำบุญตามประเพณีและตามความเชื่อของท้องถิ่น ประกอบกับกลุ่มตัวอย่างมีการใช้ประโยชน์จากสื่อมวลชนสมัยใหม่ในการทำประชาสัมพันธ์ซึ่งจะเห็นได้ว่า กระแสของความต่อเนื่องระหว่างสื่อประเพณีและสื่อมวลชนสมัยใหม่ ยังคงมีอิทธิพลกระทบกันและกัน (สุริชัย หวันแก้ว, 2545)

อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่ากลุ่มตัวอย่างจะเป็นชาวไทยและมีการนับถือศาสนาพุทธเสียเป็นส่วนใหญ่จึงมีประเพณี วัฒนธรรมความเชื่อที่คล้ายคลึงกัน และคนท้องถิ่นยังคงรักษาความเชื่อและอัตลักษณ์ของตนเองเอาไว้ไม่ให้แปรเปลี่ยนหรือสูญหายไปตามกระแสยุคโลกาภิวัตน์ ด้วยการกลับไปสู่รากเหง้าของตนเอง โดยการรื้อฟื้นประเพณี วัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่นและรวมไปถึง

วิถีชีวิตประจำวัน การประกอบอาชีพของคนท้องถิ่นจะมีความสัมพันธ์กับแม่น้ำโขงอยู่ตลอดเวลา จึงเป็นการเน้นย้ำความเชื่อท้องถิ่นในเรื่องของพญานาคมากขึ้น ดังนั้น เมื่อมีการพูดถึงประเด็นความขัดแย้งของประเพณีบั้งไฟพญานาค กลุ่มตัวอย่างยังมีความก้ำกึ่งอยู่จะเก็บความรู้สึกอันแท้จริงไว้ใจ จะไม่แสดงออกมา อาจเนื่องมาจากลักษณะนิสัยของคนไทยที่มีความอ่อนโยน มีน้ำใจ ไม่อยากให้เกิดความขัดแย้งเกิดขึ้นในท้องถิ่นของตนและพื้นฐานความเชื่อ วัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกัน จึงสามารถไปด้วยกันได้และส่วนปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคให้อยู่ต่อไปในอนาคตได้หรือถ้าประเพณีบั้งไฟพญานาคจะต้องเสื่อมลงไปในนั้นน่าจะมาจากปัจจัยในด้านของความเชื่อ ความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนา และรวมไปถึงการนำเสนอของสื่อมวลชน เป็นปัจจัยหลักที่สำคัญที่จะทำให้ประเพณีบั้งไฟพญานาคจะเสื่อมลงหรือสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ในอนาคต

อุปสรรคในการวิจัย

1. ในการศึกษาประเพณีท้องถิ่นที่มีปรากฏการณ์ธรรมชาติร่วมอยู่ด้วยนั้น มีเงื่อนไขอยู่ว่าภายใน 1 ปี มีการจัดงานประเพณีเพียงครั้งเดียว จึงต้องมีการเก็บข้อมูลอย่างละเอียดครบถ้วน และอย่างระมัดระวัง ซึ่งถ้าขาดข้อมูลในช่วงงานประเพณีในช่วงใดช่วงหนึ่งแล้วจะไม่สามารถกลับไปในพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลซ้ำได้อีก
2. ในการศึกษาถึงความเชื่อของท้องถิ่นนั้น ผู้วิจัยต้องมีความระมัดระวังในการตั้งคำถาม เนื่องจากผู้วิจัยเป็นคนนอก กลุ่มตัวอย่างจึงไม่กล้าที่จะบอกถึงความรู้สึกอันแท้จริง ที่มีต่อความเชื่อท้องถิ่นโดยกลัวว่าจะถูกคนนอกมองว่า ฆมาฆ หรือล้อหลังได้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับสื่อมวลชน

ในการนำเสนอความบันเทิงที่มีเนื้อหาเรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อและประเพณีท้องถิ่น สื่อมวลชนควรทำหน้าที่เป็นผู้ชี้แนะ และนำเสนออย่างเป็นกลางให้กับผู้ชมในสังคมเท่านั้น แต่พบว่าในความเป็นจริงนั้น สื่อมวลชนและผู้จัดทำรายการกลับสอดแทรกเรื่องราวที่แต่งเพิ่มเติมลงไปในการนำเสนอขึ้น เพื่อสร้างความบันเทิงและสีสันของเนื้อหา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการขายจากผู้ชม ซึ่งบางครั้งอาจทำให้ผู้ชมเกิดความสับสนว่าส่วนใดเป็นความเชื่อและประเพณีท้องถิ่นหรือเป็นเรื่องที่แต่งเสริมขึ้น

ข้อเสนอแนะทางวิชาการ

ในการวิจัยครั้งนี้

1. ควรจะมีการให้ศึกษาถึงการให้ความหมายของประเพณีบั้งไฟพญานาคในฝั่งลาวด้วยว่า มีการให้ความหมายกับประเพณีบั้งไฟพญานาคอย่างไร เนื่องจากประเทศลาวมีวัฒนธรรมความเชื่อและประเพณีที่ใกล้เคียงกับจังหวัดหนองคาย
2. ในการศึกษาถึงความเชื่อท้องถิ่นและเส้นแบ่งแยกของประเพณีท้องถิ่น ผู้วิจัยพบว่า ควรจะใช้วิธีการฝังตัว อยู่ในพื้นที่ที่จะทำการเก็บข้อมูล ซึ่งจะได้ไม่เป็นคนแปลกหน้า เพื่อคนในพื้นที่จะได้มีความคุ้นเคย และมีความไว้วางใจ เชื่อใจ จึงจะได้ข้อมูลอันแท้จริงที่มีความเข้มข้นมากกว่านี้

Draft

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

หนังสือ

- กาญจนา แก้วเทพ. การวิเคราะห์สื่อ แนวคิดและเทคนิค. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : บริษัทเอ็ดิสันเพรส โปรดักส์ จำกัด, 2542
- _____. ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา. กรุงเทพฯ : บริษัทเอ็ดิสันเพรสโปรดักส์ จำกัด, 2544
- กาญจนา แก้วเทพ กิตติ ก้นภัย ปาริชาติ สถาปิตานนท์ สโรบล. มองสื่อใหม่ มองสังคมใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : บริษัทเอ็ดิสันเพรส โปรดักส์ จำกัด, 2543
- จันทน์ เจริญศรี. โพสต์โมเดิร์นกับสังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิภาษา, 2545
- ทองแถม นาถจำนง. ทฤษฎี 4 ชั้น. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : เอมี เทรดิง, 2544
- ธีรยุทธ บุญมี. ความหลากหลายของชีวิต ความหลากหลายทางวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สายธาร, 2546
- บุรียรัตน์ สามัตถิยะ. ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดินแดนแห่งอารยธรรมก่อนประวัติศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2544
- พัชนี เชยจรรยา เมตตา วิวัฒนานุกูล ธีรนนท์ อนุวัชรวิวงศ์. แนวคิดหลักนิเทศศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530
- ส. พลายน้อย. พญานาค. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์น้ำฝน, 2540
- สุกัญญา สุกบรรทัด. เอกสารประกอบการสอน มหาวิทยาลัย วิชาเทคโนโลยีสารสนเทศ, มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2545
- สุกัญญา สุกบรรทัด วิชาสินี พิพิธกุล และอัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว. การให้ความหมายอัตลักษณ์ของชุมชน, ในเอกสารสัมมนาพิเศษศาสตร์ การสื่อสารเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2545
- สุภางค์ จันทวานิช. การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543

สุริชัย หวันแก้ว. โลกกว้าง-จิตแคบ สู่ทางเลือกทางวัฒนธรรมและความเป็นไทยในยุค

โลกาภิวัตน์. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2545

หนังสือเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์

เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดหนองคาย. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร
จัดพิมพ์, 2542

อ. อธิวิท. ปาฐกถารีย์บั้งไฟพญานาค. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : Animate Print and Design
Co.,Ltd, ม.ป.ป.

อมรา พงศาพิชญ์. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม กระบวนทัศน์และบทบาทในประชาสังคม.

พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545

เอกสารประกอบการทัศนศึกษาดูงานที่สถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5 จังหวัดหนองคาย.

วิชาสำรวจประชามติ, มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์, 2545

วารสาร

ทศพร วงศ์รัตน์. “ภาพปลาหรือพญานาค.” วารสารราชบัณฑิตยสถาน. ปีที่ 1, ฉบับที่ 1.

มกราคม – มีนาคม 2546

อัศวิน เนตรโพธิ์แก้ว. “อเมริกาและแมคโดนัลด์ดานุวัต : มุมมองจากนิเทศศาสตร์วัฒนธรรม.”

วารสารนิเทศศาสตร์ธุรกิจบัณฑิตย์. ปีที่ 1, ฉบับที่ 1. มิถุนายน-พฤศจิกายน 2545

“บั้งไฟพญานาค ความเร้นลับที่รอการพิสูจน์.” วิทยากรย. ปีที่ 3, ฉบับที่ 100. ตุลาคม 2544

“บั้งไฟพญานาค กลุ่มแม่น้ำโขง.” เพื่อนเดินทาง. ปีที่ 24, ฉบับที่ 272. สิงหาคม 2545

“บั้งไฟพญานาค โหระแห่งลำโขง.” ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ 19, ฉบับที่ 2. ธันวาคม

2540

พนิดา. “บั้งไฟพญานาคมหัศจรรย์แห่งกลุ่มแม่น้ำโขง.” ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ 16, ฉบับที่ 4.

กุมภาพันธ์ 2538

สิทธิพร ฌ นครพนม. “บั้งไฟพญานาคแห่งหนองคาย.” กิณี. ปีที่ 15, ฉบับที่ 9. กันยายน 2541

เอกสารอื่น ๆ

ปีเตอร์ ครัดเกอร์. โลกใหม่ไร้พรมแดน จากยุคทุนนิยมสู่สังคมแห่งความรู้. แปลจาก Post-

Capitalist Society โดย สุเรษฐา บัวชาติ. กรุงเทพฯ : 2537

Robert B. Maddux. **สุดยอดวิธีการเจรจาต่อรองที่ประสบผลสำเร็จ**. แปลจาก Successful Negotiation โดย วรานนท์ ตั้งจักรวรานนท์. กรุงเทพฯ : 2546

หนังสือพิมพ์

จตุพร จินะราช. “บั้งไฟพญานาค ตำนานการค้นหากลางลำน้ำโขง.” **เดลินิวส์**. 2 ตุลาคม 2541
 จิรศักดิ์ วงษ์คำจันทร์. “ทำพิธีจุด ความเชื่อ – ตำนาน ที่เล่าขานนับร้อยปี ออกพรรษาบั้งไฟพญานาค เมืองหนองคาย.” **เดลินิวส์**. 29 กันยายน 2543
 “ปริศนา บั้งไฟพญานาคธรรมชาติหรือมนุษย์เนรมิต.” **ไทยรัฐ**. 4 ตุลาคม 2543

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

สุวินัย ภรณวลัย เวทิน ชาติกุล. ใน **โลกมุมมอง** หนึ่งทีวี **ล้านความศรัทธา “บั้งไฟจะไม่เกิดอีกเลย เมื่อไม่มีใครศรัทธาพญานาค”**. (www.suvinai-dragon.com).

www.bangfaipayanak.com

www.nonghai.go.th

www.nongkhaiweb.com

www.thaitambon.com

วิทยานิพนธ์

เพียงฤดี ชีรวุฒิชูวงศ์. “การสื่อความหมายจากประเด็นทางการเมืองผ่านการ์ตูนการเมือง.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542
 รุ่งกานต์ มงคลวีราพันธ์. “การวิเคราะห์การสื่อความหมายของสื่อโปสเตอร์ในการณรงค์ส่งเสริมการท่องเที่ยวของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2530 – 2542.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2543
 ศศิธร ยูวโกศล. “การให้ความหมายข่าวในมุมมองผู้รับสาร.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545

สัมภาษณ์

กมล แก้วสีงาม. ชาวบ้านอำเภอเมืองหนองคาย. สัมภาษณ์. 29 กันยายน 2546

กฤษฎา ทรายสวัสดิ์. เจ้าของร้านขายกาแฟสด. สัมภาษณ์. 8 ตุลาคม 2546

กิตติคุณ มูลสาร. นักท่องเที่ยวชาวกรุงเทพฯ. สัมภาษณ์. 12 ตุลาคม 2546

_____. นักท่องเที่ยวชาวกรุงเทพฯ. สันทนาการ. 12 ตุลาคม 2546

คำสุด ลายโยที. ช่างเครื่องเสียง. สัมภาษณ์. 30 กันยายน 2546

จำเนียร เจริญสุข. นักท่องเที่ยวชาวอุบลราชธานี. สัมภาษณ์. 12 ตุลาคม 2546

ฉวีวรรณ เหล่าหนา. ชาวบ้านหมู่บ้านจอมแจ้ง. สัมภาษณ์. 30 กันยายน 2546

ชฎาพร บุญกุล. ชาวบ้านอำเภอโพนพิสัย. สัมภาษณ์. 10 ตุลาคม 2546

ชัยมงคล ทับสุขา. นักศึกษาเทคโนโลยีโพนพิสัย. สัมภาษณ์. 3 ตุลาคม 2546

ดวงประเสริฐ วงษ์ศักดิ์. นักท่องเที่ยวชาวลาว. สัมภาษณ์. 12 ตุลาคม 2546

ดอน วันวิสา. ช่างเทคนิค. สัมภาษณ์. 30 กันยายน 2546

ทรงพล อิ่มน้ำขาว. นักท่องเที่ยวชาวกรุงเทพฯ. สัมภาษณ์. 9 ตุลาคม 2546

ธีระวัฒน์ วงศ์กิจดิเดช. เจ้าของร้านขายของชำ. สัมภาษณ์. 3 ตุลาคม 2546

นาวก หารธรรมวงศ์. เจ้าหน้าที่ตำรวจดูแลงานจราจร กิ่งอำเภอรัตนวาปี. สัมภาษณ์.

1 ตุลาคม 2546

บัญญัติ บุญกุล. ประธานอบต.จุมพล อำเภอโพนพิสัย. สัมภาษณ์. 10 ตุลาคม 2546

ประมวล พรหมเรืองเดช. ช่างเทคนิคและทำลวดลายเรือไฟ. สัมภาษณ์. 29 กันยายน 2546

ประยูร บุตตะโยธี. ชาวบ้านหมู่บ้านจอมแจ้ง. สัมภาษณ์. 30 กันยายน 2546

ประเสริฐ หาบุญมี. กรรมการจัดหาครัวเรือนเข้าโครงการ Home stay บ้านจอมแจ้ง. สัมภาษณ์.

30 กันยายน 2546

ปราชนีย์ ปริคาถ. เจ้าหน้าที่ตำรวจดูแลงานจราจร กิ่งอำเภอรัตนวาปี. สัมภาษณ์.

1 ตุลาคม 2546

พวงทิพย์ บุญกุล. โรงผลิตและตัวแทนจำหน่ายสุรา อำเภอโพนพิสัย. สัมภาษณ์. 1 ตุลาคม 2546

พระพรชัย สิริภทโท. รองเจ้าอาวาสวัดธรรมรัตนาร หมู่บ้านจอมแจ้ง. สัมภาษณ์.

2 ตุลาคม 2546

พระอธิการประยูทธ ปภัสโร. เจ้าอาวาสวัดธรรมรัตนาร หมู่บ้านจอมแจ้ง. สัมภาษณ์.

2 ตุลาคม 2546

- พันธ์ บูชากุล. ชาวบ้านอำเภอโพธิ์ชัย. สัมภาษณ์. 1 ตุลาคม 2546
 _____ . ชาวบ้านอำเภอโพธิ์ชัย. สนทนากลุ่ม. 5 ตุลาคม 2546
- พุด ดานิติ. ประชาชนโครงการ Home stay บ้านจอมแจ้ง. สัมภาษณ์. 30 กันยายน 2546
 _____ . ประชาชนโครงการ Home stay บ้านจอมแจ้ง. สนทนากลุ่ม. 9 ตุลาคม 2546
- ไพรัตน์ ภาสอน. หัวหน้าช่างทำเรือไฟให้แก่วัดโพธิ์ชัย. สัมภาษณ์. 29 กันยายน 2546
- ยุ่น สุริยา. ประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหมู่บ้านจอมแจ้ง. สัมภาษณ์. 30 กันยายน 2546
- สมพร จันทร์หอม. นักศึกษาเทคโนโลยีโพธิ์ชัย. สัมภาษณ์. 3 ตุลาคม 2546
- สมเกียรติ สิทธิพิสัย. เจ้าของร้านขายไอศกรีม. สัมภาษณ์. 5 ตุลาคม 2546
- สาโรจน์ เรวีย์. ประชาสัมพันธ์ จังหวัดหนองคาย. สัมภาษณ์. 1 ตุลาคม 2546
 _____ . ประชาสัมพันธ์ จังหวัดหนองคาย. สนทนากลุ่ม. 5 ตุลาคม 2546
- สัมฤทธิ์ พระโพธิ์. ตัวแทนคณะกรรมการวัดโพธิ์ชัย. สัมภาษณ์. 29 กันยายน 2546
- สุคนธ์ เมฆเนย. นักท่องเที่ยวชาวนนทบุรี. สัมภาษณ์. 11 ตุลาคม 2546
 _____ . นักท่องเที่ยวชาวนนทบุรี. สนทนากลุ่ม. 12 ตุลาคม 2546
- สุพรรณ แก้วอาด. เจ้าหน้าที่ตำรวจดูแลงานจราจร กิ่งอำเภอรัตนวาปี. สัมภาษณ์.
 1 ตุลาคม 2546
- สุนารี เลตตอน. นักท่องเที่ยวชาวอุบลราชธานี. สัมภาษณ์. 10 ตุลาคม 2546
- สุเมธ พวงสาละ. กรรมการจัดหาครุภัณฑ์เข้าโครงการ Home stay บ้านจอมแจ้ง. สัมภาษณ์.
 30 กันยายน 2546
- อภิญญา บูชากุล. โรงผลิตและตัวแทนจำหน่ายสุรา อำเภอโพธิ์ชัย. สัมภาษณ์. 1 ตุลาคม 2546
- อภิชาติ ศรีจันทร์. นักศึกษาเทคโนโลยีโพธิ์ชัย. สัมภาษณ์. 3 ตุลาคม 2546
- อารี วิบุตร. กำนันหมู่บ้านจอมแจ้ง. สัมภาษณ์. 30 กันยายน 2546
 _____ . กำนันหมู่บ้านจอมแจ้ง. สนทนากลุ่ม. 9 ตุลาคม 2546
- Akei matsumoto. นักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่น. สัมภาษณ์. 11 ตุลาคม 2546
- Mitsuaki matsumoto. นักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่น. สัมภาษณ์. 11 ตุลาคม 2546
- Steward latton. นักท่องเที่ยวชาวอังกฤษ. สัมภาษณ์. 10 ตุลาคม 2546
- Tony cotto. นักท่องเที่ยวชาวสก็อตแลนด์. สัมภาษณ์. 10 ตุลาคม 2546

ภาษาอังกฤษ

Books

- Bagdikian, B.H. **the Media Monopoly**. (4th ed.). Boston : Beacon, 1992.
- Boas, Franz. **Race, Language and Culture**. Carroll, John B. (ed.) New york : The Free Press, 1966.
- . **Language, Thought, and Reality by Benjamin Lee Whorf**. Cambridge : The MIT Press, 1966.
- Boyd – Barrett, O. “The Political Economy Approach” In o. Boyd – Barrett & C.Newbold (eds.) **Approaches to Media**. London : Edward Arnold, 1995.
- . “Early Theories in Media Research” in **Approaches to Media**. London: Edward Arnold, 1995.
- Mead, G.H. **Mind, Self and Society from the Standpoint of Social Behaviorist**. Chicago: The University of Chicago Press, 1934.
- Redfield, Robert. **Peasant Society and culture**. Chicago : The University of Chicago Press, 1965.
- . **The Primitive World and Its Transformations**. Ithaca : Cornell University Press, 1966.
- Samuel P. Huntington, **The Clash of Civilizations and the Remaking of world order**. New York : Simon & Schuster, 1996.
- Schiller, H.I. **Communication and Culture Domination**. New York : International Arts and Science Press, 1976.
- Tomlinson, J. **Cultural Imperialism**. London : Pinter Publishers, 1991.
- Weber, Max. **The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism**. T.C. Parsons (trans.) London : Allen & Unwin, 1930.
- Williams, R. **Television, Technology and Cultural form**. London : Fontana, 1974.

Coding Sheet

แสดงความขัดแย้งและเส้นแบ่งแยกระหว่างกลุ่มในประเด็นความเชื่อพื้นบ้าน

ประเด็น ประเพณีท้องถิ่น	กลุ่ม 1 (ท้องถิ่น)		กลุ่ม 3 (นักท่องเที่ยว)		สรุปน้ำหนัก เส้นแบ่งแยก	วิธีการ ต่อรอง
	การให้น้ำหนักกับ ความเชื่อพื้นบ้าน	การให้น้ำหนักกับ ทัศนะวิทยาศาสตร์	การให้น้ำหนักกับ ความเชื่อพื้นบ้าน	การให้น้ำหนักกับ ทัศนะวิทยาศาสตร์		
1. ความเชื่อว่าพญานาคมีจริงและลูกไฟเกิดจากพญานาคจริง						
2. ความเชื่อที่ขัดแย้งกับประเพณีท้องถิ่น โดยถือว่าบั้งไฟเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ						
3. ความเชื่อที่ขัดแย้งกับประเพณีท้องถิ่น โดยถือว่าบั้งไฟเป็นฝีมือมนุษย์ทำขึ้น						
4. ความเชื่อที่ว่าในแม่น้ำโขงมีพญานาคจริง แต่บั้งไฟที่เกิดขึ้นเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ						
5. ความเชื่อที่ขัดแย้งกับประเพณีท้องถิ่น โดยไม่สนใจการมีอยู่จริงของพญานาค ซึ่งจะมีปรากฏการณ์ธรรมชาติเป็นองค์ประกอบสำคัญ						
6. ความเชื่อที่ขัดแย้งกับประเพณีท้องถิ่น โดยถือว่าวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น ถูกนำมาใช้เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจของท้องถิ่นนั่นเอง						

Coding Sheet

แสดงการให้เหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคของกลุ่มท้องถิ่นและกลุ่มนักท่องเที่ยว
ในเชิงสัมพันธ์กับประเพณี / วัฒนธรรม เศรษฐกิจ / สังคม

กลุ่ม	การให้เหตุผล		อื่น ๆ
	ประเพณี / วัฒนธรรม	เศรษฐกิจ / สังคม	
1. กลุ่มท้องถิ่น			
2. กลุ่มนักท่องเที่ยว			

ประวัติผู้เขียน

นางสาวลลนา ศักดิ์ชูวงษ์ เกิดเมื่อ 29 มีนาคม 2520 เป็นบุตรสาวคนที่สองของคุณแม่พะเนาและคุณพ่อเส็ง ศักดิ์ชูวงษ์ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี คณะบริหารธุรกิจ สาขาวิชาคอมพิวเตอร์ธุรกิจ จากมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต เมื่อ พ.ศ. 2541 และได้รับทุนการศึกษาจากมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต ประเภททุนผู้ช่วยอาจารย์ (T.A.) ศึกษาต่อในระดับบัณฑิตศึกษา สาขาวิชานิติศาสตรศาสนเทศและได้ทำงานให้แก่บัณฑิตศึกษา สาขาวิชานิติศาสตร์ ตั้งแต่กรกฎาคม 2545 จนถึง พฤษภาคม 2547